

Tartalomjegyzék

Nyitány

<i>Fogarasi József: „... kidobta a tükröt, mert a maga nemében páratlan arcát szemtelenül megkettőzte...”*</i>	3
--	---

Tanulmányok

<i>Agg Zoltán: Helyhatóságok vagy önkormányzatok?</i>	
A helyi igazgatási rendszer átszervezése Magyarországon	5
<i>Szilágyi István: Geopolitikai kódok, geostratégiai tényezők és geopolitikai modellek a nemzetközi viszonyok rendszerében</i>	8
<i>Balogh András–Simon Zsolt: Az életminőség választókerületek szerinti különbségei Kőrmenden</i>	22
<i>Baráthi Ottó: Tények, tendenciák, tapasztalatok, tanulságok I. Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági, társadalmi folyamatainak főbb jellemzői</i>	43

Műhely

<i>Kocsis Zsolt–Németh Sándor: Egy lépésre a Büki járástól?</i>	
Javaslattevő munkaanyag egy Bük központú járás kialakításához	49

Recenzió

Rendszerváltás Mexikóban?	54
<i>Agg Zoltán: Fókuszban az Európai Unió</i>	56
<i>Oláh Judit: Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon</i>	57
Új földrajzi folyóirat!	62

Humor

Ilyenek a magyarok?	64
---------------------	----

Források

<i>Pálné Kovács Ilona: Az állam térbeli szerkezetéről</i>	65
---	----

Interjú

Trendi-e zöldnek lenni?	74
-------------------------	----

Címlapunkon a Pesti vármegye háza belső udvara (archív)

*Pálné Kovács Ilona és Mandel Miklós a Comitatus Nívódíj-osztó ülésén
2006-ban 53. old. (fotó:grond)*

Hátlapunkon: illusztrációk Szilágyi István tanulmányához (7-21 oldalakon)

*A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudomá-
nyos fokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.*

E számunk szerzői: Fogarasi József, jogász, közíró, Budapest, Agg Zoltán PhD, Pannon Egyetem, Veszprém, Baráthi Ottó dr univ, közgazdász, szakíró, Salgótarján, prof Pálné Kovács Ilona DSc, az MTA levelező tagja, prof Szilágyi István DSc, a Pécsi Tudományegyetem tanárai. Balogh András Phd, egyetemi docens, Kocsis Zsolt, Phd, egyetemi docens, Németh Sándor PhD-hallgató, tanársegéd, Simon Zsolt, egyetemi hallgató, NYME TTK, Szombathely. Oláh Judit PhD, Debreceni Egyetem.

Nyitány

„... kidobta a tükröt, mert a maga nemében páratlan arcát szemtelenül megkettőzte...”*

a sors iróniája vagy tragédiája ha valaki nem csupán hiszi de meggyőződéssel vallja is a föld forog a nap körül csak átmeneti állapot és nem megváltoztathatatlan törvényszerűség s e világ egyetlen feladata szolgálni minket alázattal s túrni pusztításunkat az erősebb győz a gyengébb felett és aztán a hatalmasabb megtehet mit akar hisz a pénz beszél a kutya ugat a karaván meg halad ha választott színed jó és kapcsolatod stabil mindent szabad

persze mindennek motiváló cselekvéssé válásához a rövidlátáson és a nagyfokú ostobaságon felül egy jó adag exhibicionizmus valamint határtalan önbizalom és egoizmus no meg némi születési rendellenesség is szükségeltetik mindig könnyebb tetszelegni önmagunknak különösen mások előtt a délszaki oldalon hol a nap fényében bőrünk barnább lazább ruházatunk áttetszőbb és így minden jól látható de gyakoribb hogy ki szembe dicsér attól ered a tördőfése és a fájdalom ezért ki tükröt tart

elébed köszönnöd előre csupán annak érdemes

e körből sokan vannak körülöttem és nem hiszik hogy a pillanatnyi hivatalos hatalom által deklarált keresztényi erkölcsöt nem hirdetni hanem követni s megtartani kell idejük pedig múlóan rövid törvényeket szabályokat áthágnak szolgálat helyett uralkodnak a mások által felvetett problémákat asztalról leseperve azt vastag szőnyeggel fedik vizsgálat helyett a másokra mutogatva vádaskodnak s a rosszhiszemű az ki valamit szóvá tesz megír bejelent vagy tényekkel bizonyít mert munkát ad nekik s emiatt a közösségtől kapott fizetségért valamit dolgozni is kell így aztán e kör tagjai egymást védik fedezik magukkal szemben vizsgálatot nem indítanak a levelekre választ nem adnak hiszen minél kevesebb a dokumentum öntisztaságuk annál biztosabb

pedig minden a kicsivel kezdődik csak később jön a cunami mely nem válogatva mindent elsöpör s földdel

egyenlővé tesz és ekkor hullik minden - sajnos - nemcsak a férge s a kérdés örök lehet-e lopva csalva hazudva élni a válasz igen csak nem érdemes s nem lenne szabad de Ön Önök mind ezt tesszik s cseppet sem félve senkitől ott tolongnak a nagyszombati körmenetben keresztetket szórva bőkezűen ez nem kerül semmibe még a nagy-keresztet is vinnék cipelnék bundában valódi ékszerekkel felvértezve hogy lássa őket a menetet bámuló pór nép ki a „tömegbe” nem áll be mert a cirkuszt csak nézni jó közibük tartozva vezénylő szóra „alázatos leány”-ként menetelni érdem helyett inkább bűn s mint Istent félő tudja hogy vétkezett s feloldozó tisztulás te földön azoktól kik szintén vétkesek elfogadni nem szabad s nem érdemes hisz később odafönt erre hivatkozni átlátszó trükként úgylis fölösleges

és lassan már a tükör sem kell hisz magad is tisztán látod-hallod körülötted a nép üvölti a király meztelen s halott sorsától mit a rádülő trón okoz már a seggnyalók hada de a korona sem ment(het)i meg

Ajánlás

*Herceg, rövid létezésünk időtengerében
Hol cél szolgálja eszközét,
Bocsásd meg gyarlóságainkat
Hiszen csak érvényesülni akaró halandók
Vagyunk.*

Budapest, 2013. április 1.

FOGARASI JÓZSEF

*Johann Nestroy – valamely írásából, emlékezetből idézve.

Tanulmányok

Helyhatóságok vagy önkormányzatok?

A helyi igazgatási rendszer átszervezése Magyarországon I.

Milyen kérdések vetődnek fel a közigazgatás átszervezésének 2010-2013 közötti folyamata kapcsán? Az első a decentralizáció kérdésköre, vagyis, hogy a helyi közigazgatási feladatok az államigazgatás dekoncentrált szervezetei, vagy pedig a decentralizált helyi önkormányzatok hatáskörébe kerüljenek. Itt ki kellene térni egy elképzelt történelmi bevezetőre utalva az eszmetörténeti dilemmára, témája az alulról építkező demokrácia, vagy az úgynevezett demokratikus centralizmus, tehát a centralizált hatalomgyakorlás helyi megvalósítása. Magyarországon ez utóbbinak vannak hagyományai, mind a feudális, mind a polgári közigazgatási rendszerben és ezt a hagyományt tovább erősítette a 20. század második felének diktatúrája is.

Kikényszerített reform

A liberális önkormányzati rendszer, melyben **az önkormányzatokat, mint önálló hatalmi ágot tételezték**, mindössze húsz évig funkcionált, de a működési zavarok és az állam finanszírozási rendszerének elégtelensége mindenképpen kikényszerített egy reformot. Ez a reform az önkormányzati szisztéma lényegének megváltoztatását jelentette, hiszen a helyhatóságok gyakorlatilag elvesztették önálló hatalmi ági pozícióikat, és beépültek a felülről dominált államszervezeti rendszerbe. Ennek indoka mindenképpen a közigazgatási rendszer hatékonyságának erősítése, de rejtett célja lehetett ennek fedezékében a központi hatalom erősítése is.

Ez a centralizációs folyamat 2010 őszétől kezdődően több lépésben valósult meg:

Az új önkormányzati választási rendszer csökkentette a választott képviselők számát, és a szisztéma változtatásával gyengítette az ellenzéki pártok, szervezetek és független jelöltek pozícióit.

A gazdasági ellehetetlenülés veszélye miatt a kormány államosította a megyei önkormányzatok intézményrendszerét, és ehhez kapcsolódó vagyonát, majd az új önkormányzati törvényben a megyei szintet egycélú területfejlesztési társulássá csupaszította le.

Ugyancsak az önkormányzati törvényekhez, illetve az ágazati törvények módosításához kapcsolódva, a korábban a helyi önkormányzatok kötelező feladatai körébe utalt intézményrendszere-

ket kivonják a decentralizált körből és centralizált minisztériumi szervezetbe helyezik át.

A települési önkormányzatok polgármesteri hivatalai és körjegyzőségei által ellátott államigazgatási feladatok nagy részét a megyei kormányhivatalokhoz, illetve az újonnan létrejövő járási hivatalokhoz csoportosítják át, korlátozva a helyhatóságok befolyását a helyi ügyekre.

Ezzel a helyi szinten (települések, kistérségek, megyék) **demokratikus deficit** alakul ki, hiszen a korábban választott testületek által ellenőrzött hivatalok a központi államigazgatás felügyelete alá kerültek, politikai ellenőrzés kizárólag a megyei kormány megbízottak révén valósul meg. A megyei kormány megbízottakat – akik általában országgyűlési képviselők is egyben, és sok esetben korábbi megyei közgyűlési elnökök vagy városi polgármesterek voltak – a miniszterelnök nevezi ki, politikai függésük egyirányú.

Külön vizsgálандó a **területbeosztási kérdésekben beállt fordulat** is, hisz amíg az előző évtizedben a regionalizáció volt a fő célkitűzés, és a dekoncentrált szervek hivatalainak regionális szinten történő összevonásával indultak el ebbe az irányba, addig 2010-től a regionális szintet a megyei szintre építették vissza, és új szisztémaként létrehozták a járási rendszert.

Paradigma-változás

A magyar közigazgatás rendszerében 2010-13 között paradigma-változás következett be. **Teljesen átalakult az önkormányzat és a központi államigazgatás viszonya.** Ez a területbe-

osztás szempontjából is változásokat indukált, az önkormányzatok által dominált kistérségi szint helyett a járások (vissza)alakítása az államigazgatás pozícióit erősíti.

Mi lesz a járások szerepe? Milyen feladatokat vállalnak át a települési önkormányzatoktól?

Hogyan függ ez össze a járások számával? 100 vagy 300 járásra van szükség?

E cikk szerzője, mint külső szakértő részt vett a járási rendszer kialakítását előkészítő 2011. évi tudományos kutatásban, így be tud számolni arról, hogy milyen alternatívákat kínáltak a kutatók, és össze kívánja ezt vetni a döntéshozás folyamatában kialakult változattal. (1)

Néhány kérdés, amit még érdemes megvitatni:

Érvényesültek-e politikai szempontok a szakmai (közigazgatási, társadalom-földrajzi) szempontok mellett (felett)? Hogyan befolyásolhatja a járások megerősödése a kistérségek, a megyék (kormányhivatal vs önkormányzat) jövőjét? Van-e esély vagy remény a regionális közigazgatás (esetleg önkormányzat) kialakulására? Gyengül-e a térbeliség, előtérbe kerülhetnek az ágazati szempontok? Hogyan lehet enyhíteni a központosítás (centralizáció) keserű pirulájának mellékhatásait?

A járási területbeosztás kialakításakor a szakértői javaslatok 100 és 300 közötti egységgel számoltak. A sok kis egység esetében a járások tulajdonképpen igazodhatnak az alapfokú ellátási körzetekhez, s így felvállalhatnak az alsófokú oktatás és az egészségügy szervezését is. A kutatók azzal is számoltak, hogy minél több település lehessen járási központ, hiszen így a korábban esetleg már megkapott városi cím is valódi tartalommal telik meg. A kutatás időpontjában még nem volt világos, hogy az új járási hivatalok nem vállalják fel az ellátási feladatokat, hanem pl. a közoktatás irányítására egy ágazati mamutszervezet jön létre, amely viszont attól függetlenül követi a járásbeosztást, hogy egy adott területi egységen belül mennyi iskolát kell irányítani.

A köznevelés (ez az új hivatalos elnevezése a közoktatásnak) intézményeinek állami irányítása nem igazodott a tanévhez, így az eddigi féléves tapasztalatok kapcsán csak annyit lehet megállapítani, hogy az önkormányzati irányításhoz képest sokkal bonyolultabb, és nehezebb lett

az intézmények igazgatása. A járási tanügyi igazgatók csupán a postás szerepét vállalták, a döntés minden esetben az országos központban történik. (Így például állítólag az is előfordult, hogy amikor egy tagiskola 10 darab villanyégőt kíván beszerezni, válaszként a „központ” jelentést kért, hogy melyik teremben, hol és mikor égtek ki a villanykörték? A példa lehet, hogy egyedi, de jól mutatja a túlzottan központosított rendszerek esetében oly jellemző félelmet a felelősségvállalástól.)

Megoldási javaslatként felvetődött, hogy a tanügyi igazgatásnál mindenképpen szükség lenne egy döntési jogokkal felruházott megyei központ működtetésére. (Ma már a megyeszékhely járási tankörületének vezetője el is lát ilyen feladatot.)

A megye az a szint

Úgy tűnik, hogy a megye az a szint, amelyik még képes átlátni a mikrokörzeti feladatokat ellátó intézményeket, és ahol a korábbi tapasztalatok alapján sikerülhet **döntésképes vezetőket** találni. Felvetődik az a kérdés, hogy egy ilyen szervezet közvetlen minisztériumi alárendeltség mellett kell hogy működjön, vagy inkább **tagolódjon be a megyei kormányhivatalba**. Tekintettel arra, hogy a megyei kormány megbízottaknak van igazi politikai hátszaga, és így elegendő bátorsága az önálló döntéshozatalra, mindenképpen ez utóbbi megoldás az ajánlható. Az országos központnak nem a napi, heti ügyekkel, hanem a szakmai irányelvek kidolgozásával, az egységes országos gyakorlat koordinálásával, továbbképzésekkel kellene foglalkoznia.

Alapvető problémája az új köznevelési intézményrendszernek, hogy a korábban egyszemélyi felelős vezető iskolaigazgatók **elveszítették autonómiájukat**. Elképzelhető, hogy a különböző pártállású – vagy pláne független –, de a helyi érdekeket érvényesítő önkormányzati testületek által kinevezett iskolaigazgatókban nem bízott a központi hatalom. Ebben az esetben elképzelhető, hogy szükség van az iskolaigazgatói posztok újbóli megpályáztatására, s ily módon az immár megerősített, vagy az éppen újonnan kinevezett vezetőket nem kellene tovább akadályozni megszokott munkája végzésében. Ebben az esetben is felvetődik a demokratikus deficit kérdése, hiszen előfordulhatnak olyan szerencsétlen döntések is,

amikor politikailag megbízható, de emberileg és szakmailag teljesen alkalmatlan személyt neveznek ki igazgatónak. **Mindenképpen ajánlott lenne, hogy az érintett települési önkormányzatok véleményét kikérjék** az iskolaigazgatók kinevezése előtt.

A kórházigazgatás esetében elképzelhető, hogy nem szükséges a megyei szint beiktatása, viszont a magyar egészségügyi hálózat regionális szervezési rendszere miatt egy-egy regionális decentrum létrehozása lehet indokolt.

Demokratikus deficit?

A megyei kormányhivatalok és – a nézetem szerint a szintén megyei keretekbe szervezhető – ágazati intézmények egyesítésével, egy igen erős állami irányítás alatt álló területi igazgatási rendszer jön létre. Ebben a rendszerben az egyszemélyi felelős vezető, a megyei kormány megbízott politikai becsatornázása közvetlenül a kormányhoz, azon belül is politikailag a miniszterelnökhöz vezet. A **demokratikus deficit** csökkentése érdekében célszerű lenne a korábbi intézményfenntartó feladataitól megfosztott, de politikailag igen erős legitimitációjú megyei közgyűlések bekapcsolása. A megyei képviselőtestületek idejébe valószínűleg beleférne a különböző – a megyei kormányhivatalhoz tartozó – szerveződések beszámoltatása, sőt a vezetői posztok betöltése előtt a szóba jöhető személyek alkalmasságának véleményezése.

Az igazi megoldás ennél erősebb jogkörökkel képzelhető el, így például **a megyei kormány megbízottat ne lehessen kinevezni a megyei közgyűlés egyetértése nélkül.** (Ez a megoldás hasonló lenne a korábbi megyei főispáni beiktatási ceremóniához.) Ebben az esetben a megyei ágazati feladatokat is ellátó területi decentrumok nem csak a központtól (miniszterelnök, ágazati miniszterek illetve államtitkárok) függenek, hanem meg lenne a kapcsolat a területi szinten lévő politikai szereplőkkel.

Hogy ez a szisztéma erősen hasonlítana a **régi megyei tanácsrendszerre?** Ez kétségtelen. Amiben mégis nagymértékben különbözik az az, hogy míg a megyei tanács tagjait gyakorlatilag az állampárt megyei vezetői jelölték ki, addig a me-

gyei közgyűlés tagjait 4 évente a választójoggal rendelkező állampolgárok szavazzák meg. (Itt is felvetődik a legitimitás kérdése, hiszen a megyei önkormányzati választásokon pártlistákra szavazunk, és sok esetben fogalmunk sincs arról, hogy milyen kompetenciákkal rendelkeznek a leendő képviselők. Talán megoldás lehetne a választási szisztéma módosítása, esetleg egyéni választókerületek kialakítása, vagy lehetőség biztosítása a szavazóknak arra, hogy megváltoztassák a pártok által felállított listán lévő személyek bejutási sorrendjét.)

Folytatjuk!

AGG ZOLTÁN

Jegyzet

1. Publikálva: Comitatus 2012. 11-12. számában (Közigazgatás és önkormányzatok II. cím alatt), a teljes kutatási jelentés megtalálható a neten Agg Zoltán Csíkei András Oláh Miklós keresőszavakkal, illetve a HÉTFA kutatóintézet honlapján (jó guglizást kíván a szerk.)

Irodalom

Agg Zoltán: Közigazgatás és választások, Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány 2011.

Kaiser Tamás: Az europánizációs folyamat és a területi középszintek. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, (2001); A jó kormányzástól a jó államig: a területi intézményrendszer kistérségi reformja In: Garaczi Imre (szerk.): Érték és sors: Nemzetpolitika – kulturális örökség – identitás, Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2012. pp. 101-117.

Oláh Miklós: Néhány gondolat a területi identitás szerepéről, az igazgatási terek tervezése kapcsán, Comitatus. 2013 nyár

Nagy Péter: Egy folyamatosan megújuló téma: Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása, Comitatus 2012. 11-12

Zongor Gábor: Átalakulás közben, reform előtt, Comitatus 2012. 11-12. illetve legutóbb Első benyomások az új magyar önkormányzati rendszerről, Comitatus. 2013 nyár

Geopolitikai kódok, geostratégiai tényezők és geopolitikai modellek a nemzetközi viszonyok rendszerében

A geopolitika a nemzetközi viszonyok rendszerében szerepet játszó, azt alakító módon befolyásoló, különböző típusú, szintű és szervezettségű szereplők változó tartalmú földrajzi térben zajló interaktív hatalmi küzdelmeinek és kapcsolati hálójának vizsgálatával foglalkozik.

A geopolitikai elemzésben kiemelt jelentősége van a tér, a hely, a helyzet, a térérzés, a szereplők, a határok, az identitások, a civilizációk, a geopolitikai minták és kódok, a világrendszer modellek, a globalizációs folyamatok, valamint a geopolitikai skála változó értelmezésének. *A geopolitika, mint a nemzetközi viszonyok elméletének térbeli és részben földrajzi aspektusaival foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudomány, a politikatudomány része.* A geopolitika ezért kiemelten foglalkozik a nemzetközi rendszer hatalmi viszonyaival.

A hatalom szorosan kapcsolódik a politika és az uralom fogalmához. A *politika* a nemzetközi rendszer szereplői közötti szövetségesi, kooperatív, vagy szembenállást kifejező konfrontatív viszonyok megjelenítésére szolgál. A politika tartalmilag az adott rendszer szereplői közötti objektív, tudatos, gyakorlati, akarati, totális és intézményesült formában megvalósuló kapcsolatot jelent. Fontos részét alkotják a szimbólumok, az eszmék, az ideológiák, a politikai kul-

túra és a kommunikáció is. A fogalmat gyakran az alternatívák közötti választás művészeteként, avagy a korlátozott mértékben rendelkezésre álló javak konfliktusos elosztási módja meghatározójaként is definiálják.

A politika központi, alapvető kérdése a *hatalom* kérdése. A politikai küzdelem nemzeti és nemzetközi téren egyaránt a hatalom megszerzésért, vagy megtartásáért folyik. A társadalmi hatalom általában véve egy osztály, csoport, réteg, vagy politikai elit adott történelmi korszakban érvényesülő tartós dominanciája, döntő túlsúlya a társadalmi élet lényeges kérdéseinek és a korlátozottan rendelkezésre álló javak elosztási módjának meghatározásában. A nemzetközi viszonyok rendszerében a fogalom a nagyhatalmakhoz, a szuperhatalmakhoz, a globális hatalmakhoz, a birodalmakhoz kapcsolódik, hatalmi pólusok és világmodellek megjelenésében ölt testet.

A hatalom konkrét intézményesült formáját *uralomnak* nevezzük. Max Weber szerint „Minden olyan esetben *hatalomról* beszélünk, ha egy társadalmi kapcsolaton belül van rá esély, hogy valaki saját akaratát az ellenszegülés ellenére is keresztülvigye, függetlenül attól, hogy min alapszik ez az esély.

Uralomról beszélünk, ha van rá esély, hogy egy meghatározott tartalmú parancsnak megadható személyek engedelmeskedni fognak.”¹

A nemzetközi viszonyok rendszerének geopolitikai szempontú elemzése Max Weber megközelítését fogadja el. A hatalmat olyan képességnek, lehetőségnek, esélynek tekinti, amelyben az egyik fél abban a helyzetben van, hogy rákényszeríti, rákényszerítheti akaratát a másik félre. A kényszerítést elszenvető, vagy eltűrő szereplőre ellenkezés esetén megtorlás, vagy büntetés vár. A hatalom tehát egy olyan viszonyrendszer, amely adott történelmi helyzethez kapcsolódik. A jelzett hatalmi pozíció azonban nem abszolút jellegű és nem eleve elrendeltetett. Az erőviszonyok változásával a szereplők közötti kapcsolat módosul.

A hatalmi pozíció lehet nemzetközi jogen és egyezményeken nyugvó, legális és legitim, de lehet erővel kikényszerített státuszú is. Ami az egyik fél számára legitim és elfogadott, az a másik fél számára erőn alapuló, legalitást nélkülöző, kikényszerített, ezért megváltoztatandó és elutasítandó lehet. A nemzetközi viszonyok rendszerében a hatalom gyakran szubjektív vonásokat ölt. A magát gyengébb, kiszolgáltatottabb helyzetben, térbeli mozgásában korlátozottnak érző, tudó, vagy vélő szereplő ezért alkalmazkodó képességet mutat. A hatalom több dimenziós jelenség. Gazdasági, katonai, politikai tényezők mellett a hegemonia viszonyok alakulása is be-

folyásolja. A hatalom változó és alakuló jelenség. Erkölcsileg semleges fogalom.

A nemzetközi viszonyok rendszerében a hatalom három tényezőn alapszik. *Objektív bázisát* a rendelkezésre álló anyagi javak, nyersanyagkincsek, fizikai erőforrások adják. *Szubjektív elemét* az úgynevezett nemzeti karakter, az adott történelmi pillanatban mozgósítható pszichikai és morális erőforrások, a nemzeti kohézió, a patriotizmus, a politika, a politikai vezetés és a politikai kultúra adott állapota, a diplomácia minősége, az állandó és konjunkturális nemzeti célok kidolgozottsága, színvonala, elfogadottsága, az intellektuális és az érzelmi kötődés szilárdsága adja.² A hatalom *alapja* ugyanakkor *viszonylagos*. Helytől, körülménytől, helyzettől, ellenféltől, történelmi szituációtól, szövetségesi körtől stb. függ. A hatalom nélkülözhetetlen elemét alkotja az *erő*. Erő alatt mindazokat a forrásokat, támogatásokat értjük, amelyeket adott esetben alkalmazni lehet. Az erő és a hatalom viszonyában az erő integrálja a hatalom objektív és szubjektív forrásait, a *geopolitikai/geostratégiai tényezőket*.

Geopolitika és –stratégia

Carlos Manuel Mendes Dias: Geopolitika³ című könyvének utolsó fejezetében a geopolitikai/geostratégiai tényezőket táblázatos formában az alábbi módon ábrázolja (1. ábra)

1. ábra: Geopolitikai/Geostratégiai tényezők

FIZIKAI TÉNYEZŐK	Kiterjedés (területi dimenzió) Elhelyezkedés (viszonylagos helyzet) Alakzat (forma és határ) Morfológia (hegy és vízrajz) Földfelszín (geológiai sajátosságok) Növényzet Klíma Tengeri és vízi utak Légtér-űrtér Emberi tevékenység hatására bekövetkezett változások
EMBERI TÉNYEZŐK	Demográfia Népesedési jellemzők A lakosság megoszlása és népsűrűség Népeség növekedési index A lakosság összetétele és struktúrája Etnográfia Az élet minősége és az életszínvonal Faji, vallási, etnikai, nyelvi, oktatási, családi, tudományos színvonalbeli és más jellemzők
TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK	Energia Ásványkincsek Élelmiszer
KÖZLEKEDÉSI-KOMMUNIKÁCIÓS TÉNYEZŐK	Szállítási rendszer Hírközlési rendszer
TECHNOLÓGIAI TÉNYEZŐK	
STRUKTURÁLIS TÉNYEZŐK	Politikai viszonyok Szociális viszonyok Gazdasági szerkezet Katonai erő Egyéb tényezők

(Forrás: Mendes Dias, Carlos Manuel: Geopolítica: Teorização Clássica e Ensinaamentos. Editora Prefácio, Lisboa, 2005. 222. o.)

A geopolitikai, geostratégiai tényezők fizikai aspektusaihoz az adott politikai entitás területi vonatkozásai tartoznak. Ennek önálló elemzést kívánó elemeit a *kiterjedés* (*extensão*), a területi dimenzió, az *elhelyezkedés* (*localização*), az *alakzat* (*configuração*), a *hegy és vízrajz* (*morfologia*), a *földfelszín* (*solo*), a *növényzet* (*vegetação*), az *éghajlat* (*clima*), a *tengeri és vízi utak* (*mar e vias navegáveis*), a *légter-űrtér* (*meio aeroespacial*), valamint az *emberi tevékenység hatására bekövetkezett változások* (*alterações resultantes da acção do homem*) adják.

A geopolitikai szereplő területi kiterjedése, területének nagysága alapvetően meghatározza az adott egység nemzetközi viszonyokban játszott szerepét. A struktúráképző nagyhatalmi lét egyik fontos elemét a fizikai dimenzió jelenti. Nagyobb területtel rendelkező államok esetében nő az esélye a természeti kincsek gazdagságának. Jobban garantálható a különböző típusú életfontosságú központok biztonsága is. Természetesen a nagy kiterjedés előnyei csak jól szervezett térstruktúra esetén érvényesülnek és érvényesíthetők. 2013-ban kilenc állam adja a föld területének 60%-át. Ezek közül öt nagyhatalmat és négy tengelyállamot, avagy lehetséges geostratégiai játékost találunk (2. ábra).

2. ábra: A Föld kilenc legnagyobb kiterjedésű állama

Ország	Terület (millió km ²)
Oroszország	17,00 millió km ²
Kanada	9,970 millió km ²
Kína	9,526 millió km ²
USA	9,371 millió km ²
Brazília	8,51 millió km ²
Ausztrália	7,686 millió km ²
India	3,287 millió km ²
Argentína	2,78 millió km ²
Kazahsztán	2,71 millió km ²

A *helyzet vagy elhelyezkedés* is jelentős mértékben befolyásolja a geopolitikai játékos mozgásterét és biztonságérzetét. Nem elhanyagolható tényezőt jelent a szomszédos országokhoz való viszony, a hatalmi centrumok egymáshoz és a

nagy gazdasági központokhoz való közelsége, megközelíthetősége, infrastrukturális kapcsolatrendszerének minősége. Előnyökkel jár a tengerparti pozíció nem csupán földrajzi, hanem kommunikációs és anyagi javakhoz való hozzáférés szempontjából is.

Egy ország *alakzata, formája* is hat a geopolitikai mozgásterre. Befolyásolja az adott állam szuverenitását, fokozhatja határainak sebezhetőségét, csökkentheti vagy növelheti a biztonsági zónák jelentőségét. Ideális szerkezetűeknek a kompakt struktúrával és természetes határokkal rendelkező államok tekinthetők. A területi megszakítottság még az ötdimenziós tér világában is hátrányokkal, nehézségekkel jár. A szigetek, szigetállamok vagy enklávék közötti belső kohézió megvalósítása nehéz feladatot jelent. A természetes határok ugyanakkor jobban védhetők. Civilizációk találkozási zónájában húzódó választóvonalak adott esetben előnnyel, olykor hátránnyal járnak.

A *földfelszín* sajátosságai is meghatározzák a geopolitikai szereplők mozgásterét és lehetőségeit. A domborzati viszonyok, a növényzet, az éghajlat, a tengeri és vízi utak és összeköttetés, a csatornák, tengerszorosok, speciális státuszú térségek birtoklása, a légter, a világűr és a cybertér ellenőrzése, vagy az arra való képesség szintén fontos elemét képezik a nemzetközi viszonyok szereplői geopolitikai mozgásterének.

A több komponenst egyesítő *emberi tényező* egyike a legfontosabb geopolitikai vonatkozásoknak. A struktúra képző nagyhatalom egyik alapvető kritériumát, kritikus tömegét a népesség nagysága és a demográfiai jellemzők minősége alkotja. 2013-ban hat állam adja a világ népességének 50%-át (3. ábra).

3. ábra: A Föld legnépesebb államai 2013-ban

Ország	Lakosság (millió fő)
Kína	1.300
India	1.100
USA	300
Indonézia	245
Brazília	190
Oroszország	150

A területi nagyságnál és kiterjedésnél is fontosabbnak tartjuk a lakosság számarányának, valamint minőségi mutatóinak alakulását. Amint az a 3. számú táblázatból egyértelműen kiolvasható, Indonézia kivételével valamennyi nagy népesség-számú ország nagyhatalomnak tekinthető.

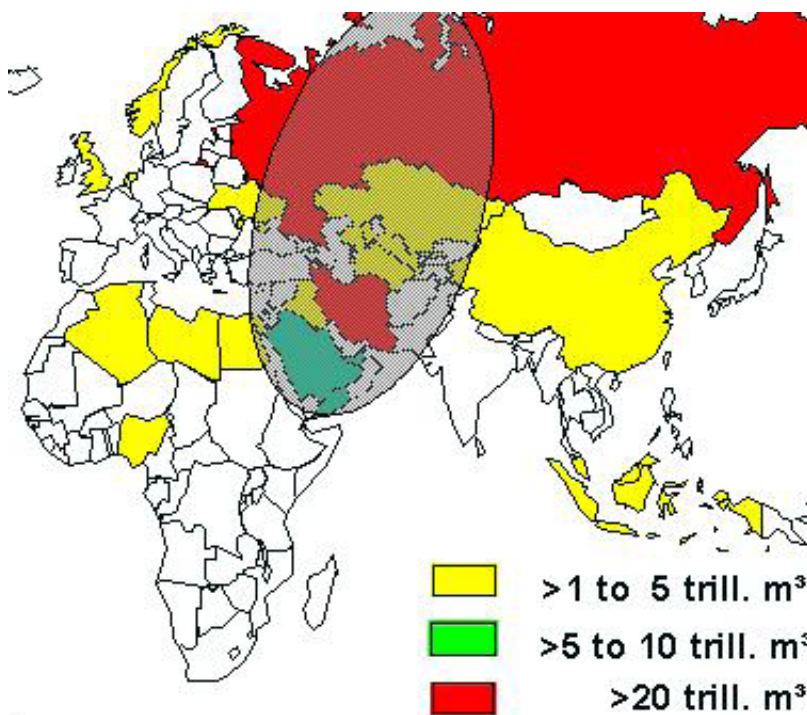
A pusztán mennyiségi szemlélet mechanikus alkalmazása azonban a geopolitikai vizsgálódások esetében sem bizonyul eredményesnek és elégségesnek. Fontosnak tartjuk a népesség földrajzi megoszlásának, foglalkozási szerkezetének, műveltségi és iskolázottsági szintjének, növekedési ütemének, várható élettartamának, egészségi állapotának, nemi, faji, vallási, nyelvi és életkor szerinti összetételének, a városi és a falusi lakosság egymáshoz viszonyított arányának feltérképezését, bemutatását és elemzését.

A *természeti erőforrások* megléte, vagy hiánya alapvetően meghatározza a geopolitikai szereplő lehetőségeit és helyzetét, alkalmazott gazdaságpolitikáját, autarkiaira törekvését, vagy nyitottságát, nemzetközi kereskedelemben be-

töltött szerepét. A természeti erőforrások közé tartoznak a hagyományos nyersanyagkincsek, bányászati termékek, a vízi energia, a napfény, a lehulló csapadék mennyisége, az embert körülvevő természeti környezet, az élelmiszer-, hal- és hústermelés. A huszonegyedik században azonban az energiahordozók mellett az édesvízi források fölötti birtoklás avathat meghatározó szereplőkké országokat, térségeket.

A stratégiai nyersanyagok feletti rendelkezés is jelentős mértékben befolyásolhatja nem csupán az adott politikai közösség, hanem az egész emberiség sorsát, kilátásait. Az olajexportáló, olajtermelő és jelentős energia tartalékokkal rendelkező országok számos esetben tényleges gazdasági súlyúknál jelentősebb, olykor kulcsszerephez juthatnak. A jelenleg ismert földgáz- és kőolajtartalékok nagy része az iszlám és a nyugati civilizáció határának, találkozásának és összeépítésének zónájában, a stratégiai ellipszis övezetében található (4. ábra).

4. ábra: A stratégiai ellipszis energia tartalékai

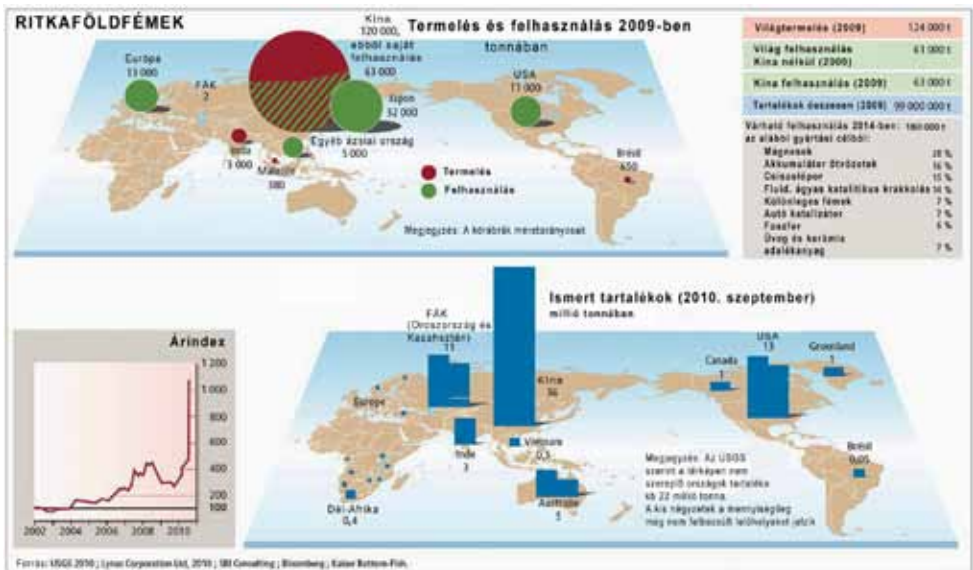
A Föld olajtartalékának 70%-a, gázkészletének 65%-a ebben a zónában lelhető fel. A stratégiai ellipszis övezetén belül megkülönböztethetjük az 1 és 5 trillió m³, az 5 és 10 trillió m³ tartalékkal, valamint a 20 trillió m³-t meghaladó készlettel rendelkező térségeket.

Megnőtt a súlya a világűr és a cybertér technikai-technológiai meghódításához szükséges ritkaföldfémek fölötti rendelkező országoknak,

térségeknek is. 2009-ben a termelés és a felhasználás döntő többsége Kínában, Japánban, Európában és az Egyesült Államokban összpontosult. Az ismert tartalékok legnagyobb része Kínában, az USA-ban, Oroszországban és Ausztráliában található. (5. ábra)

A közlekedés és az összeköttetés a terület és a lakosság javakkal és eszmékkel való ellátottságához, elérhetőségéhez járul hozzá. A huszon-

5. ábra: Ritkaföldfémek termelése és felhasználása

(Forrás: USGS2010;Lynas Corporation Ltd, 2010;SRI Consulting; Bloomberg;Kaiser Bottom-Fisch)

egyedik század földrajzi és anti-földrajzi környezetében, a tér-idő összezsugorodott koordináta rendszerében, az elektronikus fejedelem és az információs társadalom korában a puha hatalomhoz (soft power) tartozó ismeretek és tudás áramlása, a hegemonia viszonyok alakítása legalább olyan szerepre tett szert, mint a vasúti, a folyami, tengeri és a légi közlekedés. E szektor hatékonyságán politikai berendezkedések és fegyveres konfliktusok győzedelmes megvívásának sorsa múlik.

A tudományos technológiai tényező fontos mutatója egy ország fejlettségének. Sokan még napjainkban is a hadseregek modernizálásával kapcsolják össze a műszaki innovációkat. Hangsúlyoznunk kell, hogy ennél sokkal többről van

szó. Az élenjáró technika felhasználása és fejlesztése már nem elsősorban a fegyveres erők megrendelésével és programjainak finanszírozásával függ össze.

A strukturális tényező-együttes az ember és a fizikai-földrajzi tér közötti kölcsönös viszonyhoz kapcsolódik. Magában foglalja a politikai-közigazgatási és államszervezeti beosztást, a gazdasági szerkezetet. Ez utóbbi hatékonyságát és adekvát voltát tükrözik az olyan makrogazdasági mutatók, mint a bruttó hazai össztermék, a gazdasági növekedés, az inflációs ráta, a befektetési hajlandóság, a tőke megtérülési mutató, a fizetési mérleg alakulása, a termelékenységi szint és a munkanélküliség aránya. Összességében a javak

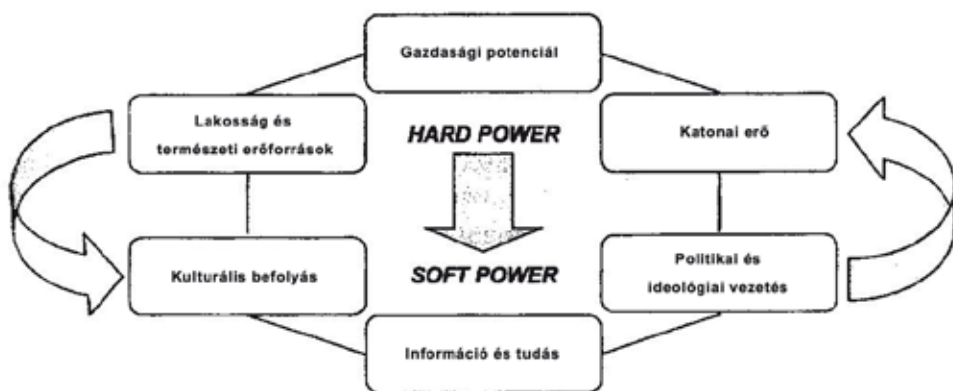
elosztási módja és az egy főre jutó GDP nagysága is ide tartozik. A *társadalmi és foglalkoztatási szerkezet, a tudományos kutatásba és az oktatási rendszerbe fektetett összegek* szintén megfelelő mutatói egy ország fejlettségének. Mindezeket a tényezőket a katonai infrastruktúra, a katonai létesítmények és a hadsereg ereje, presztízse egészíti ki.

Ricardo Méndez Gutiérrez del Valle 2011-ben megjelent könyvében⁴ szintén foglalkozik az állami hatalom forrásainak kérdésével. Richard Muir: *Political Geography*⁵ című műve alapján az állami hatalom hat forrását különbözteti meg. Beszél a politikai entitás nagyságát, formáját, helyét, helyzetét kifejező *morfológiai hatalomról*, a lakosság egészségügyi, képzettségi, generációs, szociális stb állapotát tükröző *demográfiai hatalomról*. Elemzi a *gazdasági hatalom*, a *katonai hatalom*, a *szervező hatalom* és a *külpolitikai hatalom* jellemzőit is. Az utóbbi két elemet rejtett hatalomnak nevezi, az előző négy esetében kinyilvánult, kinyilvánított hatalomról beszél.

A katonai erő és katonai potenciál szempontjából készített elemzések a hadsereg nagyságát és nukleáris csapásmérő képességét részesítik előnyben. Egy ország világhierarchiában elfoglalt helye, hatalmi kapacitása azonban napjainkban már a puha és a kemény hatalmi elemek egy-

más közötti viszonyának és súlyának alakulásától függ. Annak ellenére, hogy különböző elemzések tengelyében az állam szerepel központi vizsgálendő geopolitikai egységként, jól tudjuk: a huszonegyedik században az állam csupán egyik résztvevője a nemzetközi viszonyok rendszerének. Azzal viszont egyetértünk, hogy az egymást kölcsönösen átható kemény és puha hatalom viszonyában a kultúrához, ismeretekhez, információhoz kapcsolódó soft power felé billen a geopolitikai mérleg serpenyője. A hard power kategóriájába tartozó gazdasági potenciál (potencial económico), a lakosság száma, nagysága, összetétele, a természeti javak és nyersanyagkincsek megléte (población y recursos naturales) és a katonai erő (fuerza militar) továbbra is lényeges eleme marad az állami szerepvállalásnak. Egyre nagyobb jelentőségre tesz azonban szert a puha hatalom szférájába tartozó kulturális befolyás (influencia cultural), a különböző típusú információ, tudás és ismeret (información y conocimiento), valamint a politikai és ideológiai vezetés, irányító befolyás és hegemonia (liderazgo político e ideológico). Természetesen a felsorolt elemek kölcsönösen hatnak és visszahatnak egymásra, felerősítik és megsokszorozzák egymás hatását bel- és külpolitikai téren egyaránt (6. ábra).

6. ábra: Az állami hatalom forrásainak eltolódása

(Forrás: Méndez Gutiérrez del Valle, Ricardo: El nuevo mapa geopolítico del mundo. Tirant Lo Blanch, Valencia, 2011. 193. o.)

A geopolitikai és geostratégiai tényezők során fontos szerephez jutnak a Saul Bernard Cohen által *geopolitikai struktúráknak* nevezett jelenségek, kategóriák és összefüggésrendszerek. Az amerikai szerző 2009-ben megjelent műve harmadik fejezetében⁶ a földrajzi és a politikai erők interakcióját és változási folyamatát vizsgálva különbséget tesz a geopolitikai egységek fizikai és humán sajátosságainak megjelenítésére szolgáló *méret, minta (pattern)* és azok *fő jellegzetességeit (features)* bemutató elemek között.

A geopolitikai struktúrák földrajzi térbeli mérete hierarchiája, skálája, szintjei Cohen szerint az alábbi rendszerbe szerveződik.

„1. a geostratégiai birodalom – a legkiterjedtebb szint, vagy makroszint;

2. a geopolitikai régió – a birodalom felosztását jelentő középszint, vagy mezo szint;

3. a nemzetállamok, nagy autonómiával rendelkező régiók, quasi államok és az államokat átszelő alacsonyabb szintű területi egységek, vagy mikroszint.⁷

A felsorolt szerkezet mellett vannak olyan régiók, állami integrációk, amelyek nem tartoznak, vagy nem illeszkednek a hatalmi/birodalmi, vagy

regionális keretek közé. Ilyen köztes struktúrának minősülnek az *ütközőzónák (shatterbelts)*, a *vitatott térségek (compression zones)*, a birodalmak, régiók vagy államok közötti híd szerepet betöltő, kapocsként funkcionáló *kapuállamok, vagy kapuregiók (gateways)*, valamint a birodalmak között elhelyezkedő, meghatározatlan státuszú *konvergencia zónák (convergence zones)*, amelyek pontos jogi és politikai helyzete még nem tisztázott (7. ábra).

A huszonegyedik század elején Cohen négy geostratégiai birodalmat, geostratégiai övezetet különböztet meg. Az amerikai szerző *Kereskedelem-függő tengeri birodalomról, Eurázsiai kontinentális övezetről, Kelet-Ázsiai birodalomról* és az India által vezetett, befolyásolt, a Delhi által uralt, a Delhi hegemoniája számára megelőlegezett *Indiai-óceáni övezetről* beszél. A geostratégiai birodalmakon, nagyrégiókon belül találhatók a már említett geopolitikai nagytérségek, *geopolitikai régiók*, ütköző övezetek (Shatterbelts), egyelőre pontosan nem definiálható státuszú zónák (Compression Zone) és a kapuregiók (Gateways). A geostratégiai és geopolitikai régiókhoz vezető államok, nagyhatalmak tartoznak. A huszonegye-

7. ábra: Geopolitikai szintek és struktúrák

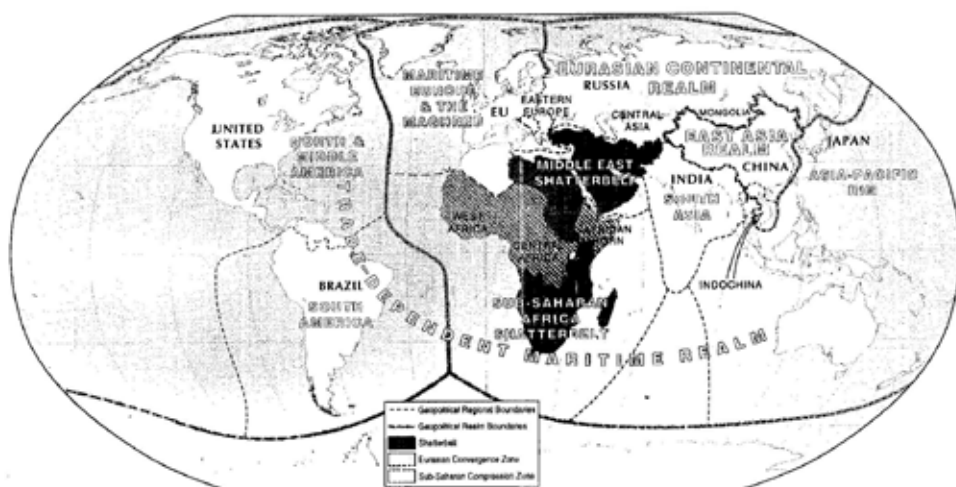

Figure 3.1. The Geopolitical World: Beginning of the Twenty-first Century

(Forrás: Cohen, Saul Bernard: *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York, 2009. 41. o.)

dik század első negyedéről Saul Bernard Cohen által közölt geopolitikai térkép hét nagyhatalmat, hatalmi központot – az Egyesült Államok, Brazília, az Európai Unió, Oroszország, India, Kína, Japán – nevesít.

Alapvető földrajzi és strukturális jellegzetességek - *features* - alapján Cohen különbséget tesz egy adott terület vagy térség *történelmi vagy magterületei* (*historic or nuclear cores*), *fővárosok* vagy *politikai központok* (*capitals or political centers*), a nagy népsűrűségű és gazdasági aktivitás szempontjából is meghatározónak tekintett *ökumené* (*ecumenes*), a *tényleges nemzeti terület* (*effective national territory- ENT*), valamint a *tényleges regionális térség* (*effective regional territory-ERT*) között. Foglalkozik az *üres térségek* (*empty areas*), a *határok* (*boundaries*), a szeparatista kisebbség, valamint a nemzetközi biztonságot veszélyeztető felforgató, lator államok alkotta *nonkonform szektorok* (*nonconforming sectors*) vizsgálatával is. Hivatkozott monográfiájában Cohen e szempontok és felosztás figyelembe vételével vázolja fel és tekinti át a geopolitika, a geográfia és a nemzetközi viszonyok térségi-politikai jellemzőit és változásait.

A skálák és szintek osztályozása, vizsgálata, egybevetése, a különböző típusú és eltérő jellegzetességekkel rendelkező ötdimenziós földrajzi térben tevékenykedő szereplők egységes szempontok és szintek szerinti összehasonlító elemzése, a kutatások homogén kategória rendszerének kialakítása a geopolitikai gondolkodás alapvető feladata. Ezzel kapcsolatban másként gondolkodott a regionális vizsgálatokat előnyben részesítő Paul Vidal de la Blache, vagy a négyszer tízes szorzatú területi skálát alkalmazó Yves Lacoste. Másként szemlélték a dolgot a tengeri vagy szárazföldi hatalom elsőbbségének problémakörét munkásságuk középpontjába állító kutatók és másként ábrázolják a tér, a nemzetközi politikai és hatalmi viszonyok összefüggésrendszerével a világűr és a cybertér kérdéseinek szempontjából foglalkozó szakemberek.

A geopolitikában a nemzeti érdekek nemzetközi megjelenítésére, képviselésére, külső és belső igazolására, a stratégiai célok realizálására szolgálnak a *geopolitikai kódok*. „Azt a módot, ahogyan egy ország elhelyezi magát a világban, geopolitikai kódnak nevezzük. Az országok által

meghatározott geopolitikai kód öt fő kérdés megválaszolásán alapszik:

- (a) kik a jelenlegi és potenciális szövetségeseink
- (b) kik a jelenlegi és potenciális ellenfeleink
- (c) hogyan tarthatjuk meg szövetségeseinket és szerezhetjük meg potenciális szövetségeseinket
- (d) hogyan szállhatunk szembe jelenlegi ellenségeinkkel és a fenyegető veszélyekkel
- (e) hogyan igazolhatjuk fenti négy számításunkat a közvélemény és a globális közösség előtt”⁸

A geopolitikai kódok meghatározásánál mindig figyelembe kell venni, hogy változó belső és külső körülmények között fogalmazódnak meg, ezért rendszeres felülvizsgálatra és módosításra szorulnak. Az az ország és az a politikai elit jár el helyesen és bölcsen, amelyik rendelkezik hosszú távú stratégiai célokkal és rövid távú akcióprogrammal. Globális kontextusban szemlélve a dolgot azt kell mondanunk, hogy világviszonylatban megtörténik a nemzeti geopolitikai kódok aggregációja, összesítése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy valamennyi ország érdekei és célkitűzései megvalósulnak, vagy azonos súllyal esnek latba, azonos súllyal érvényesülnek. Bizonyos geopolitikai kódok jelentősebb befolyást gyakorolnak a világ eseményeire, mint mások. A struktúráképző nagyhatalmak, a különböző korszakok világhatalmai mindig nagyobb eséllyel érvényesítik gazdasági, politikai, ideológiai és civilizációs elgondolásaikat és törekvéseiket, mint más államok. A vezető hatalmak köre és száma is folytonosan változik. Érdemes alaposan tanulmányozni ezért a nemzetközi viszonyok rendszerében érvényesülő hosszú távú tendenciákat és világmodelleket.

Az egyik legfontosabb hosszú távra vonatkozó és hosszú távú gazdasági tendenciákat felvázoló modell Kondratyev nevéhez fűződik. Nyikolaj Dmitrijevics Kondratyev az 1930-as évek második felében publikálta a *The Long Waves in Economic Life* címmel angolul megjelent tanulmányát.⁹ Meglátása szerint a világ gazdasága hosszú távú ciklusokkal leírható fejlődési szakaszokon megy át, amelyekben belül jól elkülöníthetők felemelkedő, visszaeső depressziós és fejlődő szakaszok. Ezeknek a periódusoknak a hajtóerejét

az új technikai találmányok bevezetése, elterjedése és kifizetése képezi. Ennek megfelelően a jelzett ciklusok hossza harminc és hetven év között változik. Az első ciklus 1770-től 1830-as évekig tartott. A gőzgép megjelenése és elterjedése kapcsolódik hozzá. A második ciklust, az 1830-1870 közötti éveket a vasútépítés korának nevezhetjük. A harmadik szakasz az elektromosság és a nehézipar korszaka, amely 1870-től 1900-ig tartott. Az olaj, az autógyártás és az elektronika mérnöki alkalmazás képezi a negyedik ciklust. A Kondratyev- elmélet továbbfejlesztésével készített diagram szerint ez a periódus 1970-ig tart. Ezt követően az informatika és a lézertechnika koráról beszélhetünk. A 2008-as gazdasági válság beköszöntö már az űrkorszak nyitányát jelzi. E két tényező természetesen nem hozható ok-okozati összefüggésbe egymással. Mindenesre jelzi a történelmi helyzet komplex jellegét és bonyolultságát (8. ábra).

A Kondratyev ciklus a világgazdaság működéséhez kapcsolódott. Az ökonómia azonban nem választható el a politikától. Mindegyik periódusnak megvoltak a maga vezető hatalmai, minden történelmi korszakban érvényesült valamely nagyhatalom dominanciája.

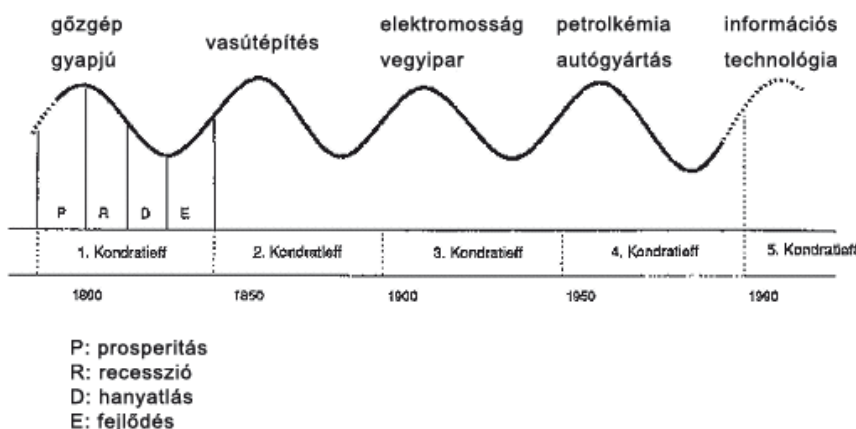
Immanuel Wallerstein az egységes világgazdasági rendszer kialakulását Amerika 1492-es felfedezéséhez köti. A nemzetközi viszonyok

rendszerének létrejöttét, a vezető hatalmak megjelenését és változását a centrum-periféria- és félperiféria viszonyának mozgásával magyarázza.

Georg Modelski a globális politika hosszú távú geopolitikai ciklusait a vezető hatalmak, a legitimáló egyezmények, a kulcsintézmények, a hanyatlás határkövei és a parsonsi rendszerelmélet segítségével az alábbi két táblázat megalkotásával ábrázolja. (9.-10.ábra) Lásd a következő oldalon!

Modelski fokozatosan, lépcsőzetesen alakítja ki és vázolja koncepcióját. A globális politika hosszú távú ciklusai rendszer modelljének sarokpontjait a globális háborúk, a világhatalmak, a birodalmak legitimitásának elvesztése és a hanyatlás négyszöge alkotja. E koordináta rendszeren középpontjába a nagyobb háborúk, a birodalommal szerveződött nemzetállamok és a kihívó hatalom egymáshoz való viszonyának változását állítja. Ennek alapján az 1494 és 1580 között kilenc évtizedet a Portugália által uralt ciklusnak nevezi. A korszak nagy nemzetközi összecsapását az itáliai és az Indiai-óceáni háborúk jelentik. Portugália felemelkedése és vitathatatlan uralma azonban csupán egy szűk negyedszázadot ölel fel, mivel Modelski szerint már 1540-től megkezdődik az ország hanyatlása. A portugál világhatalomnak a két Ibériai-félszigeti királyság között

8. ábra: A Kondratyev ciklusok diagramja

Forrás: <http://www.kwaves.com/kwave.pdf> http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Kondratieff_Wave.gif&filetimestamp=20051015074744)

9. ábra: A hosszú távú ciklusok Modelski-féle modellje

Szakaszok			
Globális háború	Világhatalom	Legitimitás elvesztése	Hanyatlás
Nagy háborúk	Nemzetállam		Kihívó
Portugál ciklus			
1494-1516 Itáliai és az Indiai-óceáni háború	1516-1539 Portugália	1540-1560	1560-1580 Spanyolország
Holland ciklus			
1580-1609	1609- 1639	1640-1660	1660-1688 Franciaország
Első brit ciklus			
1688-1713 XIV. Lajos háborúi	1714-1939 Britannia I.	1740-1763	1764-1792 Franciaország
Második brit ciklus			
1792-1815 Francia forradalmi és a napóleoni háborúk	Britannia II.	1850-73	1874-1814 Németország
Amerikai ciklus			
1914-1945 Az I. és a II. világháború	1945-1973 Egyesült Államok	1973-2000	2000-2030 Szovjetunió

(Forrás: Modelski, George: Long Cycles in World Politics. Macmillan Press, London, 1987, 40. o.)

1580-ban perszonáluniót kikényszerítő Spanyolország vet véget. A hatvan éves perszonálunió azonban rámutat a Modelski-féle modell egyik gyengeségére. Az amerikai szerző a kereskedelmi útvonalakat támaszpont hálózattal ellenőrző viszonylag csekély népességű Portugáliát tekinti a világ vezető hatalmának az említett korszakban. Fel sem tette azt a kérdést, hogy mi okozhatta, hogy egy rövid negyedszázados uralom után Portugália eltűnt a nagyhatalmak sorából. Megítélésünk szerint a vezető hatalom kritériumát a nagy földrajzi felfedezések, a gyarmatosítás és a gyarmatbirodalmak kiépülése első nagy hulláma időszakában Spanyolország sokkal jobban kielégíti, mint Portugália. Nem csupán az ország területi kiterjedése, lélekszáma, de az általa meghódított gyarmatok nagysága miatt is. Spanyolországot Modelski kihívónak nevezi ugyan, azonban a következő ciklusban mégis Hollandiát válik világhatalommá. Ennek alapját minden bizonnyal a németalföldi szövetség győzelmével végződött

holland-spanyol háború jelenti. A holland uralom felhőtlennek tekinthető harminc éves szakaszát azonban hamarosan követi a kihívóként megjelent Franciaország színre lépése. Párizs azonban az Angliától elszenvedett vereség miatt a két cikluson át érvényesülő brit világhatalom előtt nyitja meg az utat. A második brit uralom nyolcvan éves szakaszának a német kihívás vet véget, hogy az első világháborút követő időszakban megnyissa az immáron száz évig tartó amerikai világuralom periódusát. (10. ábra)

Megjegyezni kívánjuk továbbá, hogy a globális politika hosszú távú ciklusainak rendszermodelljét vázoló 9. számú ábra alapját képező Modelski- táblázat 1987-ben készült. Akkor még létezett a Szovjetunió, mint az Amerikai Egyesült Államok legfőbb kihívója. 1991. decemberében azonban a Moszkva-központú birodalom szétesett. Ez a tény alapjaiban megváltoztatta a 2000-2030 közötti időszakra prognosztizált nagy-

10. ábra: Világhatalmak. A Modelski modell

Világhatalom	Óceánok fölötti uralom	A globális vezető szerep alapja
Portugália	1502-1544	1494 Tordesillasi Egyezmény 1499- Manuel király a „Hódítás, hajózás és kereskedelem ura”
Hollandia	1608-1642	1601 a Kelet-Indiai Társaság létrehozása Mare liberum
Nagy-Britannia I.	1919-1723	1689 Angol-holland szövetség 1701- III. Vilmos a parlamentnek: „ az európai egyensúly megtartása”
Nagy-Britannia II.	1809-1890	1793- a Pitt vezette franciaellenes koalíció
Egyesült Államok	1944-	(1918) Wilson 14 pontja 1941 Atlanti Karta 1947 Truman-doktrína

(Forrás: Modelski,George: Long Cycles in World Politics.Macmillan Press, London,1987,42.o.)

hatalmi vetélkedés nemzetközi feltételrendszerét és környezetét.

Modelski világhatalmakról készített második táblázata újabb magyarázattal szolgál a világhegemonia alapját illetően. Az amerikai szerző szerint a világ vezető országainak hatalma az óceánok, mint legfontosabb vízi utak fölötti szupremácia és ellenőrzés megszerzésében állt. Ezt a vezér szerepet szerződések, szövetségek, gazdasági társaságok létrehozása, politikai és stratégiai jellegű deklarációk,doktrínák és geopolitikai kódok alapozták meg, szentesítették és legitimálták. Az 1494-ben aláírt Tordesillasi Egyezmény kétségtelenül a nemzetközi viszonyok rendszerének történelmi jelentőségű alapidokumentumai közé tartozik. Az I. Mánuel portugál király által használt

„Hódítás, hajózás és kereskedelem ura” kifejezés inkább a vágyakat kifejező geopolitikai kódok közé tartozik. A Holland Kelet-India Társaság a gazdaságtörténet valóban fontos szereplője volt. A különböző szövetségek mellett kiemelésre kívánczik az európai hatalmi egyensúly fenntartására irányuló brit stratégia meghirdetése. Wilson amerikai elnök 1918 januárjában meghirdetett 14 pontja gyakorlati következményeit és elméleti hatását tekintve is új korszakot nyitott a geopolitikai világrendben nemzetközi rendszerében. Az Atlanti Karta hamarosan jelentőségét veszítette. A Truman doktrína a hidegháború kezdetét és az amerikai külpolitikában másfél századon át érvényesülő izolacionizmus végét jelentette (11. ábra).

11. ábra: A globális politika hosszú távú ciklusainak Modelski- féle felosztása

(Peter Taylor – Colin Flint ábrázolása, 2002)

Ciklusok	Világhatalmak	Világháborúk	Legitimáló egyezmények	Kulcsintézmények	A hanyatlás mérföldkövei
I.	Portugália	Itáliai háborúk (1494-1517)	Tordesillasi Egyezmény (1494)	Globális támaszpont-hálózat	Spanyol megszállás (1580)
II.	Hollandia	Spanyolországgal folytatott háború (1579-1609)	Tizenkét éves béke Spanyolországgal (1609)	Mare liberum	Angol forradalom
III.	Nagy-Britannia	Spanyol örökösödési háború (1688-1713)	Utrechti- szerződés (1713)	Tengeri uralom	USA függetlensége
IV.	Nagy-Britannia	Francia háború (1792-1815)	Bécsi kongresszus (1815)	Szabad kereskedelem	Imperializmus
V.	USA	Német háborúk (1914-1945)	Versailles és Potsdam (1919, 1945)	Egyesült Nemzetek	Vietnami háború

(Forrás: Taylor, Peter J-Flint, Colin: Geografia Política. Trama Editorial, Madrid, 2002. 71. o.)

A 11. számú táblázatban a Peter Taylor-Colin Flint amerikai-angol szerzőpáros könyvének spanyol nyelvű negyedik kiadásában a Modelski modellhez fűzött három fontos kiegészítését követhetjük nyomon. Peter Taylor és Colin Flint kiemelték a vezető hatalmak pozícióját legitimáló nemzetközi szerződések, kongresszusok és békekötések fontosságát. Így kerültek önálló oszlopban nevesítésre az 1494-es Tordesillasi Egyezmény, a spanyol-holland békekötés, az 1713-as Utrechti Békeszerződés, az 1815-ös Bécsi Kongresszus, valamint a Versaillesi és a Potsdami béketárgyalások és egyezmények. A második kiemelésre kívánczó elemet az adott világhatalom uralmát biztosító kulcsintézmények felsorolása jelenti. Portugália esetében a globális támaszpont hálózat, Hollandia esetében a tengeri hajózás szabadsága, Nagy-Britannia esetében a tengerek feletti uralom és a szabad kereskedelem, az Egyesült Államok esetében pedig az ENSZ szerepének hangsúlyozása emelhető ki. A harmadik újdonságot az adott vezető hatalom hanyatlása konkrét eseményének megjelölése jelenti. Ilyen tényként szerepel Portugália 1580-as perszonáluniója Spanyolországgal, az angol polgári forradalom győzelme Hollandia pozíciójának meggyengülésében, az Egyesült Államok függetlenségének elnyerése, valamint az imperializmus korszakának beköszönté Nagy-Britannia legitimitásának elvesztésében, végezetül a vietnami háború az Egyesült Államok átmeneti visszaszorulásában. Mindezen tényezők és körülmények gazdasági meghatározottsága, illetve az eseményekből fakadó gazdasági következmények megteremtik a globális politika hosszú ciklusai és a Kondratyev ciklusok közötti összhangot.¹⁰

A Modelski modell minden egyenetlensége és a vele szemben támasztott szakmai kifogások és kételyek ellenére kiállta az idők próbáját. Peter Taylor és Colin Flint a hosszú távú Kondratyev ciklusok és az aktuális történelmi korszakokban uralkodó szerepet betöltő hegemon nagyhatalmak által uralt geopolitikai világrend domináns hegemon-ciklusainak egybevetésével a következő táblázatot alkotta (12. ábra).

A hegemon ciklusok, a geopolitikai világrend, az Immanuel Wallerstein által létrehozott centrum-periféria küzdelmén alapuló modell és a Kondratyev ciklusok összekapcsolásából alkotott

táblázat már felveti egy új világgazdasági és világpolitikai rend kialakításának és egy új fejlődési szakasz beköszöntének a kérdését.

A hegemonia ciklusoknak és modelleknek, a geopolitikai skáláknak és kódoknak, valamint a geostratégiai tényezőknek az áttekintése után megállapíthatjuk: a geopolitika tudománya és a geopolitikai gondolkodás nemzetközi viszonyok rendszerében játszott szerepének a tanulmányozására, megújítására, továbbfejlesztésére napjainkban még nagyobb szükség van, mint valaha.

SZILÁGYI ISTVÁN

Jegyzetek

1. Max Weber: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987. 77.o.

2. Részletesen lásd: Backheuser, Everardo: A estrutura política de Brasil. Notas previas. Rio de Janeiro, Mendonca & Machado, 1926. 232. o., Couto e Silva, Golbery: Conjuntura Política Nacional o Poder Executivo e Geopolítica do Brasil. Livraria José Olympio, Rio de Janeiro, 1981. 259. o., valamint: Morgenthau, Hans Joachim: Politics Among Nations. Struggle for Power and Peace. McGrawHill. Boston-New York, 1993. 419. o. műveinek az állandó és konjunkturális nemzeti célokkal, a nemzeti egység szilárdságával, a nemzeti hatalom állandó és változó elemeivel kapcsolatos elemzéseit.

3. Részletesen lásd: Mendes Dias, Carlos Manuel: Geopolítica: Teorização Clássica e Ensinamentos. Editora Prefacio, Lisboa, 2005. 219-256. o.

4. Méndez Gutiérrez del Valle, Ricardo: El nuevo mapa geopolítico del mundo. Tirant Lo Blanch, Valencia, 2011. 312. o.

5. Részletesen lásd: Richard Muir: Political Geography. Palgrave Macmillan, New York, 1997.

6. Részletesen lásd: Cohen, Saul Bernard: Geopolitics: The Geography of International Relations. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York, 2009. 33- 61. o.

7. Id. mű 33. o.

8. Flint, Colin: Introduction to Geopolitics. Routledge, London and New York, 2007. 55-56. o.

9. Lásd: Nyikolaj Dmitrijevic Kondratyev: The Long Waves in Economic Life.

(<http://www.kwaves.com/kwave.pdf>)

10.- A fenti következtetéseket Mező Ferenc is osztja. A politikai földrajz alapjai című 2003-ban a Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, gondozásában megjelent könyve 55. és 57. oldalán

az általa fordított Modelski-táblázatok erre utalnak.

11. Természetesen nem feledkezhettünk meg a globális világ mellett a lokális világról sem ld. Agg Zoltán-Nemes Nagy József: A politika térségi és helyi szintjei in. Bernek Ágnes (szerk.): A globális világ politikai földrajza. 385-430. o. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002., 2003.

**12. ábra: A hegemon ciklusok, a geopolitikai világrend és a Kondratyev ciklusok találkozása.
(Peter Taylor - Colin Flint táblázata)**

1790/8	BRIT HEGEMÓN CIKLUS	(napóleoni háborúk: a brit felszálló ágban lévő hegemoniával szembeni francia ellenállás)
„A” Fázis	A hegemonia felszálló ága (a nagy szövetség)	
1915/25	A hegemonia győzelme (A Bécsi Kongresszuson alapuló európai egyensúlyi rendszer)	Dezintegráció. A HEGEMONIA ÉS A MEGÁLLAPODÁS VILÁGRENDJE. Átmeneti időszak (1813-15)
„B” Fázis		
1844/51	A hegemonia érett szakasza (a hegemonia „csúcsa”: a szabadkereskedelem kora)	Az európai hatalmi egyensúly szabad kezét ad Nagy-Britanniának a Föld többi területe fölötti uralomra. Dezintegráció.
„A” Fázis		
1870/75	A hegemonia leszálló ága (az imperializmus kora, új merkantilizmus)	A RIVALIZÁLÁS ÉS A MEGÁLLAPODÁS VILÁGRENDJE. Átmeneti időszak (1866-71) Német uralom Európában, Nagy-Britannia továbbra is nagyhatalom
„B” Fázis		
1890/96	AMERIKAI HEGEMÓN CIKLUS. A hegemonia felszálló ága. (egy világhatalom mely túlmutat Amerikán)	Dezintegráció. BRITANNIA ÖRÖKÖSÉNEK A VILÁGRENDJE. Átmeneti időszak (1904-7)
„A” Fázis		
1913/20	A hegemonia győzelme. (a globális hatalom nem teljes: vákuummal párosul)	(Németország és az USA megelőzi Nagy-Britanniát, mint világhatalmat, a két világháború megoldja az örökös kérdését)
„B” Fázis		
1940/45	A hegemonia érett szakasza. (vitathatatlan vezető a „szabad világban”)	Dezintegráció. HIDEGHÁBORÚS VILÁGREND. Átmeneti időszak (1844-6)
„A” Fázis		
1967/73	A hegemonia leszálló ága. (japán és európai rivális)	(A Szovjetunió által nyújtott ideológiai alternatíva kihívást jelent az USA hegemoniájával szemben)
„B” Fázis		
19??	ÚJ HEGEMÓN CIKLUS?	Dezintegráció. „ÚJ VILÁGREND” Átmeneti időszak (1989-?)

Az életminőség választókerületek szerinti különbségei Kőrmenden

I. Bevezetés

Az életminőség nagyobb területi egységeken – pl. országokon – belüli különbségei igen jelentősek lehetnek, alapjaiban determinálva az ott élő társadalom életkörülményeit, közérzetét, jövőbeni boldogulási lehetőségeit. Az életminőségben azonban a tér jóval kisebb keresztmetszetén – vagyis a települések szintjén – is markáns eltérések rajzolhatók ki. Tanulmányunk egy közel tizenkétezer fős Vas megyei kisváros, Kőrmend egyéni választókerületeinek bázisán próbálja meg felvázolni azokat a társadalmi-gazdasági tényezőket, amelyek meghatározzák a helyi közösségen belüli, az életminőséggel összefüggő különbségeket. Az eredmények felhasználhatók a településfejlesztés prioritásainak megállapítása során, s nem utolsósorban a problémák helyes felismerésével, megoldási javaslataival az önkormányzati választások választókerületi képviselőnek hatékony eszközévé is válhat. Az adatgyűjtés kérdőívezés módszerével történt. A település nyolc részre felosztott körzeteiben összesen 800 kérdőív lekérdezésére került sor. A nyolc településrész megegyezett az önkormányzat által megállapított egyéni választókerületek határaival, ami több előnyös, illetve hátrányos következményekkel is járt. Előny, hogy elősegíti a kérdőívezés reprezentativitását, mivel a választókerületek lélekszáma, illetve lakosságuk korszerkezete pontosan ismert, hátrány, mert egyrészt elfedheti az egyes kerületeken belüli társadalmi-gazdasági különbségeket, másrészt, mert a „mesterséges” lehatárolással kikényszeríti az összehasonlítás területi egységeit. Ezért a lekérdezés során ügyeltünk arra, hogy az adott választókerület területét lehetőség szerint teljesen lefedjük. Megítélésünk szerint ugyanakkor az egyéni választókerületek jól reprezentálják Kőrmend város helyi társadalmának területi-társadalmi különbségeit, határaik eleve bizonyos „társadalmi törésvonalak mentén húzódnak”. Ez köszönhető a város népességének relatíve alacsony és a választókerületek magas számának, továbbá szerepet játszik benne a település centrumától bizonyos irányban és távol-

ságban való fekvés, az egyes körzetekre jellemző sajátos beépítés (pl. lakótelepek, zárt földszintes beépítésű házsorok), az ezzel összefüggő életkori és jövedelmi sajátosságok, továbbá az adott kerület csatolt településrész-jellege is, amelyek eleve determinálhatják az ott élők társadalmon belüli helyzetét.

II. Az életminőség fogalma

Az életminőség kutatásával több tudomány – elsősorban a pszichológia, szociológia és egészségügy – is foglalkozik, így nem meglepő, hogy annak megközelítése is meglehetősen eltérő. A szociológiai kutatások főképp kérdőívek segítségével vizsgálják különböző társadalmi csoportok életminőségét a társadalmi tőke és egyéb, összehasonlítást, rangsorolást lehetővé tevő jellemzők alapján. Jellemzőjük, hogy viszonylag tömör, a boldogságra és a szubjektív életminőségre, vagyis az élettel való elégedettségre vonatkoztatott kérdések alapján mérik a jólét fogalmát (KOVÁCS B. ET AL. 2006). Az életminőség pszichológiai – szintén empirikus – vizsgálatainak hátterét az úgynevezett pozitív pszichológiai irányzat jellemzi, amely az Arisztotelész-féle boldogság definícióra épít, miszerint az életminőség a boldogsággal azonosítható. Az egészségügyben az életminőség-konceptiójában pedig az a felfogás tükröződik, hogy az orvoslás tárgya nem csak az emberi test, hanem maga az ember, az emberi egészség, az, hogy az ember közérzete minél jobb legyen. Ez azonban nem kutatható csak objektív, vizsgálati leleteken nyugvó módszerekkel, hanem legalább olyan fontos a szubjektív életminőség-mutató is. Vagyis az, hogy melyek azok a fizikai és pszichológiai jellemzők, amelyek együttesen meghatározzák, hogy egy adott személy mennyire érzi magát egészségesnek, s mekkora örömet talál tevékenységeiben és életvezetésében (KOVÁCS B. ET AL. 2006).

Az életminőséggel kapcsolatos kutatások a földrajzon belül is megjelentek. Ez köszönhető egyrészt annak, hogy a vizsgálati eredmények térképen megjeleníthetők, s így könnyen összehasonlítható egy adott ország különböző területe-

inek, régióinak életminősége (KOVÁCS B. 2007). Másrészt pedig köszönhető az 1970-es években színre lépő kvalitatív geográfiának. A földrajz e szociologizáló irányzatain belül a jólét földrajza (welfare geography) esetében a kiindulópont kifejezetten maga az életminőség fogalma, pontosabban annak vizsgálata, hogy az életkörülmények vonatkozásában milyen területi különbségek alakulnak ki. Az eredmények legtöbbször az ún. „gap map”-ekben, hiány-térképekben összegződnek, amelyek a társadalmi egyenlőtlenségeket térbeli vetületben mutatják be. Továbbá a welfare geography rákérdez arra is, hogy mennyire jogosultak ezek a térbeli egyenlőtlenségek, milyen csoportok maradnak ki a társadalmi köztulajdonnak tekinthető térbeli javakból és mely csoportok helyzete privilegizált ebben a vonatkozásban (CSÉFALVAY Z. 1990). A földrajzi szempontú, területi különbségeken alapuló elemzések tehát elsősorban a szociológiát hívják segítségül, így esetünkben is elsősorban a szociológiai megközelítések megismerésére fókuszálunk.

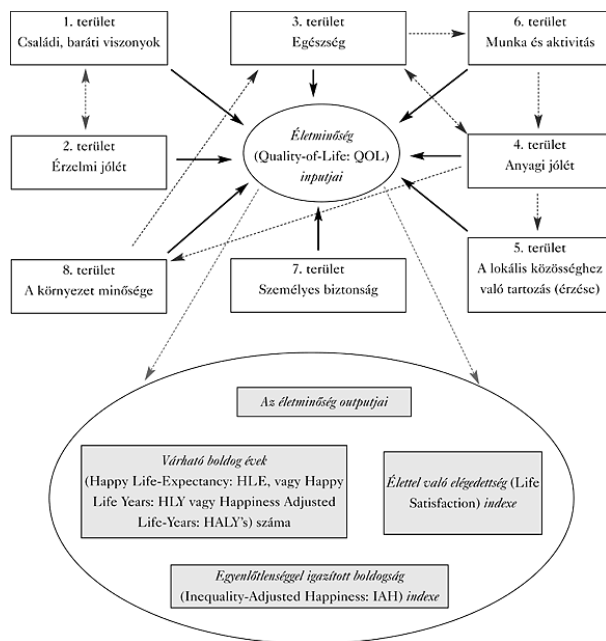
Azon a felfogáson, hogy az anyagi szükségletek kielégítettségének magas szintje még nem jelenti egyértelműen azt, hogy egy adott társadalom tagjai „jól élnek”, alapult az életminőség fogalmának bevezetése a szociológiai kutatásokba. Így megkülönböztetendő egymástól a „jólét” (welfare) és a „jóllét” (wellbeing) fogalma. Míg előbbi alatt rendszerint az anyagi javakkal való ellátottságot, utóbbin a különböző, pénzben nem mérhető javakkal való ellátottságot értik (Andorka R. 2003). Utasi Ágnes szociológus, az általa szerkesztett, „Az életminőség feltételei” című tanulmánykötetben életmi-

nőségen az objektív életfeltételi kereteken belül formálódó boldogság, elégedettség szintjét, a létfeltételek megélését, az objektív feltételek szubjektív érzékelését tekintette, amely feltételeket nagymértékben képesek pozitív vagy negatív irányban alakítani az emberi kapcsolatok és értékírányultságok (UTASI Á. 2007).

Erik Allardt (1975) finn szociológus – továbbfejlesztve A. Maslow pszichológus szükséglet-elméletét – az emberi szükségletek és a jólét három szintjét különböztette meg: a birtoklást (having), a szeretetet (loving) és a létezést vagy önmegvalósítást (being). Mind a három szinten lehet objektív és szubjektív indikátorokkal mérni a szükségletek kielégítését. Az objektív indikátorokkal mért jelenséget jólétnek, a szubjektív indikátorokkal mért elégedettséget boldogságnak nevezte (ANDORKA R. 2003).

Az életminőség mérésének lehetőségét, módszereit input-output megközelítésből Rahman életminőség-modellje szemlélteti (1. ábra).

1. ábra Rahman életminőség-modellje

Forrás: Sebestyén T. 2005

Az ábrán látható nyolc terület – családi és baráti viszonyok, érzelmi jólét, egészség, anyagi jólét, közösséghez tartozás érzése, munka, biztonság és a környezet minősége – kedvező hatásainak „betáplálása” jó életminőséget eredményezhetnek. A betáplált inputokból összeálló outputeredmény jelenti az életminőséget, amely közvetlenül a kimeneten a várható boldog évek számával fejezhető ki (SEBESTYÉN T. 2005).

Vizsgálatunkban a mutatók összeállításakor igyekeztünk e modell szempontjai szerint eljárni.

III. A kutatás módszertana

Kérdéseinkkel nyolcszáz helyi lakost kerestünk fel, ami az alapsokaság – Körmend 18 évnél idősebb korú állandó népessége (2010-es adatok szerint: 9826 fő) – 8,1%-a. A kellően nagy elemszám azonban önmagában még nem jelenti azt, hogy a minta reprezentatív lenne. A vizsgálat területi alapegységei a település egyéni választókerületei lettek, amelyek mindegyikéről rendelkezésre állt a nem és korcsoport szerinti összetétel. Az alapsokaságon belül valamilyen jellemzők alapján viszonylag homogén részcsoportok képzése az ún. rétegzett mintavételezést jelenti (BABBIE, E. 1989). Esetünkben azonban ez nem merülhet ki pusztán a nemi és életkori hovatartozás elemzésében, a vizsgált területi egységek összetettségéből kiindulva, további szempontokat is figyelembe kell venni. Az egyes választókerületeken belül ugyanis jelentős eltérések lehetnek például a beépítésben. Tekintettel kell lenni arra is, hogy az adott választókerület lényegében majdnem minden utcájából kerüljön be az alapsokaságból egyed a mintába, biztosítva a területi lefedettséget, valamint minimalizálni az adott téregység belső heterogenitásából fakadó hibalehetőséget. A nyolc választókerület mindegyikében 100-100 kérdőív lekérdezésére került sor. A minták összetétele arányaiban megfelelt az egyes körzetek nemi és életkor szerinti összetételének, ez utóbbi kapcsán az alábbi kategóriáknak megfelelően:

- 18 – 30 év közöttiek
- 31 – 45 év közöttiek
- 46 – 59 év közöttiek
- 60 évesek és afeletti korcsoport.

Az előbbieken leírt szempontok, hibalehetőségek figyelembevételével törekedtünk a lehető legteljesebb területi lefedettségre, utcánként

meghatározva a potenciális megkérdezettek számát (1. táblázat).

1. táblázat A mintavételezés egyéni választókerületek szerinti megoszlása

Egyéni választókerületek	Utca száma	Utcanként megkérdezettek hozzávetőleges száma
1. választókerület	26	4
2. választókerület	7	14
3. választókerület	11	9
4. választókerület	24	4
5. választókerület	14	7
6. választókerület	16	6
7. választókerület	16	6
8. választókerület	25	4

A kérdőíves felmérés során igyekeztünk mérhető információkra szert tenni, vagyis többnyire olyan kérdéseket feltenni, amelyek során a válaszadónak értékelnie, osztályoznia kelljen (1-től 5-ig). Így a kérdések mint számszerűsíthető mutatók is felhasználhatók a vizsgálat során, lehetővé téve az egyes városrészek összehasonlítását, rangsorolását, s ezáltal térképi ábrázolását. A kérdéseket az alábbi nagyobb témakörökbe (mutatócsoportokba) sorolhatjuk: közösségi kapcsolatok, munkahely, anyagi jólét, lakás és lakókörnyezet, szolgáltatások.

Annak érdekében, hogy összegző eredményt tudjunk felmutatni, szükséges volt a választókerületek valamilyen elvű helyezésbeli rangsorának felállítása is. Ezt úgy próbáltuk megoldani, hogy az egyes kérdésekre adott válaszok alapján 1-től 8-ig rangsoroltuk a választókerületeket, majd a helyezések átlagértékeit mutató- vagy kérdéscsoportonként összesítettük. A legalacsonyabb átlagértékkel szereplő választókerület van a legkedvezőbb, a legmagasabb átlagpontszámmal rendelkező pedig a legrosszabb helyzetben.

IV. Körmend egyéni választókerületei

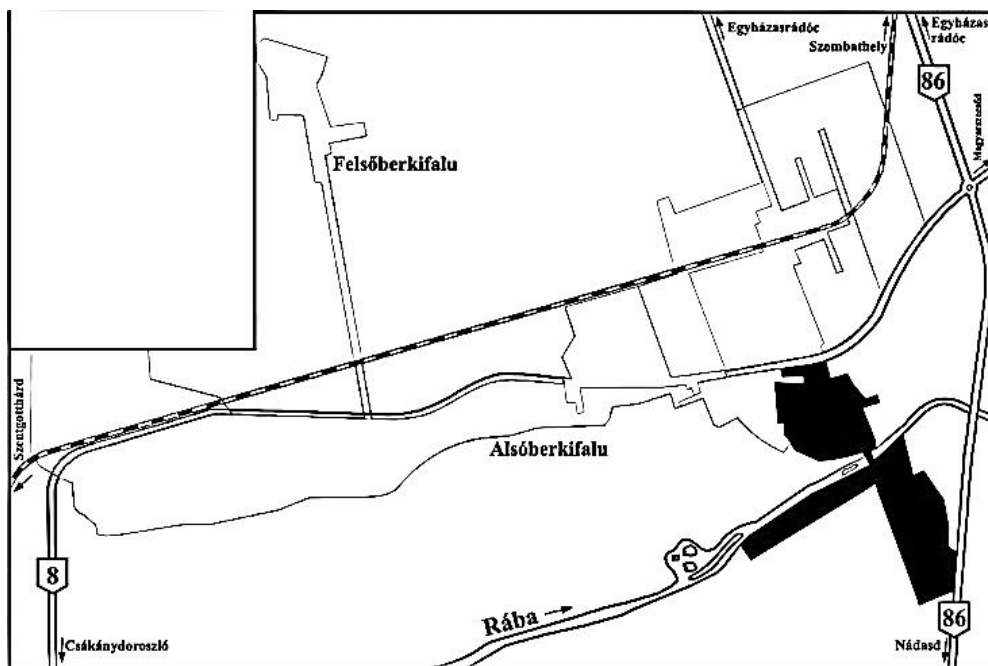
Körmend Vas megyében, az osztrák - magyar határ közelében, a Rába-folyó két partján fekvő kisváros. Területe 52,8 km², lakosságszáma –

Magyarország 2012-es helységnévtára alapján – 11 676 fő. Egyéb belterületét Felsőberkifalu és Horvátnádajla alkotja. Külterületének települési jellege – a KSH besorolása alapján – forgalmi település (vasúti őrházak). A város nyolc egyéni választókerületre tagolódik.

1. választókerület

A kerület részét képezi az Óváros, a Batthyány-kastéllyal, valamint a Rábától délre fekvő településrész (2. ábra). Zöldterületekkel szinte nem rendelkezik. A város intézményeinek döntő többsége itt található meg, emellett a kiskereskedelmi üzletek legnagyobb hányada is itt van. Kulturá-

lis, oktatási és számos egyéb szolgáltatással bíró intézmény otthona. Az Óvárosnak köszönhetően a városrész gazdag védett épületekben, műemlékekben és régészeti emlékekben. A közigazgatási funkciók legtöbbje is ide kötődik (Városi Önkormányzat, Bíróság, Vas Megyei Munkaügyi Központ Körmendi Kirendeltsége, Ügyészség, Földhivatal stb.). A funkcionális sokszínűség egyik kiváltó oka a kedvező megközelíthetőség. A Fő téren a többszintes zárt beépítés jellemző, amit dél irányban haladva egyre inkább felvált a földszintes zárt, majd a Rába vonalától délre a családi házas beépítés.

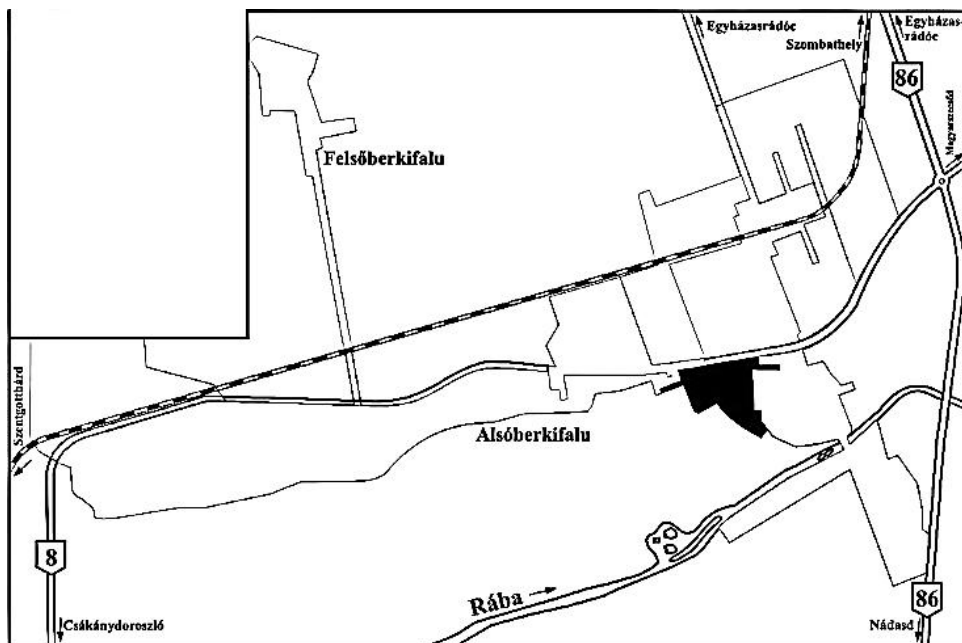
2. ábra Kőrmend 1. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

2. választókerület

A város déli, délnyugati részén fekszik, de teljes terjedelmében a Rába-folyó északi partján (3. ábra). Funkciói tekintetében – a lakófunkció mellett – domináns a kereskedelem: számos nagyobb élelmiszerbolttal rendelkezik, és itt van a város piacának helyet adó tér is. A beépítés jel-

legéből fakadóan a zöldterületek nagysága itt is elenyésző. A városrész legnagyobb részében a többszintes tömbös és a lakóparkszerű beépítés a jellemző. A többszintes házak földszintjein több kisebb-nagyobb vállalkozás üzlethelyisége rendezkedett be.

3. ábra Körmend 2. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

3. választókerület

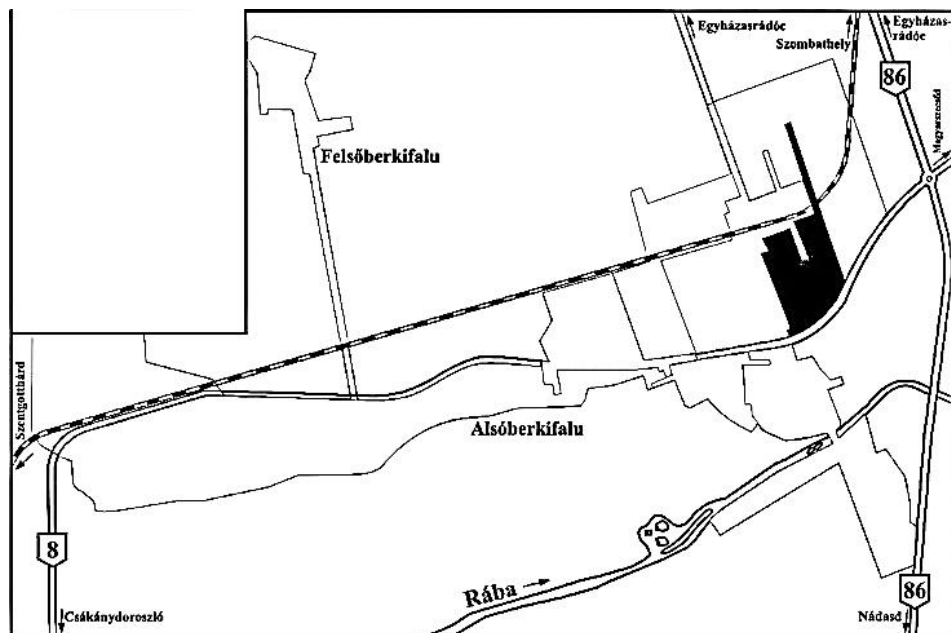
A választókerület a 8-as főút északi részén helyezkedik el (4. ábra). A lakótelepek építése a városban belül az 1960-as években kezdődött el (CSAPÓ T. 2006). Ennek eredménye a többszintes tömbös beépítés. A városban itt van a 3-4 emeletes „kockaházak” legtöbbje. A városrészhez tartozó északi területek beépítettségére már a családi házak a jellemzők. Legfőképpen a lakófunkció dominál a kerületen belül, de megtalálható az oktatási funkció is (szakközépiskola, óvoda). Közigazgatási funkciói közül a rendőrség és a tűzoltóság említhető. A zöldterületek nagysága – a mintegy 80 hektár területű Várkertnek köszönhetően – az egyik legnagyobb.

4. választókerület

A város egyik kertvárosi övezete. A város északi, zömében – ahogyan a helyiek mondják – „vasúton túli” területeit foglalja magába (5. ábra). Családi – és kisebb részben sorházas – beépítés dominál. A lakófunkción kívül csak az oktatás jelenik meg, köszönhetően a Körmendi Rendészeti Szakközépiskolának. Egyéb funkciók igénybevételéhez a város más részeit kell felkeresni az itt élőknek. Ezért az ideköltözés egyik fontos feltétele a személygépkocsival való rendelkezés.

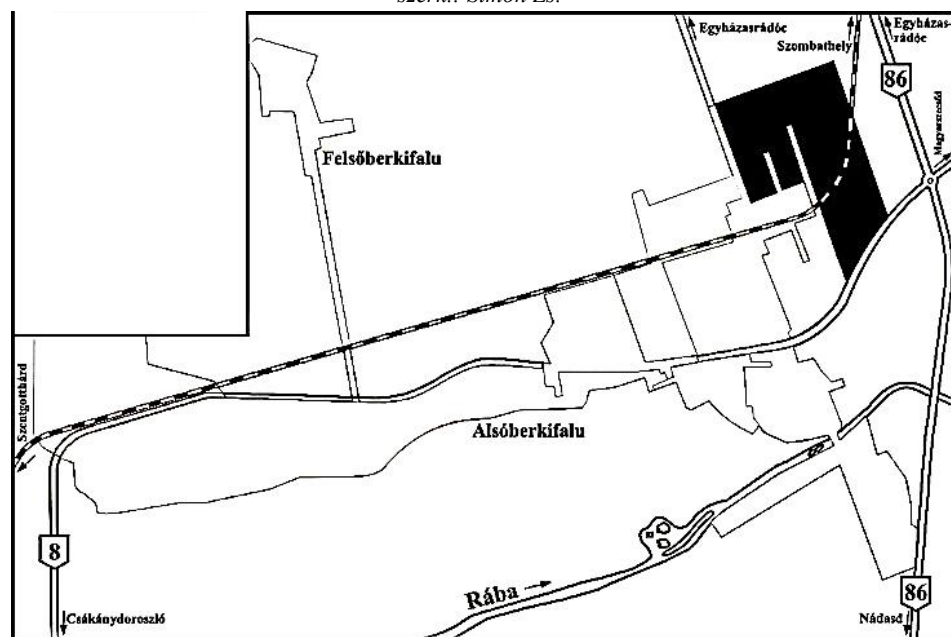
5. választókerület

Körmend központi területét részben lefedő kerület (6. ábra). Az 1. választókerülethez hasonlóan itt is számos funkció megtalálható, melyek vonzáskörzete a környező kistelepülésekre is kiterjed. A lakófunkció mellett jelentős az oktatási (általános iskolák), szabadidő-eltöltési (városi uszoda, sportcsarnok) és közlekedési (vasútállomás, autóbusz állomás) szerepköre. A városrész képe elég változatos. A déli részeken leginkább a többszintes tömbös beépítés a jellemző, de nagy számban jelen van a sorházas beépítés is. A vasút közelsége miatt számos, mára már bezárt ipari terület található a városrészben (malom, Styl ruhagyár). A körzet északi részén napjainkban épül ki az új kertvárosi rész a már meglévő családi házas övezethez csatlakozva. Viszont ennek szomszédságában található meg a város másik „kockaházak” területe.

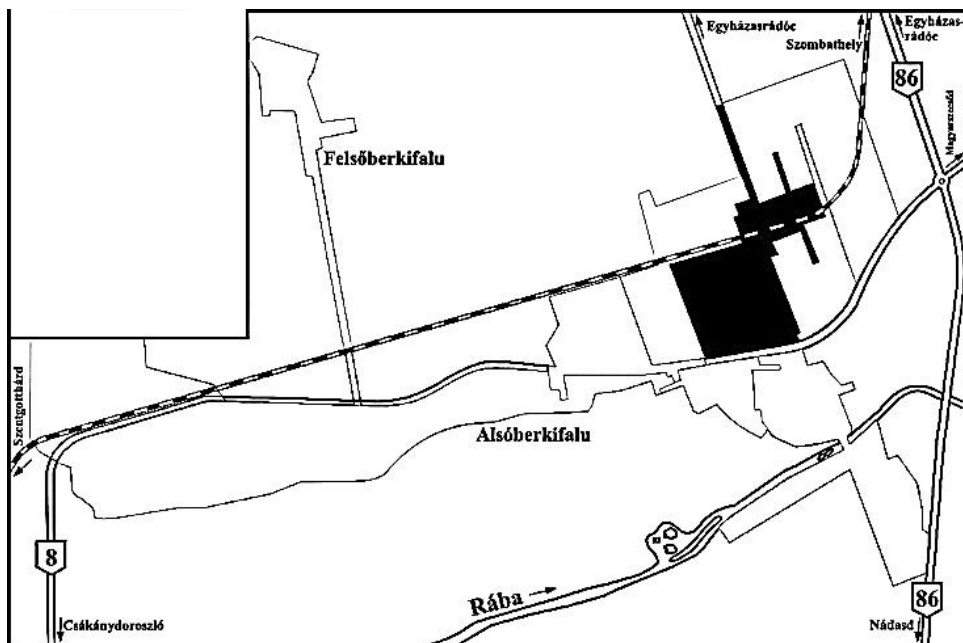
4. ábra Körmend 3. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

5. ábra Körmend 4. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

6. ábra Körmend 5. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

6. választókerület

A városközpontot érintő másik kerület (7. ábra). A vasutól délre fekvő részealapvetően tömbházas, míg az északra fekvő része a város külső lakóövéhez csatlakozik. Ennek beépítése családi házas, kertvárosi terület, amelyhez szorosan kapcsolódik Körmend legnagyobb kiterjedésű ipari területe, ami több kisebb - nagyobb céget foglal magába (pl. Körmend egyik legnagyobb gyára, az Egis Nyrt, továbbá az ADA Hungaria Kft. stb.). A két terület kapcsolódásánál gondosan figyeltek arra, hogy a lakó- és az ipari terület között legyen egy zöldövezeti sáv. A kerületben a kereskedelemi és az intézményi felszereltség kedvezőtlen, csak egy-két kisebb bolt és egy óvoda található. A városrész legfőbb funkciója a lakófunkció, amely mind a mai napig erősödik, köszönhetően az új házak építésének.

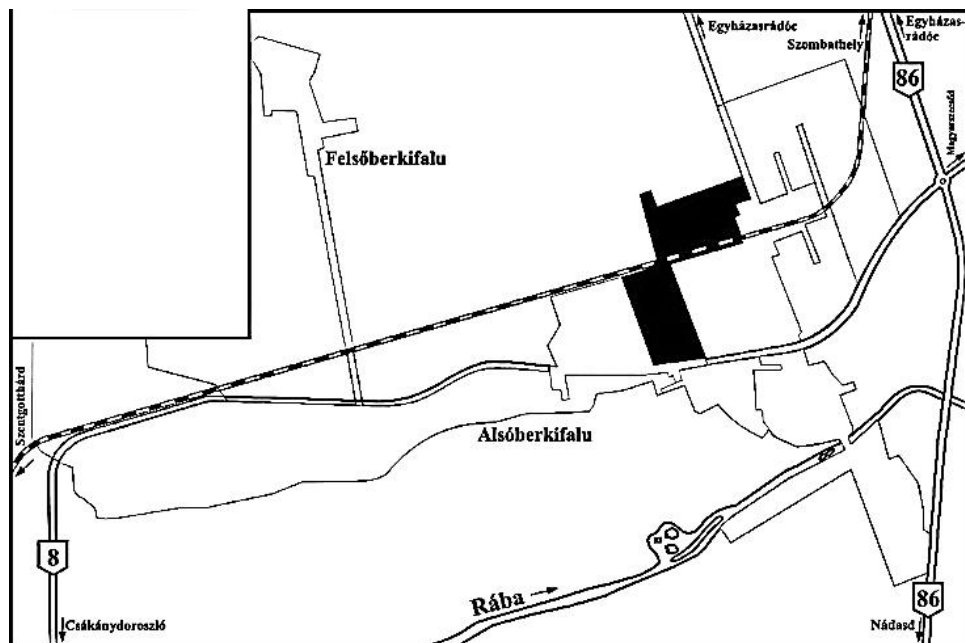
7. választókerület

A városon áthaladó vasútvonal és a 8-as számú főút által határolt, központi fekvésű terület (8. ábra). A kerület legnagyobb hányadát a családi és sorházas beépítés jellemzi. A kereskedelmi és intézményi funkciók szinte teljesen hiányoznak. A

lakófunkció mellett az egyedüli meghatározó szerepkör az egészségügyi, mivel a kerületen belül van a városi kórház és a mentőállomás.

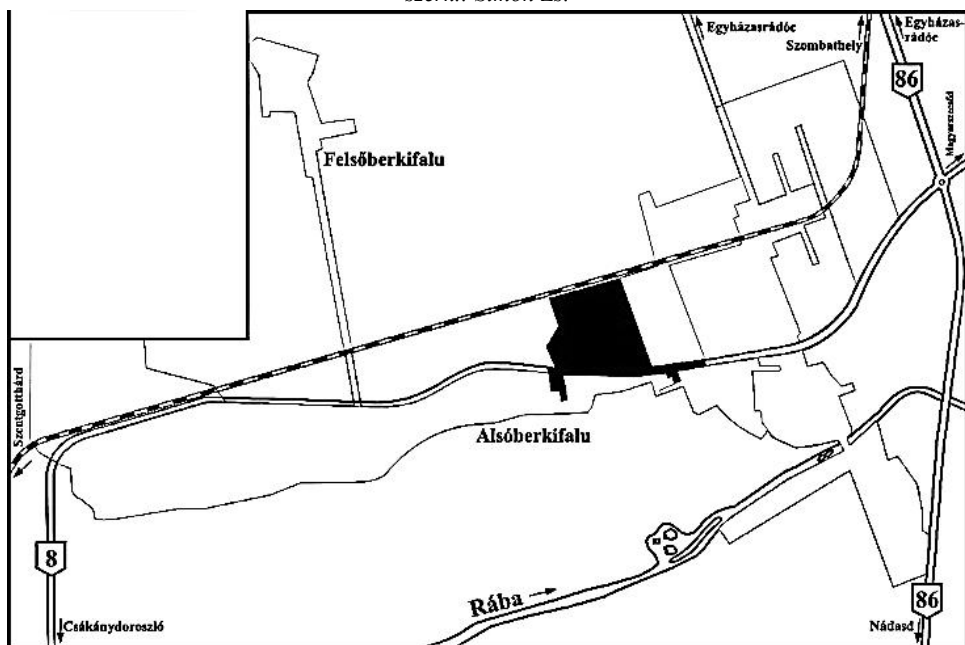
8. választókerület

A legnagyobb területű választókerület, ami a városhoz csatolt, egykor önálló településekből tevődik össze (9. ábra). Alsóberkifalu a központi belterülethez tartozik még, Horvátnádajla és Felsőberkifalu besorolása már egyéb belterület. Alsóberkifalura a családi házas beépítés a jellemző, elsősorban alacsonyabb jövedelmű, jelentős arányban a roma kisebbséghez tartozók otthona. Felsőberkifalu falusias lakókerület, fésűs beépítéssel; jelentős nagyságú a területen a mezőgazdasági művelést igénylő föld. A városrész megközelítése nagyon kedvezőtlen, térben a város többi részétől elkülönül. Horvátnádajla a városközponttól nyugatra helyezkedik el, mára – az ipar terjeszkedésének köszönhetően – összenőtt a várossal. A városrész fő utcája merőleges a 8-as számú főútra. A falusias jellegű beépítés mellett napjainkra megjelent a kertvárosias jelleg. Mindhárom településrésze igaz, hogy hiányoznak a közösségi és szolgáltató központok, közösségi terek.

7. ábra Körmen 6. választókerülete

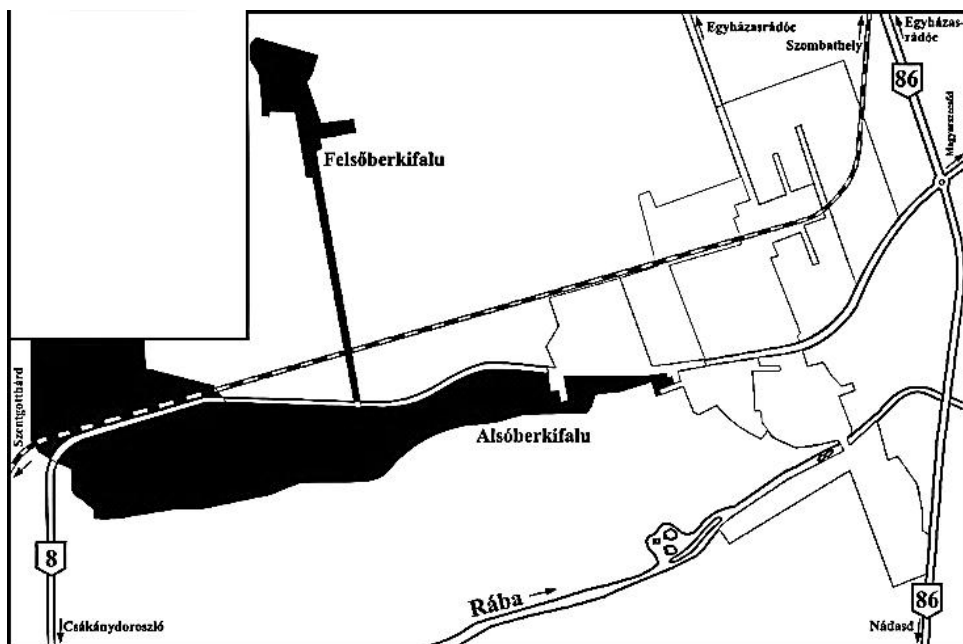
szerk.: Simon Zs.

8. ábra Körmen 7. választókerülete

szerk.: Simon Zs.

9. ábra Körmen 8. választókerülete szerk.: Simon Zs.

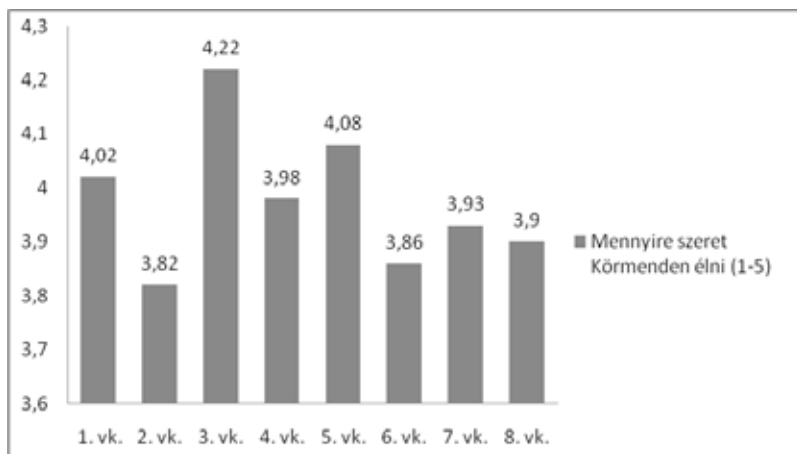
V. Eredmények

V. 1. Községi kapcsolatok

Általánosságban elmondható, hogy Körmen lakóinak nagyobb része szeret a városban élni, de korántsem elégedettek vele maradéktalanul (10. ábra).

A 3. választókerület lakossága érzi legjobban magát a városban (4,22). Ebben szerepet játszhat a panelházak beépítés olyan értelemben, hogy az emeletes házak korai, 1970-es, majd 1980-as évekbeli felépítésével az akkori fiatalabb beköltöző generáció mára idősebbé vált, s lényegében

10. ábra A „Mennyire szeret Ön Körmenben élni?” - kérdésre adott osztályzatokból számított átlagértékek választókerületenként szerk.: Simon Zs.

a szemük előtt épült fel és népesült be a környék. Továbbá az 1970-es évek közepe táján születtek a legnépesebb korosztályok, s jelentős helyi közösségi élet alakult ki a tömbházak közötti tereken és sportpályákon. Az érem másik oldalát a 2. választókerület lakóinak véleménye jelenti (3,82-es átlag). A körzet szintén számos tömbházzal rendelkezik, ám azzal a különbséggel, hogy itt a házak jóval újabbak, s főképp fiatalabb családok, valamint nemrég ide költözők otthonainak számítanak. Emiatt még nem építettek ki szorosabb kapcsolatokat a helyiekkel, nem kapcsolódtak be a közösségi életbe. A másik oka az elégedetlenségnek, hogy kevés a szórakozási lehetőség, unalmas a város. Felmerült problémaként az üzletek hiánya, illetve a közterületek tisztántartásának problematikája is. Rengeteg esetben az itt élők viselkedésével, a munkahelyek hiányával magyarázták a várossal szembeni elégedetlenségüket.

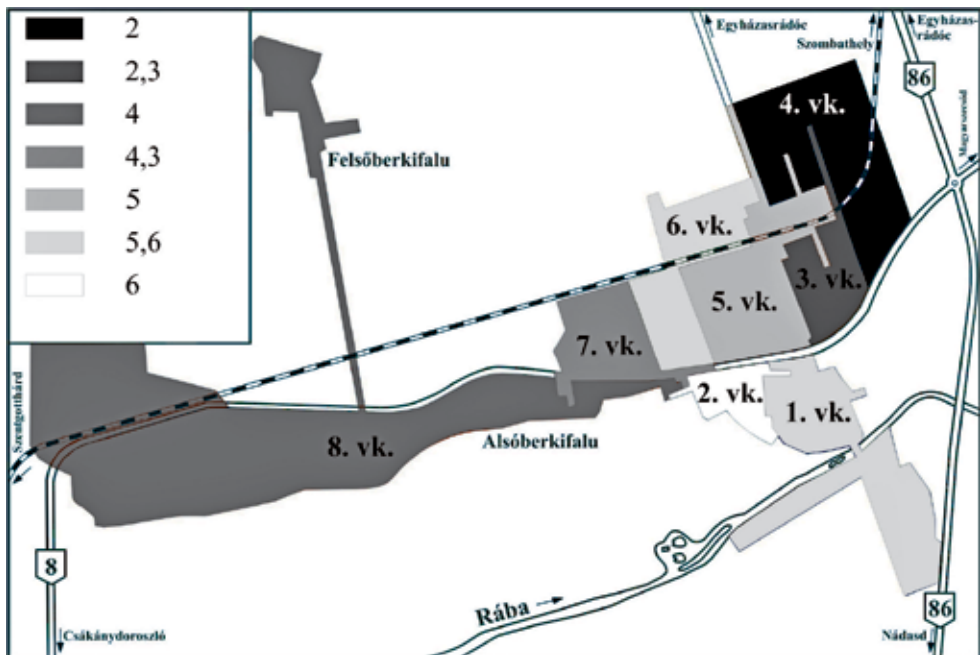
Körmenden a szomszédsági kapcsolatok általánosságban jónak mondhatók, a helyi lakosok között nem jellemzőek a konfliktusok, ugyanak-

kor igaz az is, hogy a kapcsolattartás a legtöbb esetben felszínes, a közvetlen szomszédok sokszor csak köszönő viszonyban vannak egymással, s egyre kevesebb segítséget nyújtanak egymásnak. A legrosszabb szomszédsági kapcsolatok az 1. választókerületre jellemzőek. A körzetben két helyen van a helyi roma közösségnek egy-egy kisebb gócpontja, s e házak közvetlen szomszédságában lakók adtak nagyon alacsony pontokat az értékelés során. A 4. választókerületben lett a legjobb eredmény, ez annak köszönhető, hogy utcái hasonló időben kezdtek kiépülni, így az itt élők ugyanazon pár év alatt kezdték építeni otthonaikat. Több segítséget nyújtottak egymásnak, az építkezések során közösségek alakultak ki és már beköltözés előtt jó kapcsolatot ápoltak szomszédaikkal.

Összességében, a közösségi kapcsolatok terén legkedvezőbb helyezést a 4. körzet ért el: a kérdések számszerűsített válaszai alapján helyezéseinek átlagértéke 2,0), míg utolsó helyen a 2. választókerület szerepel, átlagos 6. helyezéssel (11. ábra).

11. ábra A közösségi kapcsolatok megítélésének területi különbségei Körmenden

szerk.: Simon Zs.

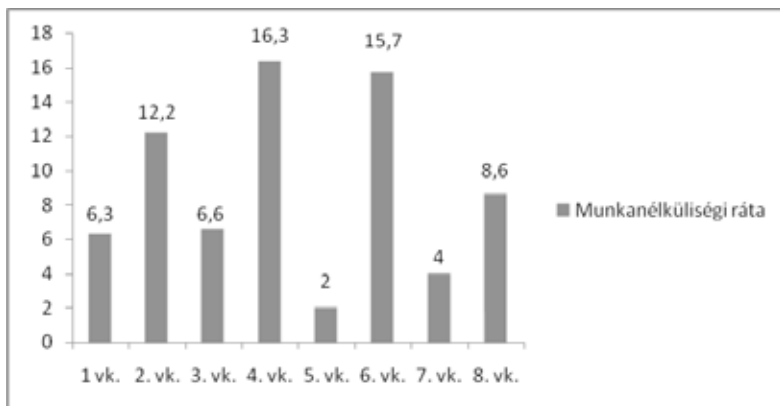
V.2. Munkahely

Körmend nyolc választókerületében számotvető eltérések rajzolódnak ki a munkanélküliségi ráta alapján. Az empirikus kutatás során megkérdezett aktív korú helyi lakosok közül legtöbben a 4., legkevesebben pedig az 5. választókerületben vannak munka nélkül (12. ábra). Pedig a 4. kerület – s annak is a centrumtól legtávolabb fekvő utcái – morfológiai jegyei alapján jómódú városrésznek számít: nagy alapterületű családi házas övezet, igaz, e lakóépületek zömében a rendszerváltozás utáni esztendők során épültek ki. Az 5. választókerület tömbös beépítésű, elsősorban az 1970-es és 1980-as években népesült be, humán erőforrásának jelentékeny hányada már több évtizede dolgozik.

Érdekes eredmény, hogy a munkahellyel való elégedettség és a megszerzett jövedelem nagysága (lásd következő fejezet) között nem mutatható ki sztochasztikus kapcsolat: a 2. körzet lakói a leginkább elégedettek jelenlegi munkahelyeikkel, annak ellenére, hogy a 150 ezer Ft-nál magasabb havi nettó jövedelműek aránya ott a legalacsonyabb (2. táblázat).

Laza pozitív korrelációt mutatható ki ugyanakkor a munkahellyel való elégedettség és az iskolai végzettségnek megfelelő munkakör betöltése között (0,3). Körmenden a megkérdezett munkavállalók több mint fele dolgozik képzésének megfelelő munkahelyen. Az 5. kerület választóinak 78%-a véli úgy, hogy képzésének

12. ábra A munkanélküliség aránya Körmend egyéni választókerületeiben szerk.: Simon Zs.

2. táblázat A havi nettó jövedelem és a munkahellyel való elégedettség választókerületek szerinti különbségei Körmenden

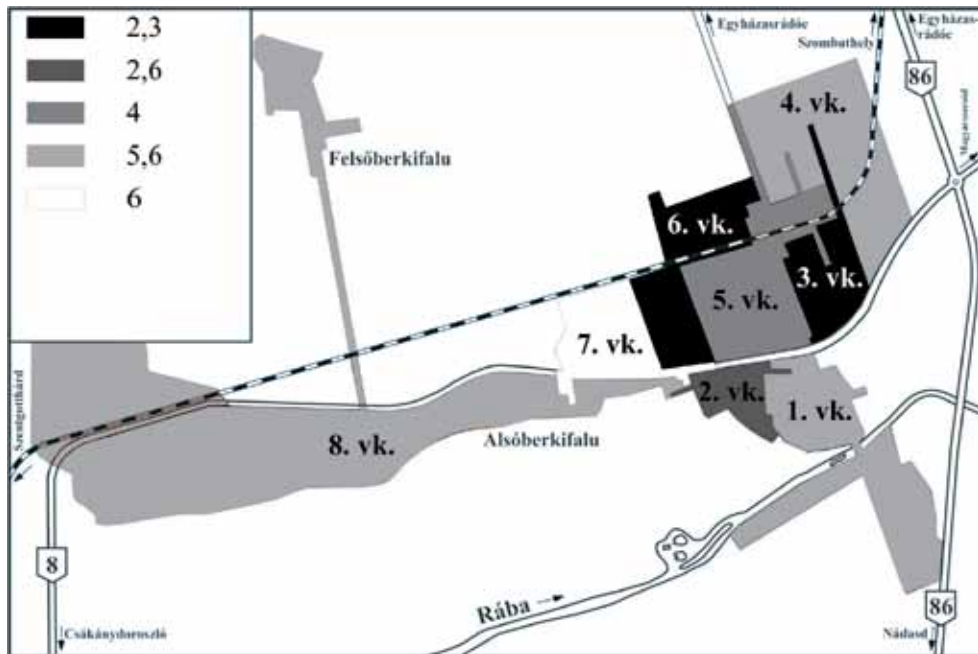
Választókerületek	150 ezer Ft-nál magasabb havi nettó jövedelemmel rendelkezők aránya (%)	„Mennyire szereti jelenlegi munkahelyét”? kérdésre adott átlagpontszámok (1-5)
1. választókerület	14,1	3,7
2. választókerület	12,5	4,1
3. választókerület	19,1	3,9
4. választókerület	14,2	3,7
5. választókerület	22,7	3,7
6. választókerület	25,0	3,9
7. választókerület	18,1	3,6
8. választókerület	16,6	3,7
	Korreláció: -0,09	

megfelelő munkahellyel rendelkeznek, s szintén 70% feletti az arány a 3. és 6. kerületekben, vagyis a város belső területein. Ugyanakkor a város legdélebbi, 1. számú körzetében az arány csupán 61,5%-os.

Összességében a munkahellyel kapcsolatos elégedettség elsősorban a központi fekvésű kerületekben magasabb, a városszéli, zömében családi házas, illetve falusias beépítésű részeiben pedig a legalacsonyabb (13. ábra).

13. ábra A munkahellyel kapcsolatos elégedettség területi különbségei Körmenen

szerk.: Simon Zs.

a megkérdezett nyugdíjas korúak aránya. Ez viszusztatukrózódik a szerzett jövedelem nagyságán is, főképp az 1. és a 4. választókerület esetében: előbbiben 54,4%, utóbbiban 50%-os aránnyal részesednek a százezer forintnál kisebb nettó jövedelmet megadó válaszok az összes megkérdezett, saját jövedelemmel rendelkezők közül. Az anyagi biztonság azonban függ attól is, hogy egy háztartásban hány olyan személy él, akinek van saját, rendszeres jövedelme (3. táblázat).

V.3. Anyagi jólét

A kérdőívezés során kapott eredmények szerint legtöbben (90%) az 1. választókerületben, a település legrégebbi, történelmi magjában élők rendelkeznek saját jövedelemmel. Nem sokkal marad el mögötte a város legnagyobb összefüggő többszintes tömbházas beépítésű körzete, a 3. választókerület (89%), illetve az egyik kertvárosi övezet magában foglaló 4. kerület sem (84%). E három városrészben volt a legmagasabb

A leggyakoribb eset az, amikor két rendszeres bevétellel rendelkező családtag él egy fedél alatt. Arányuk legmagasabb a 2. és 7. választókerületben, közelítve a 2/3-ot. Elsősorban a 3. választókerületre igaz, hogy bár a jövedelmek a városon belül az átlagosnál némiképp jobbakk, de minden negyedik megkérdezett, saját jövedelemmel bíró lakos egyedüli keresőnek számít otthonában. A 4. választókerület nagy alapterületű, főképp a kilencvenes években épített, emeletes családi házban sok esetben jellemző több generáció együttélése, jelentősen megnövelve a háztartásonkénti

3. táblázat Egy háztartásban élő, saját jövedelemmel rendelkezők aránya a választadók százalékában, választókerületenként

Választókerületek	1 jövedelműek aránya	2 jövedelműek aránya	3 jövedelműek aránya	4 vagy több jövedelműek aránya
1. választókerület	22	61	13	4
2. választókerület	17	66	15	2
3. választókerület	25	54	14	7
4. választókerület	20	47	22	11
5. választókerület	22	61	13	4
6. választókerület	16	56	26	2
7. választókerület	18	64	16	2
8. választókerület	21	62	12	5

három vagy akár négy saját jövedelemmel rendelkezők arányát. Igaz, e jövedelmek rendszerint alacsonyak, több emberre oszlanak el, s a lakóépületek rezsiköltsége is meglehetősen magas. Szintén magas az együttélők száma a csatolt településrészekben, itt azonban nem a családonkénti több kereső, hanem inkább a magasabb jövedelmek teremtik meg a stabilabb pénzügyi hátteret. (A 8. választókerületben nem kirívó sem a túlságosan magas, sem pedig az alacsony jövedelműek aránya, viszont a legmagasabb a nettó 150 – 200 ezer Ft-os keresettel rendelkezők száma.)

Összességében legelőkelőbb helyezést a 3. körzet tudhat magáénak, míg a rangsor végén a 4. választókerület található, ám az egyes kérdésekre adott válaszok alapján számított választókerületi helyezések összesített átlagértékei között meglehetősen kicsik az eltérések, 3,33 és 4,41 között szóródnak (14. ábra).

V. 4. Lakás és lakókörnyezet

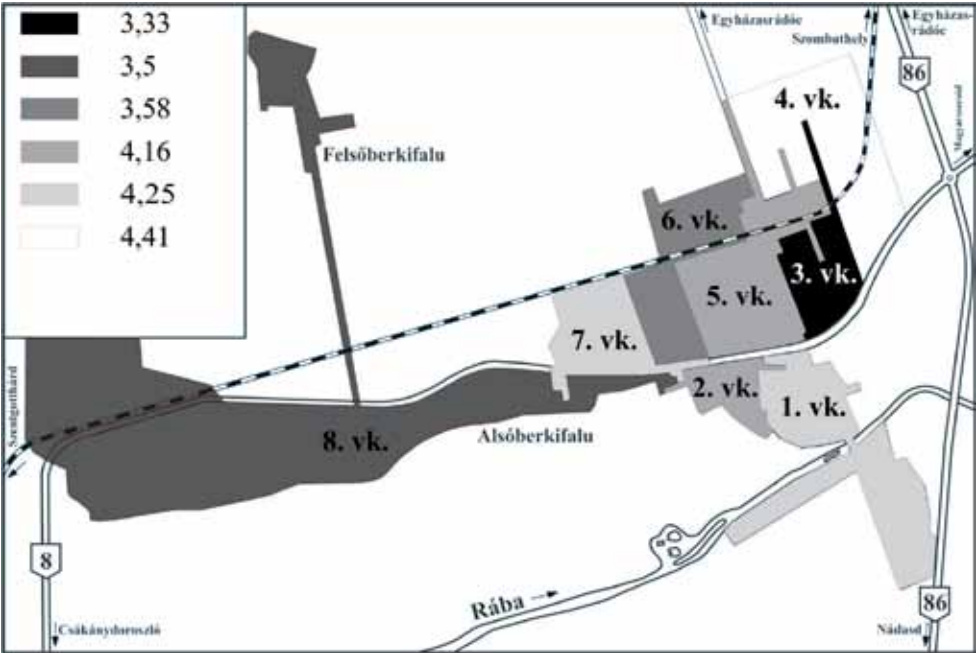
A felmérés szerint Kőrmenden közepesen erős korreláció mutatható ki a lakások alapterületének nagysága és a lakókörnyezettel való elégedettség között (4. táblázat). Rendszerint minél nagyobb a család otthona, annál inkább tűnnek elégedettnek is a környékkel. Ennek oka, hogy a magasabb alapterület általában családi házas beépítést takar, melyek jellemzően kertvárosi, zöldövezeti területen fordulnak inkább elő vagy pedig falusias környezetben, mint a 8. választókerület. Kivétel ezúttal is akad: a 2. választókerületben élők ér-

tékelték legmagasabb osztályzatokkal a lakókörnyezetüket, noha lakásaik átlagosan a legkisebb méretűek. Viszont a város frekvenciált, központi fekvésű részében élnek, közel a nagyobb élelmiszerüzletekhez, szolgáltató kisvállalkozásokhoz, s ráadásul folyamatosan bővülő lakóparkos beépítés jellemzi a területet. (A lakópark átlagos lakásméretei szintén nem túl nagyok.)

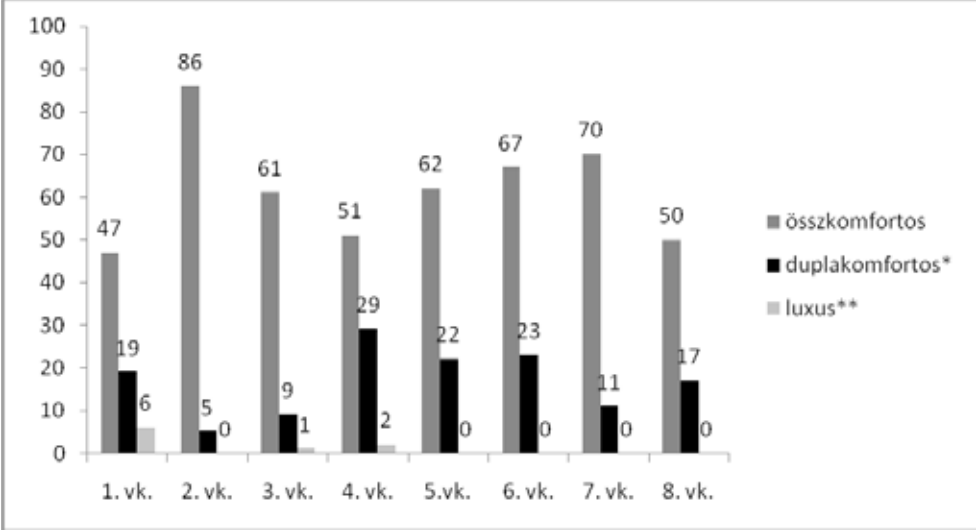
4. táblázat A lakások, házak alapterületének és a lakókörnyezettel való elégedettségnek választókerületek szerinti különbségei Kőrmenden

Választókerületek	Lakás/ház átlagos alapterülete (m ²)	„Mennyire elégedett lakókörnyezetével?” kérdésre adott átlagpontszámok (1-5)
1. választókerület	90,8	3,9
2. választókerület	72,3	4,1
3. választókerület	92,2	4,1
4. választókerület	107,1	4,2
5. választókerület	101,5	3,8
6. választókerület	97,9	3,9
7. választókerület	88,3	4,0
8. választókerület	104,5	4,0
	Korreláció: 0,53	

14. ábra Az anyagi jólétmegítélésének területi különbségei Kőrmenden szerk.: Simon Zs.

Ami a lakások komfortfokozatát jelenti, igen jelentősek az egyéni választókerületek közötti különbségek (15. ábra).

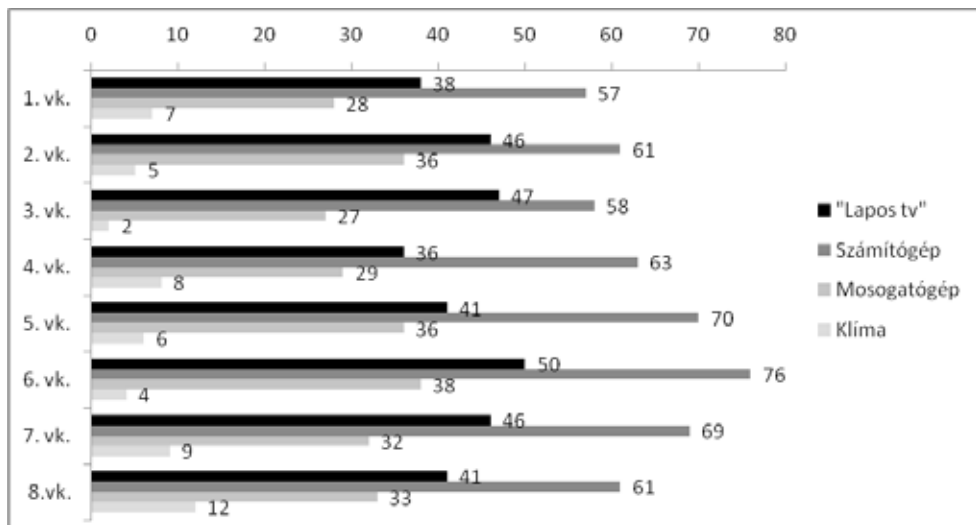
duplakomfort: 2 fürdőhelyiség, 2 WC; luxus: + biztonsági rendszer, klimatizáltság

15. ábra Az összkomfortos, duplakomfortos és luxuslakások aránya választókerületenként szerk.: Simon Zs.

Az összkomfortos lakások aránya három választókerület esetében is 50% körüli. Ezek egyrészt a falusias jellegű területeknek, illetve az óváros igen öreg, nem egy esetben száz évesnél is idősebb lakóépületeinek tudható be. Az összkomfortos és duplakomfortos lakások aránya közötti olló a 4. választókerületben a legzártabb, ami azt jelenti, hogy bár a megkérdezetteknek csak alig fele él összkomfortos otthonban, viszont az

újonnan épített lakásokat tulajdonosaik még magasabb komfortfokozatúvá építik.

A lakások felszereltségének elemzésével következtetni lehet az ott élők életminőségére. Ezért igyekeztünk olyan eszközök, berendezések iránt is érdeklődni, amelyek nagy értékűek (vagy működtetésük költséges), mint például pl. plazma, LCD vagy LED tv, asztali számítógép, mosogatógép és klímaberendezés (17. ábra).

17. ábra A megkérdezett háztartások felszereltsége választókerületenként (%)

szerk.: Simon Zs.

Nyilvánvalónak tűnt számunkra ebből következően, hogy az ezen eszközökkel magasabb arányban felszerelt lakások, illetve a 150 ezer Ft-nál magasabb havi nettó jövedelemmel rendelkezők aránya között szoros korrelációt tudunk megállapítani. A tv, számítógép és mosogatógép esetében ez többnyire igaz is, bár csak az asztali számítógépek és a jövedelmi viszonyok között van igazán jelentős kapcsolat. A klímaberendezéssel rendelkező lakások és a magas jövedelem között azonban negatív irányú gyenge korreláció van (5. táblázat). A csatolt településekből álló, fésűs beépítésű, falusias 8. választókerületben működik arányaiban a legtöbb klímaberendezés, noha itt él a legkevesebb olyan személy, aki rendelkezik saját jövedelemmel (a megkérdezettek 77%-a), a jövedelem nagysága tekintetében negyedik a nyolc városrész közül és munkanélküliségi rátája

is a negyedik legmagasabb. Csupán a klíma kapcsán ennyire túlreprezentált a 8. körzet, a többi tartós fogyasztási cikk esetében a választókerületek rangsorában inkább a hátsó mezőnyben van.

A választókerületek rangsorolásában a lakással és lakókörnyezettel való elégedettségre adott értékeléseket, a duplakomfortos és luxuslakások arányát, valamint a „lapos tv”-vel, asztali számítógéppel, internettel, mosogatógéppel és klímaberendezéssel ellátott lakások arányát vettük figyelembe. Első helyen a 4. kerület végzett (16. ábra). Ez Kőrmend egyik kertvárosi övezete. Ők kedvelik leginkább otthonaikat, azok valamennyi választókerület közül átlagosan a legnagyobb alapterületűek és szintén első helyen állnak a lakókörnyezettel való elégedettség tekintetében is. A körzetek rangsorában a központi fekvésűek szerepelnek a leggyengébben, s ezt

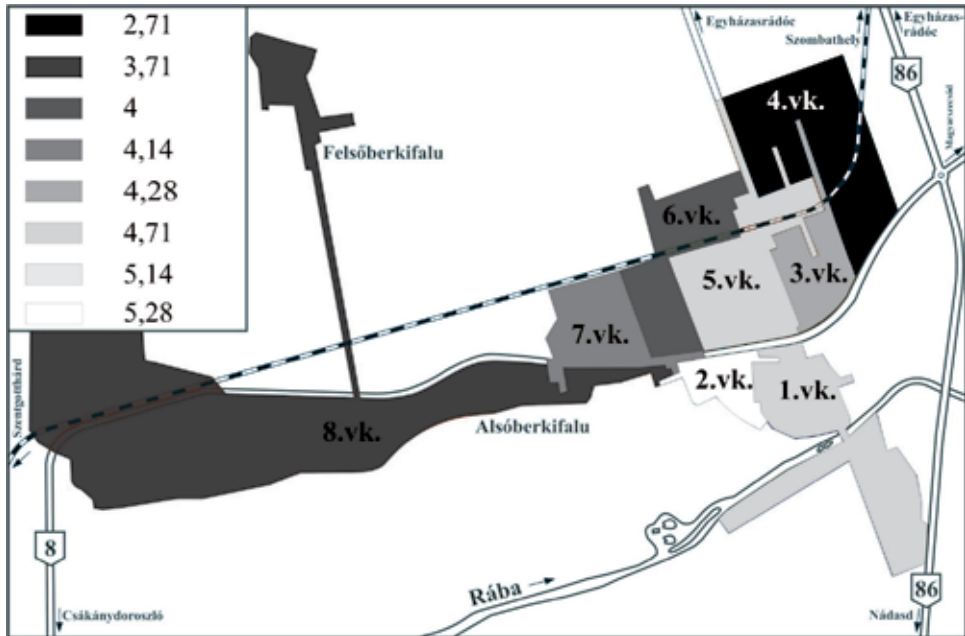
5. táblázat Egyes háztartási berendezések és a 150 ezer Ft havi nettó jövedelemmel rendelkezők aránya közötti korrelációs kapcsolatok

	„Lapos tv”	Asztali számítógép	Mosogató-gép	Klíma-berendezés
150 ezer Ft havi nettó jövedelem felett keresők aránya	0,52	0,78	0,47	-0,33

nem tudja ellensúlyozni az sem, hogy a település klasszikus centrumában, a történelmi belvárosban, a Batthyány-kastély és a Kastélypark közelében laknak. A lakások régi építésűek, nehezen modernizálhatóak és többnyire kicsik. Összességében azt mondhatjuk, hogy a 8-as főúttól délre lakók sokkal inkább elégedetlenek otthonaikkal, mintsem a főút északi oldalán élők, kivétel ez alól a 8. kerület, amely nincs „szigorúan” egybeépülve a város többi részével.

V. 5. Szolgáltatások

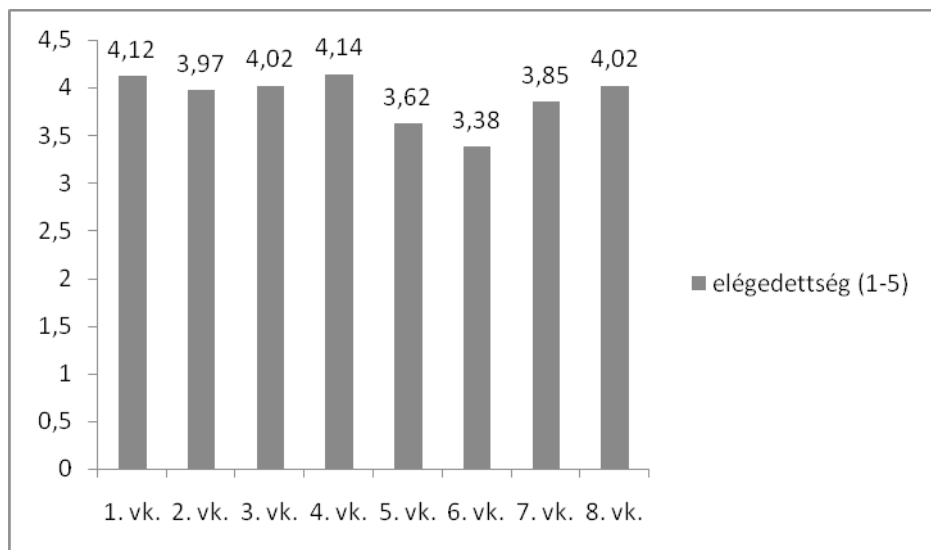
A válaszok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azon szolgáltatásokból, melyeket több helyen is igénybe lehet venni (pl. nagyobb bevásárlás, bank, gyógyszertár), az elégedettség mértéke magasabb, mint azoknál, melyekből a városban csak egy-egy fordul elő (pl. posta). Ez annak tudható be elsősorban, hogy az egyén válogathat a lehetőségek közül és a számára legmegfelelőbbet fogja választani. Kivétel természetesen

16. ábra A lakással, lakókörnyezettel kapcsolatos elégedettség területi különbségei Kőrmenden
szerk.: Simon Zs.

tesen, ha a nyújtott szolgáltatás színvonala nem megfelelő a lakosság túlnyomó része számára. Hiába van például számos butik, üzlet a városban, a kérdőíves felmérés eredményei alapján a körmendiek az ajándék/ruha stb. üzletek kínálatával

a legelégedetlenebbek a szolgáltatások közül, s különösen igaz ez a 6. választókerületre: az 1-től 5-ig történő osztályozás során átlagosan ők adták a legalacsonyabb pontszámokat (17. ábra).

17. ábra. Az üzletekkel való elégedettség átlagos pontértékeinek megoszlása választókerületenként szerk.: Simon Zs.

Választókerületektől függetlenül, mindent jó a háziorvosi ellátás megítélése. Az elégedettség mérvadója pedig az orvos személye felé irányult leginkább. Ami esetleg felhozott negatív vélemény volt, mind a hosszú várakozási időhöz kapcsolódott.

A gyógyszerár kiválasztásának elsődleges és legfontosabb szempontja az, hogy a lakóhelyhez közel legyen. Körömend két legnépszerűbb gyógyszertára a Paracelsus Gyógyszertár (az 1. választókerületben van) és az Elixír Patika (az 5. körzetben található). Előbbi ezért népszerűbb a 3. és 4., utóbbi pedig a 2., 5., 6., és 7. kerületekben. A 2. kerület „állásfoglalása” tűni kissé meghökkenetűnek, ha a térképre pillantunk, ám a Paracelsus az 1. kerületben periférikus fekvésű, míg az Elixír a 8-as főút túloldalán, a szemközti körzet legdélebbi részén található, vagyis csak a főúton kell átmenni, hogy odaérjenek a vásárlók. Körömend másik két gyógyszertára közül az egyik a Tescóban van, s a hipermarketben vásárlók jelentős száma ellenére sem túl népszerű, míg a negyedik a kórház területén fekszik, s rendszerint csak a kórházi szakrendelésre érkezők veszik igénybe.

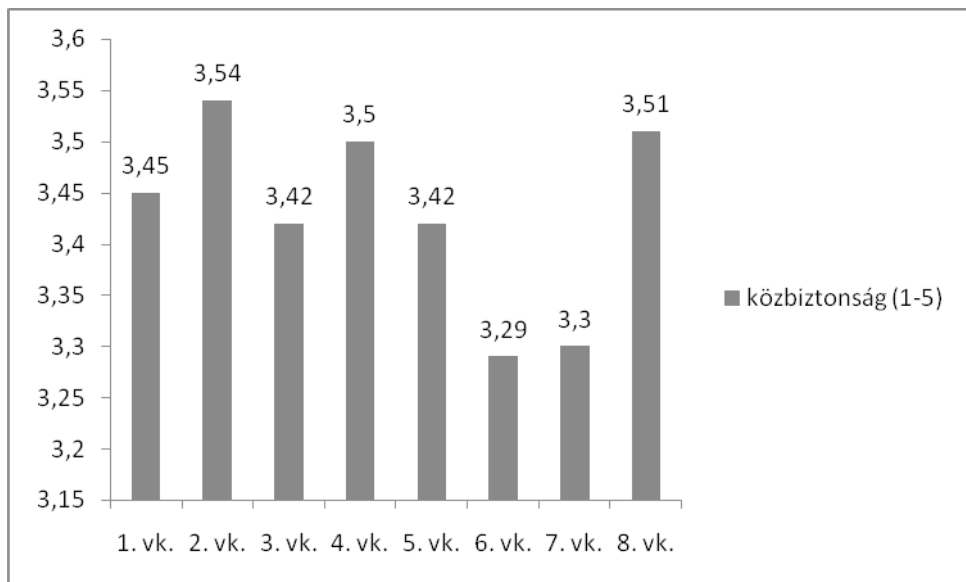
A postai szolgáltatások megítélése nagyon ambivalens, de nem területi aspektusból, hanem a színvonalát tekintve. Vagyis a választókerületek

álláspontja nagyjából egységes, de az 1-től 5-ig való osztályozásban nagyon sok a szélsőérték. Ez azt jelenti, hogy vagy nagyon elégedettek (5-ös osztályzat), vagy nagyon elégedetlenek (1-es osztályzat) a városlakók. Gond, hogy csak egy van belőle, s a válaszadók sokat panaszkodtak a hosszú sorbaállási időre.

A banki szolgáltatók legnagyobb része megtalálható Körömben. Szolgáltatásaikkal szemben az elvárások nagyjából ugyanazok minden választókerületben, s nem függenek a jövedelmi viszonyoktól.

A várost közbiztonság szempontjából túlnyomórészt rosszra értékelték a válaszadók. Sok helyen említést tettek arról, hogy az utcájukban nem egyszer randalíroztak, betörték és raboltak ki házakat, lakásokat. Legjobbra a 6. kerületben értékelték a közbiztonságot (18. ábra). A választókerület kertvárosi része nyugodt, csendes és ez biztonságérzetet nyújt az ott élők számára.

A körzetek összesített rangsorolásában a 3. választókerület áll az első helyen (19. ábra). Oka a szolgáltatások közelsége és minősége. A második helyezett 4. választókerület csendes, nyugodt kertvárosi városrész. Bár meglehetősen távol fekszik a legtöbb szolgáltatást nyújtó belvárostól, az időtávolságot a magas autótulajdonosi arány mi-

18. ábra A közbiztonság értékelése választókerületenként szerk.: Simon Zs.

att nem érzik számottevőnek. (Ők értékelték legmagasabbra az üzletekkel való elégedettséget). A legrosszabb értékeléseket a 7. és 8. választókerület kapta, mivel itt számos szolgáltatás hiányzik, s elérésük is nagyon időigényes.

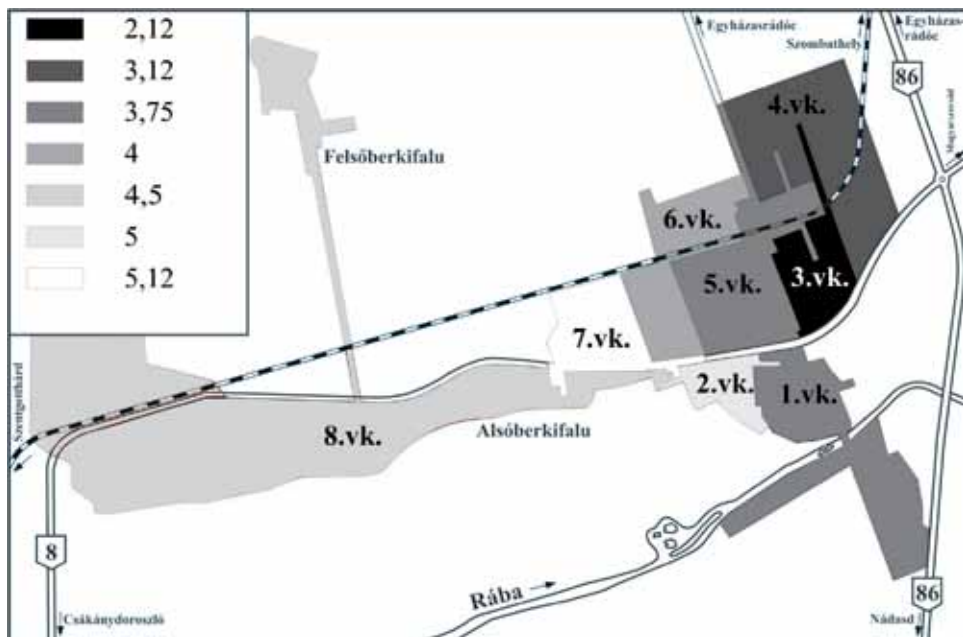
VI. Összegzés

Amennyiben összesített képet szeretnénk kapni a helyi társadalom életminőségében egyéni választókerületek szintjén kimutatható különbségeiről, az alábbi megállapításokat tehetjük: legjobb helyzetben a 3. választókerület lakosai vannak (20. ábra). Ez Kőrmend 1970-es és 1980-as években kiépített, túlnyomórészt tömbházas beépítésű városrésze, jobbra idősebb korszerkezettel. Ők szeretnek leginkább a városban élni, s jövedelmeik nagysága alapján is dobogós helyezésük. A város kertvárosi jellegű, nagy családi házas beépítésű körzete, a 4. egyéni választókerület szerezte meg a második helyet a vizsgált mutatóink alapján. Utcái és épületei közel egy időben kezdtek kiépülni, ami kedvezett a jó szomszédsági kapcsolatok kialakulásának. Az anyagi jólét terén szerzett rossz eredményeit a többi vizsgált kategóriában való jó szerepléssel tudta ellensúlyozni. Átlagosan itt a legnagyobbak a lakások/házak, s ők a legelégedettebbek a lakókörnyezettel, a város nyújtotta szolgáltatások

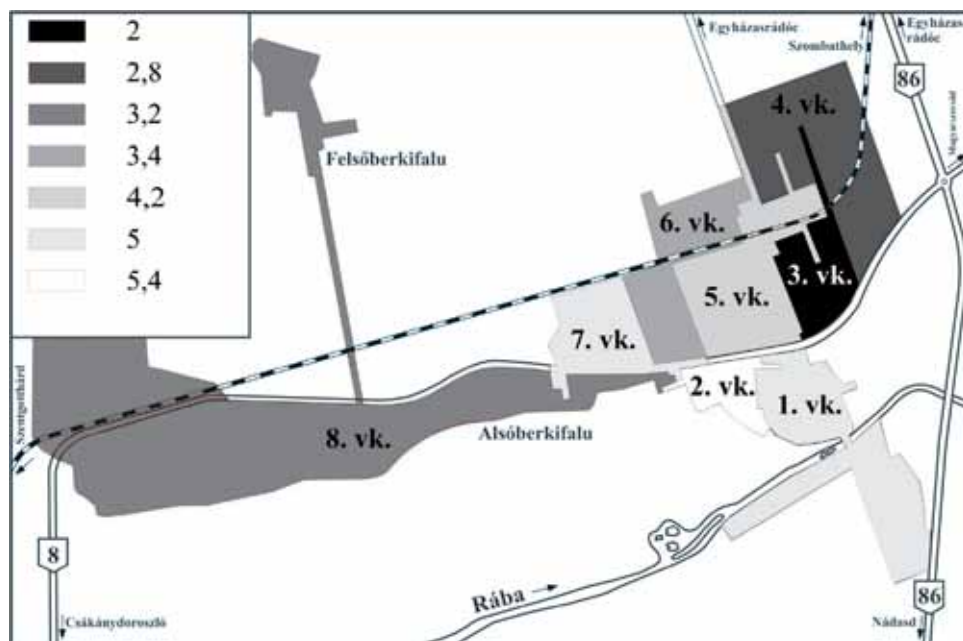
színvonalával. A rangsor másik végén a település délebbre fekvő kerületei állnak, legutolsó helyen a 2. választókerülettel. Ők szeretnek legkevésbé a városban élni, ennek viszont bizonyosan nem a rossz közbiztonság az oka, hiszen azt az itt élők értékelték a legmagasabb osztályzatokkal. Munkanélküliségi rátája viszont magas, a megszerzett jövedelmek pedig alacsonyak.

Megítélésünk szerint a vizsgálat igazolta, hogy egy kisvárosban belül is a helyi közösségek életminőségében számottevő eltérések rajzolhatók meg. Közérzetüket, elégedettségüket számos tényező befolyásolja, alakítja. Ezek figyelembevétele a város tervezése, fejlesztése során nem kerülhető meg. Azok a képviselők pedig, akik hajlandóak figyelembe venni az egyes választókerületek problémáit, a lakosság életminőségének sajátosságait, illetve azokra megfelelő megoldási javaslatokat tudnak kidolgozni és azokat megismertetni a helyiekkel, nagyobb eséllyel szerepelhetnek sikeresen a nem is túl távoli jövőben lezajló önkormányzati választásokon.

BALOGH ANDRÁS¹ – SIMON ZSOLT²

19. ábra Néhány szolgáltatás megítélésének területi különbségei Körmenden szerk.: Simon Zs.

20. ábra Az életminőség területi különbségei Körmenden

Irodalom

Andorka R. 2003: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest. 662p.

Babbie, E. (1989): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 704p.

Csapó T. 2006: Körmend funkcionális tagozódása. In: Palkovits I. szerk.: Körmend város hosszú távú településfejlesztési koncepciója. Benchmark Kft., Szombathely, pp. 57-64.

Cséfalvai Z. 1990: Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, 157p.

Kovács B. 2007: Életminőség – Boldogság – Stratégiai tervezés. In: Polgári Szemle IX. évf./2. szám. pp. 13-29.

Kovács B – Horkay N. – Michalkó G. 2006: A turizmussal összefüggő életminőség-index kidolgozásának alapjai. In: Turizmus Bulletin X. évf./2. szám. pp. 19-27.

Sebestyén T. 2005: Életminőség és boldogság. In: Polgári Szemle I. évf./5. szám.

Utasi Á. szerk. 2007: Az életminőség feltételei. Műhelytanulmányok. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 134p.

**Melléklet kérdőíves felmérés Körmend 18 évnél idősebb korú
állandó népessége körében (2012. augusztus – október)**

Személyes adatok:

A válaszadó:

választókerülete:

neme:

kora:

I. Közösségi kapcsolatok**Értékelje 1-től 5-ig!**

1. Mennyire szeret Ön Körmenden élni?
2. Amennyiben vannak szomszédjai, milyen a kapcsolata velük?
3. Van-e tudomása konfliktusról a város lakói/lakócsoportjai között?

II. Munkahely**Rendelkezik munkahellyel jelenleg?**

Amennyiben igen: mennyire szereti jelenlegi munkahelyét? Értékelje 1-től 5-ig!

Ön szerint iskolai végzettségének/szakképzettségének megfelelő munkahelyen dolgozik?

III. Anyagi jólét**Rendelkezik Ön saját jövedelemmel?**

Amennyiben igen, melyik csoportba sorolná be magát nettó jövedelme alapján?

50 000 Ft alatt

50 000 – 100 000 Ft

100 000 – 150 000 Ft

150 000 – 200 000 Ft

200 000 – 300 000 Ft

300 000 Ft felett

Hány saját jövedelemmel rendelkező van a családban?

IV. Lakás és lakókörnyezet

Értékelje 1-től 5-ig! Mennyire szereti jelenlegi otthonát?

Értékelje 1-től 5-ig! Mennyire elégedett jelenlegi lakókörnyezetével? (utca, zöldterület, csend stb.)

Kb. hány négyzetméter alapterületű az Önök háza/lakása?

Milyen komfortfokozatú az Önök háza/lakása?

- a. komfort nélküli (lakáson kívüli WC, biztosított vízfelvétel)
- b. félkomfortos (villany és víz, lakáson belüli WC vagy fürdőhelyiség)
- c. komfortos (szennyvízelvezetés, fürdőhelyiség és WC)
- d. összkomfortos (központi fűtés)
- e. duplakomfortos (2 fürdőhelyiség, 2 WC)
- f. luxuslakás (biztonsági rendszer, klimatizáltság)

5. A felsoroltak közül melyekkel rendelkezik az Önök lakása?

a. „hagyományos” televízió	h. mobiltelefon
b. LCD/LED/plazma televízió	i. hifi
c. asztali számítógép	j. mosógép
d. notebook/netbook	k. mosogatógép
e. internet	l. mikrohullámú sütő
f. DVD-lejátszó	m. klímaberendezés
g. vezetékes telefon	n. garázs

V. Szolgáltatások

Értékelje 1-től 5-ig!

Mennyire elégedett Ön az alábbiakkal Kőrmenden?

közbiztonság
háziorvosi ellátás
gyógyszertár
nagyobb bevásárlási lehetőségek
üzletek (ajándék/ruha stb.)
posta
bank

Jegyzetek

1. PhD, Egyetemi docens. Nyugat-magyarországi Egyetem, Természettudományi Kar
2. III. éves Földrajz BSc-szakos hallgató. Nyugat-magyarországi Egyetem, Természettudományi Kar

Tények, tendenciák, tapasztalatok, tanulságok I.

Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági, társadalmi folyamatainak főbb jellemzői

Az 1989/1990. évi sorsfordító események óta eltelt közel negyedszázad minden felelősen gondolkodó magyar ember számára jó alkalom a visszatekintésre. Amennyiben pedig egy lokálpatrióta közgazdász – külső szakaemberként – részt vehetett szűkebb pátriája közelmúltját elemző, helyzetfeltáró munkaanyag¹ készítésében, akkor akár kötelességének is tekintheti, hogy ismereteit – saját, sok évtizedes tapasztalataival és véleményével fűszerezve – tágabb körben is feltáralja, itt és most az igényes COMITATUS c. folyóirat értő olvasóival is megossza.

Elsősorban e szándéktól vezéreltetve a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adataira és ezekből saját számításaimra alapozva – az említett szakmai koncepció és döntően saját korábbi munkáim felhasználásával – született ez a dolgozat. A tanulmányban igyekszem Nógrád megyét a releváns gazdasági-társadalmi mutatók alapján régiójában és az országban – a megyei mezőnyben is – elhelyezni, mintegy pozícionálni. Elsősorban a vizsgált időszak tendenciáit kívánom megragadni-megrajzolni, azokból következtetéseket levonni, esetenként visszautalva korábbi időszakokra, még inkább figyelve az ezredforduló utáni jelenségekre.

Evidens, hogy a szakmai igényességre törekedve sem tűzhettem ki célul a komplexitást és a belső szerkezeti arányosságot, legfeljebb – némi kárpótlásként – a korrekt és olvasmányos megfogalmazást. Nyilvánvaló, hogy vállalom dolgozatom esetleges hiányosságait, és szívesen veszem a kritikákat is. Nos, ha munkám – egyes szubjektív megállapításai és sajátos következtetései vitathatósága mellett – informatívnak, tanulságosnak, bárki számára is (fel)használhatónak bizonyul – már nem dolgoztam hiába.

Népmozgalom, térszerkezet: kedvezőtlen

Nógrád területét tekintve (Komárom-Esztergom megye után) az ország második legkisebb megyéje; 2545 km²-e 2,74%-a, 198,9 ezer fős lakossága 2,00%-a az országának, utóbbi legkevesebb a megyék között. Népsűrűsége 78,2 fő/

km², kisebb a régió (88,1 fő/km²) és különösen az ország (107,0 fő/km²) népességsűrűségi átlagánál. A lakónépesség 1990-2012 között 28,2 ezer fővel, 8,2%-kal (országosan csak 4,0%-kal) csökkent. A népességfogyás oka a természetes népmozgalom és a vándorlás kedvezőtlen alakulása volt. Az előbbi mutató egyenlege 2011-ben 1 514 (az ún. természetes fogyás mutatója), utóbbié 1512 fő veszteséget mutatott. A népmozgalom itt nem sorolt mutatói (élveszületés, halálozás stb.) is rosszabbak a régiós és az országos adatoknál.

Évtizedek óta tartó tendencia a megyében (is) az öregedés folyamata, amely intenzívebb az országos átlagnál is. Az ún. öregedési index² Nógrádban 2012-ben (129,9) rosszabb az északi régió (113,6) és a megyék átlagánál (111,6) is.

A megye településszerkezete (125 község, 6 város) aprófalvas jellegű. 2011-ben a megye 23 településén a lakosok száma 500 fő alatti, további 43-ban 500-999 fő közötti volt. Az egy városra jutó községek száma 20,8 (a hazai és a régiós átlagtól is magasabb). A városok népességének aránya, 41,9%, az országostól (68,4 %) lényegesen elmaradó. Salgótarján (36 487 fő) Szekszárd (33 311 fő) után az ország második legkevesebb lakosú megyeszékhely városa.

Nógrád megyét hat kistérség alkotja, az alábbi főbb ismérvekkel:

1. tábla Kistérségek jellemző adatai, 2012. január 1.

Kistérség	Település	Ebből: város	Terület, km ²	Népesség, fő	Népsűrűség, fő/km ²
Balassagyarmati	29	1	533	39623	74,3
Bátonyterenyei	14	1	274	23541	86,0
Páztói	26	1	552	31 292	56,7
Rétsági	25	1	435	24 003	55,2
Salgótarjáni	24	1	475	61 736	130,1
Szécsényi	13	1	278	18 738	67,5
Összesen	131	6	2 545	198 933	78,2

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Saját szerkesztés.

Nógrádban – a közigazgatás átalakítása nyomán – 2013. január 1-től hat járás alakult.³

Gazdasági fejlettség: alacsony szintű

A bruttó hazai termék (GDP) mutatója kifejezi az ország egyes térségei gazdasági teljesítményében, fejlettségében mutatkozó releváns különbségeket. A gazdaságilag legfejlettebb (Közép-Magyarország) és a legkevésbé fejlett (Észak-Magyarország) régió között – az egy lakosra jutó GDP alapján – 2010-ben már 3,6-szeres volt a különbség. Ekkor a hét régió között Észak-Magyarország a 7., azaz az utolsó volt a fejlettségi szint alapján.

A megyéket szemügyre véve a Dunántúlon (Győr-Moson-Sopron, Fejér megye stb.) a legnagyobb a fajlagos mutató értéke, a mezőny másik végén a keleti országrész megyéi (Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád) rendelkeznek a legrosszabb mutatóval. Budapest adatát figyelmen kívül hagyva, a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Győr-Moson-Sopron és a legkisebb értéket képviselő Nógrád megye mutatója között 2006-ban 2,3-szeres, 2010-ben pedig már 2,6-szeres volt a különbség. A fajlagos mutató alapján Nógrád megye évek óta az utolsó helyet foglalta el a megyék között. Az alábbi táblázat adatai különösen egzakt módon pozicionálják Nógrádot.

2. tábla Az egy főre jutó bruttó hazai termék [GDP]

Megye, régió, ország	Az országos átlag százalékában			Eltérés: [2010-1995] %-pontban
	1977 a/	1995 a/	2010 b/	
Borsod-Abaúj-Z.	111,0	75,3	62,1	- 13,2
Heves	100,0	75,5	69,3	- 6,2
Nógrád	77,0	60,1	45,1	- 15,0
Észak-Magyarország	..	72,7	61,0	- 11,7
MAGYARORSZÁG	100,0	100,0	100,0	--

Forrás: a/ Magyarország nemzeti számlái, 1995-2007. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt014a.html b/Területi statisztikai évkönyv, 2011. Saját szerkesztés és számítás.

Az észak-magyarországi régió helyzete 1995-2010 között romlott az országban, Nógrád megye pozíciója pedig a saját régiójában és az országban is. A mutatók nem támasztják alá azt az eléggé elterjedt (terjesztett?) – e sorok írója által soha nem osztott – felfogást, miszerint a megye pozícióvesztése a rendszerváltás után következett be. Ugyanis Nógrád megye teljesítménye (a GDP alapján) gazdaságának még mérsékelten fejlődő időszakában – az 1970-es évek második felében – is jóval az országos átlag alatt volt, ellentétben a régió másik két megyéjével.⁴

Felfogásom szerint a gazdaság működőképességének legfontosabb kritériumai között a közlekedési infrastruktúra a fejlődéshez vezető út, a vállalkozás szervezetrendszere, struktúrája és eredményessége a gazdaság motorja, a beruházások – különös tekintettel a termelő investíciókra – pedig a térség fejlődésének lendítőkerekei. Az alábbiakban ezeket a „gazdasági-faktorokat” mutatom be – röviden.

Közlekedési infrastruktúra: „rázós”

A megye közúthálózata messze nem felel meg a kor követelményeinek: az egyetlen megye az országban, ahol sem autópálya, sem autótűt nincs. A közúton meghatározó a 2. sz. (Budapest-Vác-Parassapuszta) és a 21. sz. (Hatvan-Salgótarján-Somoskőújfalu) főút. Budapestet az M3-as autópályához csatlakozó 2-es és 21-es sz. főúton lehet elérni. A 21-es út négy-sávos kiépítése – amely évekkel ezelőtt elkezdődött, majd „elakadt”, és ki tudja mikor fejeződik be?! – csak egy lépés a közút fejlesztésében. A főúthálózat kiépítettsége megfelelő, burkolatának és vízelvezetésének állapota közelíti az országos átlagot. Az Ipoly-hidak megkezdett helyreállítása „szellemi híd” is lehet a magyar-szlovák kapcsolatok ápolásához.

A vasút műszaki feltételei régen nem megfelelőek, a 81. sz., Hatvan-Somoskőújfalu vonal villamosítása évtizedek óta várat magára. A pálya balesetveszélyes állapota miatti sebességkorlátozások következtében 19. századi a menetidő Salgótarján és Budapest között. Salgótarjánt „nem érte el” az intercité-járat sem. Nagyon fontos „út” lenne, a nyugat-nógrádi térségi vasút-projekt megvalósítása. Nógrád közlekedésére a legjobb jelző szó: a „rázós”. Jó, ha az elakadásjelző mihamarabb felszedésre kerülhet...

Vállalkozások: alacsony aktivitás

A gazdasági szervezetek száma két évtizede – az országos tendenciához hasonlóan – évről-évre növekedést mutat. Az országostól eltérő jellemző a társas vállalkozások összes vállalkozáson belüli alacsony aránya, és a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások, és külföldi tőke szerény részese-dése.

2012 végén 25 825 megyei székhelyű szervezetet tartottak nyilván, 0,2%-kal többet, mint egy évvel korábban, s ezek kilencetizede vállalkozás volt, ami az országosan regisztrált vállalkozások 1,4%-a. A vállalkozások 23%-a társas, 77%-a egyéni vállalkozás, szemben az országos 36, illetve 64%-os megoszlással. Lehangoló sajátja Nógrádnak az alacsony vállalkozói aktivitás. A vállalkozások ezer lakosra jutó száma 2012-ben a megyében 117, az országos átlag héttizede. A megyék között Nógrád – Borsod-Abaúj-Zemplén megelőzve – az utolsó előtti pozíciót foglalta el.

A 17 821 egyéni vállalkozó 42%-át mellékfoglalkozásúként, 31%-át főfoglalkozásúként, 27%-át nyugdíjasként regisztrálták. Az 5229 társas vállalkozás 65%-át korlátozott felelősségű társaságként, 31%-át betéti társaságként tartották nyilván. A vállalkozások létszám-kategória szerinti összetételében a legfeljebb 9 főt foglalkoztató mikro-vállalkozások aránya a meghatározó. Mindössze 10 olyan cég volt Nógrádban, amely 250 főnél több alkalmazottat foglalkoztatott.⁵

Beruházások: „békaszínvonal”

A fontosabb mutatók azt jelzik, hogy Nógrád a vizsgált időszakban folyamatosan, az egy lakosra jutó beruházási érték esetében néhány év kivételével (így például 1996-ban és 2000-ben) mindig az utolsó helyen állt a megyék rangsorában. Amíg részesedése az országos beruházási értékből 1985-ben 1,5% volt, addig 1990-ben 1,2%, 2008-ban már csak 0,7%. 2012. évben Magyarországon folyó áron 5,9%-kal, Nógrádban 3,8%-kal kisebb értékű nemzetgazdasági beruházás realizálódott, mint az előző évben. Ami az országos érték immár csak mindössze 0,5%-át adta. Egy lakosra Nógrádban 84 ezer forint teljesítményérték jutott, ami a hazai átlag 27%-a. A beruházások 45%-át az épületek és egyéb építmények építése, 54%-át a belföldi és import gépek, berendezések, járművek beszerzése tette ki. A fennmaradó részt ültetvények, erdők telepítésé-

re, tenyész- és ígásállatok, valamint föld, telek és más termelőeszköz beszerzésére fordították. Anyagi-műszaki összetétel szerint tekintve a legnagyobb visszaesés (14%) az épületek és egyéb építmények építésénél jelentkezett. Belföldi állóeszköz fejlesztésekre 6,1%-kal kisebb, import gépek, berendezések, járművek beszerzésére kétféleddel magasabb összeg jutott 2011-hez képest.

E dolgozat keretei között – ahogy bevezető soraimban utaltam rá – területi korlátok miatt nincs mód a gazdaság teljes körű (például ágazati részletezésű) számbavételére, ezért a következőkben csak a főbb nemzetgazdasági ágak teljesítményének, bemutatására vállalkozhatok.

Mezőgazdaság: méltatlan mélyrepülés

A megye agráriuma az 1980-as években az állami támogatások visszafogásának, az ipari melléküzemágak felszámolásának, a '90-es évek elején a privatizációnak és a szövetkezetek „szét-szedésének” következményeit a mai napig sem heverte ki. A gabonafélék termésmennyiségének éves átlaga 1986–1990 között 174,5, 2006–2010 között már csak 97,2 ezer tonna volt. E romló tendencia egyik oka, a művelés alá vont földterület csökkenése. Az agrárium 2012.évi előzetes adatai alapján az őszi árpa, a búza és a tavaszi árpa betakarított területe növekedett 13; 7,6; illetve 1,3%-kal, rozst, zabot és tritikálét 20%-kal kisebb területről takarítottak be, mint 2011-ben. A búza termésátlaga 2000 kg/hektár volt, ez 56%-a az egy évvel korábbinak. A csökkenés valamenyny kalászos gabonafélére jellemző. Ugyancsak visszaesett a vizsgált időszakban a gyümölcsster-més is.

Nógrád erdőterülete 2012. május 31-én 98,8 ezer ha, ami az összes földterület 39,2%-a. (2000-ben 40,8%), ami csaknem duplája az országos (21,0%-os) mutatónak. Az állami tulajdon részaránya 61,8%. Különösen magas az erdősültség a Börzsöny és a Mátravidék kistájain, a Cserhát keleti részén, és Karancs-Medves vidékén. Az Ipoly Erdő Zrt. kezelésében lévő erdők fafajta összetétele változatos, minőségében különböző.

Nógrád állatállománya már az 1980-as évektől csökkent, az 1990-es évtizedben további veszteségeket szenvedett, 2000 után pedig az alábbi tábla adatai szerint alakult.

3. tábla Az állatállomány, december 1. [edb]

Megnevezés	2000	2011	2011. év adat a 2000. évi %-ában
Szarvasmarha	8	12	150,0
Sertés	45	24	53,3
Juh	11	10	90,9
Kecske	2	2	100,0
Ló	1	1	100,0

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Saját szerkesztés és számítás.

Az állatállomány fajlagos mutatói általában rosszabbak a régiós és az országos átlagnál. Egyik kivétel a szarvasmarha-állomány: a száz hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarhák száma Nógrádban (14) több mint az észak-magyarországi régióban (10), és magasabb az országos átlagnál (13) is.

A megye mezőgazdaságában dolgozók létszáma az 1990. évi több mint 13 ezer főről 2000-re 1073 főre csökkent, azóta lényegében stagnál. A nemzetgazdasági ág foglalkoztatási részaránya az 1992. évi 8,3%-ról⁶ 2011. évre 2,7%-ra csökkent.

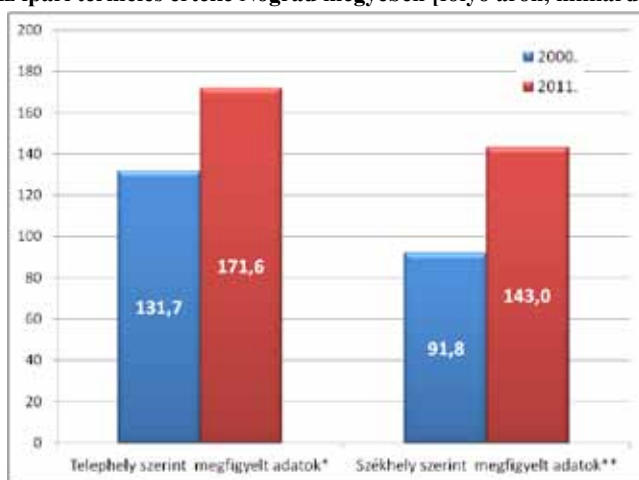
Ipar: a gépgyártás gerjeszti, az export élteti

A nógrádi ipar fétresztése már az 1960-as évektől – a szénbányászat visszafejlesztésével – megkezdődött. Az 1973. évi piaci árobbanás okozta

recesszió, a torz ágazati és korszerűtlen gyártmány-szerkezet következménye óriási anyagi- és ember-veszteség volt. Nógrád iparát már hanyatló időszakában érte a rendszerváltás. A '90-es évek elején a piaci viszonyokra való áttérés, a privatizáció, a keleti piacok feladása következtében termelés és foglalkoztatottak száma tovább mérséklődött.

Az ipari termelés a '90-es években először 1995-ben, majd 1996-ban nőtt mérsékeltén (2-3% között), ami arra utalt, hogy a megye iparának hanyatló korszaka véget ért. 1995-ben már az export is meghaladta az 1990. évit. A '90-es évek második felében Nógrád ipara ismét prosperált: a termelési volumen csaknem megduplázódott, az export pedig több mint 3-szorosa nőtt. Sajnálatos, hogy ez a tendencia nem folytatódott az ezredfordulót követő időszakban, a termelés dinamikája meg-megtört, lelassult. A termelési érték 2000-ről 2011-re ugyan még – folyó áron ugyan még – mindkét megfigyelési relációban nőtt. Így a telephely szerinti adatok alapján (131,7 md forintól 171,6 md forintra) 30,3 %-kal, a székhely szerinti adatok alapján (91, 8 md forintól 142 md forintra) 55,8%-kal, ahogy azt az alábbi ábra is mutatja.

Ugyanakkor az összehasonító adatok – a számított volumenindexek – alapján az előbbi relációban a termelés volumene 4,6%-kal csökkent, míg az utóbbi viszonylatban 16,2 %-kal nőtt. Ugyanezen időszakban az ország ipari termelésének vo-

1. ábra Az ipari termelés értéke Nógrád megyében [folyó áron, milliárd forintban]

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Saját szerkesztés és számítás.

lumene (a KSH mindkét létszám- kategóriájában) mintegy másfélszeresére nőtt. Vagyis Nógrád ipari teljesítményének elmaradása az országos átlaghoz (de a saját régió és megyék átlagához képest is) növekedett az elmúlt évtizedben. Ennek az alacsony szintű, jó évtizedes ipari produktumnak egyik összetevője a rendkívül alacsony termelékenység volt.

Még egy további potenciális veszélyre is érdemes utalni, az alábbiak szerint:

4. tábla Az ipar értékesítésének megoszlása*

Megnevezés	Belföld	Export	Összesen	Belföld	Export	Összesen
	folyó ár, millió Ft			százalék		
2000	42 957	58 219	101 176	42,5	57,5	100,0
2011**	21 413	122 113	143 526	14,9	85,1	100,0
2011. év adata a 2000. évi %-ában	49,8	209,7	141,9			

* Székhely szerint megfigyelt adatok

** Ipar, víz és hulladékgazdálkodás nélkül

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Sajtó szerkesztés és számítás.

Az értékesítés olyan mértékben tolódott el a belföldről az export irányába, amely növeli az egész ágazat kiszolgáltatottságát („kitettségét”) a külföldi partnereknek. A gépgyártás még így is húzóágazat, 2011-ben az ipari termelés és az export, 64,4, illetve 74,1%-át produkálta. Úgy tűnik, Nógrád iparát évtizedek óta és napjainkban is a gépgyártás gerjeszti, exportja élteti. Az utóbbi években a gépipar „külpiacon kitettsége” – mintegy 97%-os exporthányada – miatt, az európai gazdasági válság hatására nehezebb helyzetbe került. Ennek következményeként 2012-ben a gépipar termelése még tovább csökkent. Egyébként az iparon belül jelentős még a fémalapanyag, fémfeldolgozási termékek gyártása, melynek részaránya több mint 10 %.

Építőipar: leépülve

Az építési teljesítmény az 1980-as évek elejétől – a visszafogott építési-beruházási kereslet következtében – több mint egy évtizeden át csökkent Magyarországon. A '90-es évektől pedig döntően megváltozott az építőipar tulajdonosi és szervezeti struktúrája is: a nagy építőipari vállalatok helyébe kis- és középvállalkozások léptek. Így történt ez Nógrádban is, azzal a különbséggel, hogy megyénkben a negatív folyamatok az orszá-

gosnál is tovább tartottak, és eközben a megye építőipara leépült. A megyei székhelyű építőipar termelése az 1990-es években folyóáron ugyan már nőtt, a termelés volumene azonban még az ezredfordulón sem érte el az 1990-es szintet, miközben a megyék jó részében már jelentős volt az építőipari teljesítmény-növekedés.

A stabilizáció az ezredforduló utáni évtizedben sem következett be, sőt, Nógrád építőiparának teljesítménye – tovább csökkent.

5. tábla Az építőipari termelés [folyó ár, millió Ft] és a foglalkoztatottak száma [fő]*

Megnevezés	2000	2011	2011. év a 2000. évi %-ában
Építőipar	10 100	7 497	74,2
Nem építőipari szervezetek	687	643	93,6
Összesen	10 787	8 140	75,5
Építőipari termelésen foglalkoztatottak az építőiparban	1 340	546	40,7

* Telephely szerint megfigyelt adatok

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Sajtó szerkesztés és számítás.

Építőiparunk „bedőlését” leépülését valójában azonban a termelés mennyiségének alakulása mutatja, indexsorok alapján számítva. Ezek szerint a termelés volumene – a telephely és a székhely szerint megfigyelt adatok alapján egyaránt – 2011 évben a 2000. évi felét sem érte el. A negatív tendencia 2012-ben is folytatódott, a megyei székhelyű 4 főnél többet foglalkoztató építőipari szervezetek termelési értéke I-III. negyedévében összehasonlítva 9,5%-kal maradt el az előző év azonos időszakától. A megye építőiparának további ismérve, hogy több mint két évtizede a létszámleadó gazdasági ág szerepét tölti be.

Kereskedelem: változó hálózat, gazdag választék

A kiskereskedelmi üzletek száma 1990-2000 időszakában a privatizáció, a nagy áruházláncok egységeinek megjelenése, és a szabályozók változása miatt hullámzóan alakult, de összességé-

ben közel másfélszeresére nőtt, az itt látható idő-sor adatai szerint.

6. tábla A kiskereskedelmi üzletek számának alakulása*

Év	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2011. év a 2000. évi %-ában
Üzletek	2 028	3 243	3 236	3 050	2 811	2 979	146,9

* Gyógyszertárakkal együtt, vendéglátóegységek nélkül

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját szerkesztés és számítás.

Éppen ellentétes tendencia mutatható ki az ezredforduló utáni időszakban, miközben folyamatosan módosult – de lényegesen nem változott – a kiskereskedelmi egységek üzlettypus szerinti összetétele. Ezt mutatja az alábbi tábla.

7. tábla Kiskereskedelmi üzletek száma, üzlettypus szerint, az év végén

Üzlettypus	2000	2011	2011. év a 2000. évi %-ában
Élelmiszerüzletek és áruházak	1 107	888	80,2
Iparcikküzletek és áruházak	1 671	1 533	91,7
Üzemanyagtöltő állomás	36	30	83,3
Összesen	2 814	2 451	87,1
Gépjárműüzletek	129	149	115,5
MINDÖSSZESEN	2 943	2 600	88,3
Gyógyszertárak	36	41	113,9

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2011. Saját szerkesztés és számítás.

Az üzletek száma mérséklődésének egyik legfőbb oka a gazdasági környezet változásában, a vállalkozások működési feltételeinek szigorodásában keresendő. Ezt igazolja az egyéni vállalkozók által működtetett kiskereskedelmi üzletek több mint egyharmadának megszűnése. A megye kiskereskedelmének további jellemzője még az üzlethálózat korszerűsödése, az áruválaszték bővülése, a minőség javulása. Fontos ismerv (lenne) a kereskedelmi dolgozók számának alakulása. Erről azonban összehasonlítható adatok nem állnak rendelkezésre.

Nógrád megye kiskereskedelmi-értékesítési forgalmát az elmúlt években az alacsony szintű foglalkoztatottság és a vidéki átlag alatt maradó kereseti színvonal következtében kialakult alacsony szintű vásárlóerő döntően befolyásolta.

2011. évi vásárlóerő-index felmérés szerint Nógrád veszített pozíciójából, de még így sem került a megyék „sereghajtói” közé.⁷

Salgótarján, 2013. június

BARÁTHI OTTÓ

Jegyzetek

1 Nógrád Megye Területfejlesztési Konceptiója, 2014-2020. Helyzetfeltáró munkaanyag, 2013.

<http://megye.nograd.hu/files/terfejl/Helyzetelemzes20130430.pdf> (2013.05.10.) A továbbiakban : NMTEK, 2013 (oldalszám megjelölésével)

2 Az öregedési index az idős korú népességnek (65–X éves) a gyermekkorú népességhez (0–14 éves) viszonyított arányát fejezi ki. A népesség korösszetétele változásának és az öregedési folyamatának legfontosabb indikátora, amelynek a demográfiai jövő szempontjából van kiemelt jelentősége.

3 A járási hivatalokról bővebb információ-forrásként ajánlom a Nógrád Megyei Kormányhivatal honlapját: <http://nmkh.hu/nmkh25/> (2013.05.12), és a következő saját cikkemet (Dr. Baráthi Ottó): Tovább folytatódik a fejlesztés.

(Interjú dr. Szabó Sándorral, Nógrád megye kormány megbízottjával). Nógrád Megyei Hírlap, 2013. május 11., 2. o.

4 Saját tanulmányomra hivatkoztam. Baráthi Ottó: Nógrád megye gazdasági-társadalmi folyamatainak főbb jellemzői a rendszerváltás után. Területi Statisztika, 2010.4.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2010/04/barathi.pdf> (2013.05.16) 439. o. A továbbiakban: BARÁTHI, 2010 (oldalszám megjelölésével). Itt jegyzem meg, hogy mindkét fentebb említett szakanyagra csak indokolt (szó szerinti idézés vagy szakmailag szükséges) esetben hivatkozom.

5 Itt és a következőkben dolgozatomban elemző blokkjának 2012. évi ágazati részeinél (külön citálás nélkül) rendre felhasználom a KSH Miskolci Igazgatóság Statisztikai tájékoztató, Nógrád megye, 2012/4. (KSH 2013. március) c. kiadványának (1-14.o.) vonatkozó/megfelelő információit.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/124/nogr124.pdf> (2013. május hó)

6 BARÁTHI, 2010, 448. o. Ebben a dolgozatomban a megye gazdaságának szerkezetét 1992-2008 időszak adatai alapján elemeztem – a KSH szakemberei által kontrollált és befogadott módon.

7 Bővebb információkat talál az érdeklődő az NMTEK, 2013 15. oldalán.

Műhely

Egy lépésre a Büki járástól?

Javaslattevő munkaanyag egy Bük központú járás kialakításához

Bevezetés

2013. január elsejétől a magyar közigazgatás egy újabb szinttel, a járásokkal bővült (2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról). Tanulmányunknak nem célja a járási rendszer átfogó kritikája, hiszen erre sem a létrehozástól eltelt idő, sem a működés tapasztalatai nem elegendők, geográfusként (jogi-közigazgatási) szakmai kompetenciánk is megkérdőjelezhető. Még arra sem vállalkozhatunk, hogy a lehatárolás eredményeként létrejött területi közigazgatási egységeket elemezve anomáliákat, - ha úgy tetszik, hibákat - tárjunk fel. Azzal sem kívánunk foglalkozni, hogy vajon szükség van-e a megye és a település közé beiktatott államigazgatási szintre, nem lett volna helyesebb a közigazgatási járások helyett önkormányzati járásokat létrehozni. Ezekről a kérdésekről meg van a véleményünk, amit jelen tanulmány esetén megtartunk magunknak, egyúttal elfogadjuk azt is, hogy a mindenkori hatalomnak jogában áll az ország területi felosztását, a közigazgatás szintjeit saját belátása, ideológiája alapján átalakítani, megváltoztatni.

A Területi Statisztika hasábjain többen hozzászóltak a kérdéshez, elsősorban elvi alapokon (Ivancsics-Tóth 2012, Miklóssy 2012), de a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Területi Közigazgatásért és Választásokért Felelős Államtitkársága 2012. január 10. és 20. közötti időre szűkítette a hozzászólásokra, „társadalmi egyeztetésre” szánt időt, az érintett települések pedig január 31-ig reagálhattak, ezért a folyóiratban megjelent észrevételek valóban elvi jelentőségűek lehettek csak. Nem magyarázkodásként, hanem magyarázatként jelenetek meg további cikkek (Szalkai 2012, Oláh 2012, Faluvégi 2012, Zöld-Nagy 2012, illetve Barancsik et al. 2013), amelyek közül különösen Szalkai Gábor, illetve szerzőtársai tanulmányai mutattak rá

azokra a problémákra, amelyekkel a lehatárolást végző szakembereknek meg kellett küzdeniük. Nagyképűségnek hangzik, ha azt mondjuk, hogy „mi sem tudtuk volna jobban” elvégezni, hiszen egyáltalán nem tudtuk volna elvégezni a munkát, szakmai és instrumentális háttér hiányában. Ezért csak gratulálni tudunk azoknak, akik részt vettek benne, s bár az eredménnyel kapcsolatban vannak fenntartásaink, országos szinten és általánosságban nem kívánjuk megkérdőjelezni a járási rendszert.

Ehelyett egy konkrét térség és annak településeinek alapos ismeretére támaszkodva szeretnénk rámutatni, a szakemberek legjobb tudása és a döntést meghozó politikusok legjobb szándéka mellett (vagy ellenére is) létrejött helyzet okozta problémára, egyúttal, hivatkozva a 218/2012 (VIII.13.) Kormányrendelet 8. cikk. 9. paragrafusára, a megoldásra is javaslatot tennénk.

Problémafelvetés

Magyarország településhálózata „halmozottan hátrányos helyzetű”, hiszen a természeti földrajzi adottságok (pl. domborzat, talaj), a történelmi múlt (pl. római örökség, török hódoltság, Trianon) és a hatalom kénye-kedve (bűnös, illetve kedvelt városok) az országrészek, régiók, de még a megyék szintjén is nagy heterogenitású állományt hoztak létre. A városalakók aránya európai összehasonlításban alacsonynak mondható (a 2013. július 15-étől 18 új városi címmel rendelkező település népességével haladta meg a 70%-ot – Magyar Közlöny 2013, KSH). A 346 városi jogállású település ellenére még találni városhiányos térségeket, bár egyre inkább csak olyanokat, amelyek városai nem tudják betölteni a rájuk háruló vagy általuk vindikált központi szerep köröket.

Erről persze nem a városok tehetnek, hanem mi magunk, akik a várossal szemben bizonyos, elsősorban a hagyományokra, a megszokásra alapuló elvárásokat támasztunk. Pedig a város egyre kevésbé olyan, amilyennek „gyerekfejjel” képzeljük: nagy népességű, sűrűn, magas házakkal beépített, ahol minden megtalálható, boltok, hivatalok, látnivalók stb. A magyar közgondolkodás még mindig ilyen tradicionális városfelfogással rendelkezik, holott a 20. század közepétől a globális urbanizáció folyamatai és az európai országok törvényhozása is túllépett ezen. Németországban 1935-ben törölték el a városjogot, azaz a falusi és a városi állampolgárok közötti megkülönböztetést, majd Nyugat-Európa több országában a hetvenes évekre kulminálódott a városok „trónfosztása”, pl. a skandináv államokban a város szó nem is hivatalos, csak a statisztika kedvéért használják (**Kocsis 2008**). Nyilvánvaló trend a várossá válás deregulációja, a cím (még véletlen sem rang!) kiüresedése, melynek megszerzése semmilyen előnnyel nem jár (Portugáliában a megtsíztetetés mellett annyi az „előny”, hogy eggyel több tornyocska díszítheti a város címerét).

A magyar rendszer az olaszhoz áll legközelebb, ahol a köztársasági elnök bölcsességére van bízva a cím adományozása. Természetesen nem a köztársasági elnök „bölcsességét” kritizáljuk, hanem azt a helyzetet, amelyben nem lehet igazán jó döntést hozni: az adományozás leállítása, jelentős megszigorítása vagy akár csak hosszabb távra való leállítása a feltörekvő településeket érintené hátrányosan, miközben joggal hivatkozhatnak arra, hogy náluknál kevésbé „város” sok van, de a cím felhígítása is sérelmeket okozhatna a már azzal rendelkezőknek, ezért a várossá válás átfogó rendezésére lenne szükség (**Csapó – Kocsis 2008**), a területszervezés, közigazgatás más, kapcsolódó területeinek újra szabályozásával együtt (de legalábbis azzal konzisztensen).

A járások visszaállítása ugyanis lehetőséget ad erre, pusztán azáltal, hogy újra van értelme, tartalma a szónak! Jelenleg kétszintű városrendszertünk van (mint sok más országban), ahol a csúcson a vitatható elvek alapján (minden megyeszékhely és az 50.000 fő feletti városok) vitatható városok, a megyei jogú városok foglalnak helyet. Érd, Hódmezővásárhely vagy Nagykanizsa

példája mutatja, hogy a népességszám mennyire rossz kritérium. A megyei jogú helyett járási jogú városok esetében alulról kinyílna a kategória, az 50.000 fő alá csökkent városoknak sem kellene „leszegett fejjel” járniuk, akik valamikor méltók voltak a címre, de ma már csak „kegyelemből” viselhetik, hiszen a küszöbértékek alacsonyabbra állításával újra „emelt fövel” tudnák azokat teljesíteni. A járási jogú városok körének tiszta, erősen szabályozott lehatárolásával megnyílna a lehetőség a közönséges város cím megszerzésére olyan településeknek is, amelyek talán már csak a körjegyzőség és az iskola miatt, de még töltenek be központi szerepköröket, a nagy népességű agglomerációs falvak számára is, és a hosszú évszázados (mező)városi múlttal rendelkező kisebb falvak is „álmodhatnának” a cím visszaszerzéséről. Nem kellene magyarázkodni sem a helyi, sem az országos döntéshozóknak, hogy ezt vagy azt a falut milyen megfontolásokból nevezték ki városnak.

A járási rendszerben minden központ városi jogállású, de ezzel vége is a járások közötti hasonlóságok felsorolásának. A legnagyobb népességű a miskolci (249563 fő), Tolna és Nógrád megyéket maga mögé utasítva, 28,65-szor nagyobb, mint a legkisebb, belpátfalvi (8710 fő), amelyet 187 település is megelőz. A legnagyobb területű a kaposvári (159136 ha), 15,44-szer nagyobb, mint a legkisebb, a dunakeszi járás (10307 ha), amely 105 település után következne csak a nagyság szerinti sorban. A legtöbb település a zalaegerszegiben található (84 db, több, mint Csongrád, Békés, Hajdú-Bihar vagy Jász-Nagykun-Szolnok megyében), 42-szer több, mint a debreceni, ahol kettő (Debrecen és Hajdúsámson) van 110350 fős átlagos települési lélekszám mellett, míg a sellyeiben 373 fő az átlagos településméret.

Az ilyen és ezekhez hasonló problémák mellett lehetne még további „sérlemeket” sorolni, például Dorog és Budaörs mellőzését a járásközpontok között, vagy azt firtatni, hogy Devecser, de még inkább Gönc, Pétervársára, Belpátfalva hogyan tud majd megfelelni központi szerepkörének. A járási hivatalban sokféle ügyet lehet intézni, de nem mindent. A központok kijelölésénél fontos szempont volt a megközelíthetőség, az elérhetőség, hiszen a terjedő online ügyintézés ellenére sokszor személyesen kell megjelenni.

Ha már utazni kell, célszerű mással összekötni, például bevásárlással, kórházi látogatással stb. A kijelölt járásközpontok kb. felében nincs járásbíró (Érd megyei jogú városként a budaörsi járásbíró alá tartozik, miközben lakosságszáma 164 járását meghaladja!), kórház, de a középiskola és a bevásárló központ is sok helyen hiányzik.

Mivel a működés során valószínűleg még több, hasonló tapasztalat gyűlik össze, biztosra vehető, hogy a két évente betervezett revíziók alkalmával települések más járásokba való átsorolására, esetleg járásközpontok áthelyezésére, új járások kijelölésére kerül majd sor a „jó kormányzás” érdekében.

Véleményünk szerint ilyen felülvizsgálatokra mindaddig számítani lehet, míg a kijelölés, lehatárolás metódusa ragaszkodik két, egyébként elfogadható, érthető szemponthoz, a megyehatárok változatlanságához, illetve az elérhetőségnek az aktuális közúti, vasúti menetrendek alapján történő számításához.

– Megyéink, vármegyéink határai (elnevezésük, területük is) számtalanszor változtak a történelem során. 1990 óta öt alkalommal, összesen 14 település váltott megyét, legutóbb Balatonvilágos még régiót is. Ha már egy ilyen jelentős közigazgatási változásról van szó, „belefért” volna a megyehatárok kisebb korrekciója, amint azt Szalkai Gábor és szerzőtársai meggyőzően bizonyítják (**Barancsik et al. 2013**). Anélkül, hogy elárastanánk tanulmányunkat több oldalnyi hivatkozással, hadd utaljunk arra, hogy a 20. század majdnem minden területszervezési aktsa során jelentkezett ez a probléma. Bibó István vagy Krajkó Gyula elképzelései minden hibájuk ellenére vélhetően azon (is) buktak el, hogy a mindenkor hatalom nem akart (nem mert?) olyan mértékben a megyehatárokhöz nyúlni, amennyire az a fent említett (és más) szerzők által indokolt lett volna. Különös, hogy egy olyan hatalom tekintette „szentnek” a megyehatárokat, amelyik Szent István királyunkat és sok települést megfosztott „szent”-ségétől! A régiók körül folyt vita is részben arról szólt (kimondatlanul is), hogy ha a területi statisztikai régiók egyszer közigazgatási régiókká válnának, a megyehatárok merevsége sokakat állítana nehéz helyzet elé. (Gondoljunk csak Nagykanizsa tágabb környékének nyugat-dunántúli besorolására, illetve dél-dunántúli ori-

entációjára, de Hontról sem lenne könnyű egy nap alatt megfordulni, ha Miskolcon kellene ügyet intézni a régióközpontban!)

– A települések közötti tömegközlekedés (néhány kivételtől eltekintve) állami tulajdonú vállalatok feladata. A menetrendtervezés nagyon bonyolult tevékenység, sok igénynek, szempontnak kell megfelelni (kivülállóként, utasként leginkább az az érzés, hogy elsősorban a tömegközlekedési vállalatok belső logikájának). Azt azonban nem értjük, hogy miért nem lehetett, lehetne a következő menetrendben a járásközpontokra jobban odafigyelni. Szalkai Gábor cikke részletesen bemutatja, hogy milyen nehézségekkel küzdöttek a lehatárolás során az elérhetőség optimalizálása érdekében (**Szalkai 2012**). De miért a menetrendhez igazítjuk a területszervezést, miért nem fordítva? Egy friss OTDK-dolgozat is érzékletesen bizonyítja ennek a helyzetnek a fonákságát (**Kiss 2012**). (Németországban a járások feladata és hatásköre a tömegközlekedés szervezése, de az ottani járások – Kreis, Landkreis – mind méretükben – akár a népességet, akár a területet vesszük figyelembe, mind a NUTS rendszerben elfoglalt helyük alapján a magyar megyéknek feleltethetők meg (NUTS 3 szint)).

Tisztában vagyunk azzal, hogy ha a járásközpontban semmi más sincs, csak a hivatal, akkor üzletileg nem igazán éri meg a menetrend átalakítása, de a megyehatárok és a járási besorolás esetleges kiigazítása után talán nem kellene elviselhetetlenül sok esetben elviselhetetlenül nagy terheket viselniük a tömegközlekedési vállalatoknak, amelyek egyébként nagyon „tisztelik” a megyehatárokat, ezzel a határon fekvő, de nem zsákhelyzetben lévő falvak gyakran mással nem indokolható módon rossz elérhetőséggel rendelkeznek (a Volán társaságok régiósítása talán enyhíthetne ezen a gondon...). Az elérhetőség és a megyehatárok kérdése azonban visszaterelne bennünket a korábban említett településhálózati problémákhoz, amelyek bemutatása, enyhítése nem lehet jelen tanulmány feladata.

Problémamegoldás

Vas megye északi részén évtizedek óta érlelődik egy probléma, ami sok egyéb ok miatt azzal magyarázható, hogy a csepregi járást kettévágta a tanácsrendszer, annak északi felét Győr-Sopron megyénél hagyva. Csepreg hanyatlása,

Bük (újbóli) felfutása, a (Zalabér-Sárvár)-Bük-Répevis-(Felsőlászló) vasútvonal bezárása, a határsáv megléte miatti kedvezőtlen demográfiai folyamatok máig tartó hatása, a központok (Sopron, Szombathely, Kőszeg, Sárvár) viszonylagos távolsága, rossz elérhetősége jellemzik a térséget. A korábbi csepreg-büki kistérséget a két megyeszékhely (1950-ig a csepregi járás Sopron vármegyéhez tartozott) észak-dél irányban, a két kisváros kelet-nyugat irányban vonzza, ha úgy tetszik, húzza (szét). Nagysága, közelsége miatt leginkább Szombathely hatása erős, de a centrifugális erővel szemben egyre határozottabban megfigyelhető Bük centripetális hatása. A fürdőváros munkaerő-, intézményi és egyéb vonzása nem csak a kistérség, hanem egyértelműen a korábbi járás falvaira is megfigyelhető, tehát a megyehatár túloldalán (Csapó – Kocsis 1997, Kocsis – Németh 2010, Kocsis – Németh 2013). Sajnos Csepreg keveset tud hozzátenni ehhez a belső kohézióhoz, hiszen funkciói (az okmányirodát leszámítva) keveset tesznek hozzá Bükéhez, ráadásul a kistérségen belüli helyzete is periférikus, alig tekinthető forgalmi csomópontnak.

Javaslatunk tehát egy új, Bük központú járás felállítását (területe és népessége alapján sem lenne a legkisebb az országban, bíróság és kórház sincs minden járásszékhelyen – lásd fent), ami nem csak a járáshatár által kettéosztott csepreg-büki (Felső-Répcementi) kistérség 16 települése számára jelenthetne jobb megoldást, elérhetőséget, hanem a volt csepregi járás többi, ma Győr-Ménfőcsanak-Sopron megyében található települése számára is. A járási hivatal illetékességi területe ugyanis jórészt egybe esik Bük munkaerő vonzásának határával, így a lakosság, főleg a munkavállalók számára a hivatali és a „természetes” vonzásközpont azonos lenne, ráadásul sokkal könnyebben elérhető helyen, mint a jelenlegi beosztásban Kőszeg, Sárvár, Sopron esetében.

Javaslatunk részletes indoklása, Bük térszervező erejének bemutatása megtalálható másik két tanulmányunkban, ezért az ott leírtak megismétlése helyett itt csak hivatkozunk rájuk (**Kocsis – Németh 2010, Kocsis – Németh 2013**) abban a reményben, hogy a járáások lehatárolásának, illetve a járásközpontok kijelölésének felülvizsgálata alkalmával figyelembe veszik a döntéshozók. Ez a megyehatárok korrekciója szempontjából is

precedenst teremtené (bár arra eddig is volt példa), javaslatunk többi része (várossá válás újr szabályozása, menetrendi változtatások) pedig talán szintén értő fülekre találna.

KOCSIS ZSOLT-NÉMETH SÁNDOR

Irodalom

Barancsik Á. – Gyapay B. – Szalkai G. (2013): Az alsó középszintű térfelosztás elméleti és gyakorlati lehetőségei. *Területi Statisztika* 2013/2. pp. 107-129.

Csapó T. – Kocsis Zs. (1997): Bük-fürdő gyógy-idegenforgalma és térségi hatásai. *Vasi Szemle* 51. (2). pp. 197-209.

Csapó T. – Kocsis Zs. (2008): A várossá válás reformja. *Területi Statisztika* 2008/6. pp. 645-651.

Faluvégi A. (2012): A járáások rendszere és a kistérségi beosztás. *Területi Statisztika* 2012/5. pp. 421-426.

Ivancsics I. – Tóth J. (2012): A járáások múltjáról és lehetséges jövőjéről. *Területi Statisztika* 2012/1. pp. 6-33.

Kiss B. (2012): Közlekedésföldrajzi vizsgálatok Pécsvárad környékén. XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Fizika, Földtudományok és Matematika Szekció. Kézirat, Pécsi Tudományegyetem, TTK Földrajzi Intézet.

Kocsis Zs. (2008): Várossá válás Európában. *Területi Statisztika* 2008/6. pp. 713-723.

Kocsis Zs. – Németh S. (2010): Két kistérségi társközpont, Bük és Csepreg térszervező szerepe I. - időbeli (történeti) vizsgálat. *Comitatus* XX. évf./4. sz. pp. 19-43.

Kocsis Zs. – Németh S. (2013): Két kistérségi társközpont, Bük és Csepreg térszervező szerepe II. - térbeli (földrajzi) vizsgálat. *Comitatus* XXIII. évf. nyári (214. szám) 44-73 pp. Uott ld. még Németh S. összeállítását 114-127. pp.

KSH (2012): Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2012. január 1. http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2012.pdf

Magyar Közlöny (2013): A köztársasági elnök 325/2013. (VII. 10.) KE határozata városi cím adományozásáról. www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13118.pdf

Miklóssy E. (2012): A járás és viszontagságai. *Területi Statisztika* 2012/2. pp. 102-124.

Oláh M. (2012): A területi identitás szerepe az igazgatási terek tervezésében. *Területi Statisztika* 2012/4. pp. 307-334.

Szalkai G. (2012): A járások kialakításának módszertani megalapozása. *Területi Statisztika* 2012/3. pp. 215-229.

Zöld-Nagy V. (2012): Az államigazgatás legkisebb egysége, a járás kialakítása. *Területi Statisztika* 2012/5. pp. 417-420.

Hivatkozott jogszabályok
2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról

218/2012 (VIII.13.) Korm. Rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról

*Köszöntjük Pálné Kovács Ilonát (a képen jobbra), az MTA levelező tagját!
(Írása a 65-73. oldalakon)*

Recenzió

Rendszerváltás Mexikóban?

A Gondolat Kiadó Universitas Pannonica sorozatában jelent meg Szent Varga Mónika kismonográfiája „A 2002-es mexikói választások” címmel. A szerző nagy szakértője Mexikónak, több mint 30 tanulmányt írt, közülük sokat spanyol nyelven, és a Migración húngara a México entre 1901 y 1950 (Magyar kivándorlás Mexikóban 1901 és 1950 között) című könyve 2007-ben jelent meg Mexikóban. Időközben Magyarországon egy újabb monográfiát publikált A gólya és a kolibri (Magyarország és Mexikó kapcsolatai a XIX. századtól napjainkig) címmel. Erről azonban majd egy későbbi számunkban közlünk ismertetőt.

Térjünk most a tárgyra, a kötet fül-szövege így ajánlja magát:

„Mexikó politikai élete, amely a hidegháború idején szinte unalmasan kiszámítható volt, a bipoláris koordináták szétfoslásával újra érdekessé és fordulatossá vált. Az elemzés az országban lezajlott választásokra összpontosít. Először az 1994-es, 2000-es és 2006-os megmérettetések kerülnek taglalásra. Így rajzolódik ki az a tágabb keret, amelyben az aktuális fejlemények elhelyezhetők. A tanulmány középpontjában a 2012-es mexikói politikai események állnak. Az oldalakon megelevenednek a választási kampány főbb eseményei és szereplői: elnökjelöltek, politikai pártok, civil mozgalmak, a mexikói diák-

ság... Elemzés tárgyát képezik továbbá az ország aktuális problémái, többek között a korrupció, a bűnözés, a közbiztonság és a szegénység, illetve ezek megjelenése a választási kampányban. A közvéleménykutatási adatok és esélylatolgatások után sor kerül az előzetes választási eredmények ismertetésére, a mexikói és nemzetközi reakciókkal egyetemben.” Ez az „elemzés tárgyát képezi” fordulat ugyan egy kissé szíven ütött, de megnyugtatom a leendő Olvasót: a szerző stílusa ennél sokkal élvezetesebb!

Ami számomra most érdekes, az a mexikói politikai helyzet. Az 1988-as választások elcsalását követően 1994–2006 között három elnökválasztási fordulóban már volt tétje a szavazásnak, hiszen nem csak a korábbi állampárt (Intézményes Forradalmi Párt – a neve is beszédes) jelöltje indult eséllyel. Mexikóra ugyanis az ezredfordulóig a domináns egypártrendszer volt jellemző, és a helyi „demokrácia” sajátossága volt az is, hogy az egy ciklusra megválasztott elnökök maguk nevezhették meg utódjukat, akit aztán a nép meg is választott. Természetesen voltak ellenjelöltek, ám ha véletlenül esélyük lett a győzelemre, akkor a hatalmon lévők a választási csalástól sem riadtak meg.

A politikai rendszerek és a választási szisztémák iránt érdeklődők számára érdekes lehet e kötet, aki viszont Mexi-

kóról, az elnökválasztásokon kívül többet szeretne tudni, mindössze öt oldalon keresztül kap információt. Ezek közül is a legfontosabb a bűnözési statisztikákat bemutató táblázat, melyben Mexikó legveszélyesebb területeit (szövetségi államait) mutatja be a szerző 2010-ben. Elképesztően magas a szándékos emberölések száma, Durango Államban például 1 millió lakosra vetítve 189 embert gyilkoltak meg. (Hazánkban ez a szám nem éri el a tizet sem.)

A 90 oldalas kötet második fele foglalkozik kifejezetten a tavalyi elnökválasztással. Bemutatja a jelölteket, a választási kampányt, az elnökjelöltek tévés vitáit és a társadalmi mozgalmakat. Kiderül, hogy milyen nagy szerepe van a tömegkommunikációnak a választások manipulálásában.

Külön fejezet foglalkozik a közvélemény-kutatással, és a jóslatokkal. A választási eredmények bemutatása után azt is elemzi a szerző, hogy miképpen reagál a politikai élet/elit, és miképp a mexikói választó a fejleményekre.

A záró gondolatok között megpróbálja megjósolni, hogy meddig tartanak még a tiltakozások, a vitatott eredményű választások miatt elképzelhető-e új választások kiírása.

A karcsú kis kötet (kismonográfia), melyben a táblázatok mellett ábrák is segítik a megértést, kiváló kiinduló alap lehet egy Mexikó legújabb kori történelmét és politikai helyzetét bemutató nagymonográfia megírásához. Ehhez kívánunk sok erőt és kitartást a szerzőnek.

A. Z.

Fókuszban az Európai Unió

A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kara immár második alkalommal publikálja „Fókuszban az Európai Unió” címmel „Az Európai Unió a nemzetközi viszonyok rendszerében” kurzushoz kapcsolódó előadásokat. Első alkalommal Gergő Zsuzsanna szerkesztésében két karcsú füzet jelent meg ezzel a címmel, tematikusan a globális kihívásokhoz kapcsolódóan. Ez a kiadvány az egyetemi hallgatók prezentációinak vázlatait tartalmazta, és egyben beszámoló volt, a Jean Monnet kurzusok eredményeiről. Az egyetlen hosszú tanulmányt a szerkesztő írta, az „Európai Unió – a globális politikai szereplők” címmel. Ez a 15 oldalas cikk tananyagként is kiválóan használható.

Második alkalommal a szerkesztői feladatokat Nagy Éva vette át, és az Európai Unió pénzügyi támogatás fogytán, a szponzorációt A Városi Nyilvánosságért Alapítvány vállalta magára. Horváth Géza dékán előszavát követően ezúttal Kaiser Tamás intézetigazgató mutatja be röviden a Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet tudományos kutatásait.

Ez alkalommal az egyetemi hallgatók nem csupán prezentációjuk vázlatát, hanem, ha nem is nagy terjedelemben, de valódi tudományos közleményeket publikálhattak. Ezek a kis tanulmányok gazdag jegyzetanyaggal támasztják alá mondanivalójukat, táblázatok és ábrák színesítik a tartalmat és angol nyelvű összefoglalót is tartalmaznak. A dolgozatok témái az aktuális záróvizsgakérdésekhez is kapcsolódnak, így a hallgatók felkészülését is elősegítik. Ezek közül érdemes kiemelni Bali Mirtill: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikai fejlődése; Bálint Erzsébet: Az Európa 2020 stratégia; Füzesi Kitti: Az Európai Unió szerepe Magyarország területfejlesztési politikájában; Kocsis Máté: Az Európai Duna stratégia; Rádóczi Tamara: Bevándorlás az Európai Unióba; Somogyi Anna: Nyelvpolitika az Európai Unióban; Tajti Miklós Dávid: Az ENSZ és az EU együttműködése a Lisszaboni Szerződés és a Millenniumi fejlesztési célok tükrében valamint Zsebe Zsolt: Az Európai Unió migrációs politikája és biztonságpolitikai aspektusai című tanulmányokat.

Az Európai Unióval foglalkozó írásokon kívül a tanulmánykötet többi cikke egy-egy ország, illetve akció helyzetét mutatja be. Így Herczeg Beatrix az ír soros elnökséggel, Horváth Krisztina Franciaországgal – mint befogadó országgal; Tóth Tímea az orosz külpolitikával; Krajcir Lukács az Európai Unió mali missziójával és Mester-Csiki Anna az Európai Unió és Kína politikai és gazdasági együttműködésével foglalkozik.

Mivel annak idején éppen a népszavazási kampány időszakában lehettem az adott országban, ezért különösen érdekelt Laurová Zsófia cikke, ami a „Norvégia nem eladó” címet viselte. Aktuális kérdést elemzett Polgár Tekla: Az arab tavasz hatása az Európai Szomszédságpolitika felülvizsgálatára az EU „közös” külpolitikájának tükrében című tanulmánya.

Érdekessége az összeállításnak, hogy több írás is foglalkozik Ciprussal, így Kalotsa Gergely: Az ország uniós tagságának jogi vetületeit, Sever József pedig Törökország EU csatlakozásában betöltött szerepét vizsgálja a megosztott szigetországnak. Ez utóbbi kérdéshez kapcsolódik Hunvári Orsolya: Törökország EU-integrációjának története és jövőbeli lehetőségei című alkotása.

A 136 oldal terjedelmű A5-ös formátumú kötet igényes nyomdai kivitelű, nagy büszkeséggel töltheti el a kiadót, a szerkesztőt és a szerzőket egyaránt. Kevés olyan egyetemi kar, kevés olyan egyetemi intézet van ma Magyarországon, ahol ennyire szívükön viselik hallgatóik első tudományos publikációjának gondozását.

Néhány évtizeddel ezelőtt az is nagy siker volt, ha egy kezdő kutató társadalomtudományi témában 30 éves korára tudományos igényességű cikket publikálhatott. (Bevallom ez nekem már 29 évesen sikerült.) Remélem, hogy a kezdeményezés sikere jövőre tovább folytatódik, lesznek támogatók Európai Unió, magyar kormányzati, egyetemi és egyesületi szinten egyaránt.

AGG ZOLTÁN

Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon

A szociális ellátórendszerek fontossága manapság Magyarországon és az Európai Unióban egyre inkább az érdeklődés középpontjába került. Egy ország versenyképességét számos tényező befolyásolja, ezen faktorok között azonban meghatározó jelentőséggel bír az ott élők társadalmi-gazdasági helyzete. E szociológiai jellemzők kihatnak a humán szféra állapotára, amelynek egyik fontos szegmensét alkotja a szociális ellátórendszer. A helyi szociális ellátórendszer hiánya azonban hozzájárul a vidéki, helyi társadalmakra jellemző alacsony foglalkoztatási szinthez, a gyenge gazdasági aktivitáshoz, az alacsony jövedelmi szinthez. Ezt a gazdasági válság és a világ gazdasági helyzet nagyban befolyásolta, így felszínre került, hogy a szociális ellátórendszerek átalakítása nem tűr halasztást. Egyre nyilvánvalóvá válik, hogy hazánk egyes vidéki települései nem tudják fenntartani a helyi önkormányzatok kezelésében lévő helyi szociális ellátórendszer alapintézményeit. Struktúrájában szétesett jóléti rendszerrel rendelkezünk, amely nem képes az emberek alapvető megélhetését, biztonságát garantálni.

E tanulmánygyűjtemény alapjául „A terület és településfejlesztés forrásallokációjának társadalmasítása” INNOTARS_08-1-2008-0093 sz. kutatás szolgált, amit a 2011-ben folyó OTKA kutatás során átdolgoztak.

E kutatás keretében elemezték a helyi szociális ellátórendszer elemeit képező, a társadalmi jólétet szolgáló, többségében közjavakat és szolgáltatásokat, amelyeket az igénybevevők lakóhelyükön, saját közösségükben, helyi szinten tudnak elérni. Megvizsgálták, hogy a releváns területi szereplők miként ítélik meg a jelenleg is működő mechanizmusokat, valamint javaslatokat fogalmaztak meg a jövőbeli fejlesztése érdekében.

A helyi szociális ellátórendszer jelenlegi megítélése szempontjából nagy előrelépésként értékelhetjük azt a tényt, hogy a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában megjelent a Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon című tanulmánygyűjtemény, amely elsősorban az elmúlt 20 évben lezajlott szociológiai változásokat és azok következményeit mutatja be, mélyreható kutatásokkal.

A 17 tanulmány átfogja a szociológiai kutatások valamennyi területét Magyarországon. A gyűjtemény képes ennek az elvárásnak eleget tenni, mint összefoglaló és gondolatébresztő munka. Sok korábbi és újszerű ismeretet sorakoztat fel, s ennek alapján át- és újragondolható a helyi szociális ellátórendszer néhány megoldandó kérdése.

A bevezető cikkben Lawson – Soelter¹ elméleti keretet dolgozott ki egy olyan modell segítségével, amelyet eddig még nem alkalmaztak a jóléti államok vizsgálatakor. A jóléti rendszerek átfogó elemzésekor a modellbe történelmi, kulturális és ideológia szempontokat is bevontak, amelyek eddig ritkán kerültek be a nemzetközi összehasonlító kutatásokba. A modell a globalizáció teljes körű vizsgálata helyett, a globalizáció folyamatára, mint a nemzetállamok és azok jóléti rendszerének vizsgálatakor felmerülő egyik kritikus tényezőre tekint. A modellben a politika, a közgazdaságtan és a kultúra kölcsönhatása fontos szerepet kap. Megállapították, hogy a jóléti kultúra megegyezik azzal, amit az állampolgárok jóléti szolgáltatásként élnek meg abban a nemzetállamban, ahol élnek. Az általuk kidolgozott modell a jövőben segítségül szolgálhat egy átfogóbb és pontosabb, országok közötti, jóléti államokat vizsgáló összehasonlító munkához.

Bódi² tanulmányában a szociális ellátórendszer bemutatására vállalkozik a gazdasági társadalmi változások tükrében. A témának jelentős aktualitása van napjainkban, mivel a szociális ellátórendszerek átalakítása mind Magyarországon, mind az Európai Unióban nagy kihívás elé néz a jövőben, és szükséges a korábbi stratégiák ismerete. A két világháború közötti időszakban épült ki Magyarországon a munkásvédelem, valamint a nyugdíj- és betegbiztosítás rendszere, megjelent a szegénygondozás intézménye. A szociális kérdés kezelése összefonódott a művelődés, oktatás és képzés kérdéseivel. Jó gyakorlatnak mondható, hogy az Alföld program keretében létrehozták a tanyasi iskolahálózatot. Az 1970-es évek szocialista szociálpolitikája során kiépült egy európai, közepes színvonalú ellátási mechanizmust működtető szociális ellátórendszer. Azonban ez az ellátórendszer sohasem tudta ellátni teljesen a feladatát. A rendszerváltoztatási évek politikája

nem tudta hatékonyan, fenntarthatóan definiálni a helyi szociális ellátáshoz szükséges hatásköri, intézményi hálót, szervezeti kereteket. Sajnos elmondható, hogy a mozaikos önkormányzati rendszerbe ágyazott helyi szociális ellátás hosszútávon nem a fenntartható helyi társadalmat erősíti.

Bódi – Bódi³ írásában a Magyarországot érintő népesedéspolitikával foglalkozik, amely az elmúlt 150 évben kiemelt jelentőségű volt. A 20. századi folyamatok megfeleltek a főbb európai és világtrendeknek, a második világháború utáni folyamatok magyar demográfiai sajátosságokként jellemezhetőek. A szocialista iparfejlődés súlyos árát a társadalom fizette meg a „korai öregséggel”, a várható élettartam csökkenésével, Európa legmagasabb öngyilkossági rátájával. Kutatásuk során megállapították, hogy a nyolcvanas évek elejére hazánkban a humán tartalékok kimerültek, a társadalom megújuló képessége meggyengült, mindennek következménye a népességfogyás és az elszegényedés lett. Magyarországon a népesedési krízis, az elszegényedés és a gazdaságfejlesztés útjának helyes megválasztása nem választhatók el egymástól. A társadalmi-gazdasági válság elemeit a kutatók az alábbi problémákban látják: alacsony gyermekszám, másfél-millió munkahely megszűnése, az ország élhető és kevésbé élhető zónákra történő kettészakadása, amelyből nehezen lehet a társadalmi normák elfogadása mellett kitörni. A kívülről jövő töke kritikájával róható fel, hogy nem javították a helyi foglalkoztatást, az új cégek a szociális ellátórendszerek fenntartásához sem járultak hozzá. A fejlődés jövőbeli irányait az alábbiakban összegezték: a K+F szektor egészének megerősítése, kooperatív szereplők bevonása a közigazgatásba, megélhetést biztosító munkahelyek létrehozása valamint a halmozottan hátrányos térségek tehetőségeinek felkarolása.

Bódi – Bódi⁴ kutatók a következő írásukban a politikai választási eredményeket azok földrajzi, térdimenziói mentén próbálják elemezni. Az 1994-2010-ig terjedő időszak országgyűlési és önkormányzati választások eredményei alapján az alábbi következtetésekre jutottak: A parlamenti választási hajlandóság a megyék között összefügg az adózók számának változásával. A helyi települési önkormányzatok esetében pedig az alacsony jövedelműek magas számaránya az önkor-

mányzati választás részvételi arányával hozható kapcsolatba. A kutatásuk alapján módosították korábbi kijelentésüket: a magyar választó – mint minden más ország választója – racionális gazdasági cselekvő. A választások eredményei nem magyarázhatók csupán a voksolásokat megelőző kampányidőszakok hangulatával, bár befolyásoló erejük kétségkívül hatalmas.

Fónai⁵ publikációjában ismert elméletek és tézisek vizsgálatára, tesztelésére is vállalkozik, valamint összehasonlítja a romák és nem romák élethelyzetét és véleményét, elvárásait, elemzi az etnikai hovatartozásuk hatásait. Tanulmányának elméleti kereteit a helyi társadalom, az ezzel összefüggő „globalizáció”, a helyi politika és hatalom, továbbá a közszolgáltatások jelentik. A lakosok helyben a polgármesteri hivataloktól várják azt, hogy a problémákra reflektáljanak, és azokat kezeljék, megoldják és kevésbé a politikai szereplőktől. Más intézményekre (egyházak, civil szervezetek) csekély mértékben gondolnak, és kevésbé számítanak az érintettek.

Bódi – Giczey⁶ tanulmányában áttekinti a migrációs és az imigrációs folyamatokat a történelmi folyamatok tükrében. A folyamatok közül elemzik a Kárpát-medencét, mint népesedési vákuumot a XVIII sz. elején, az amerikai kivándorlást, a XX. századi kivándorlást, valamint a mai helyzet bemutatására is vállalkoznak. Próbálják megválaszolni az okait annak, hogy a magyar állampolgárok kevésbé aktívak a külföldi munkavállalásban. A szerzők az alacsony mobilitás okait az alábbiakban látják: a magyar lakosság az országon belül sem mobil, a saját tulajdonhoz való ragaszkodás, a bérlakosok hiánya, a bőkezű szociális és társadalmi juttatások, a szürke- és feketegazdasághoz való erős kapcsolódás. A kutatók 2006-ban, 7000 diák körében kérdőíves felmérést végeztek. Megvizsgálták, hogy milyen vélemények attitűdök vannak a magyar társadalomban a migrációval, a bevándorlással kapcsolatban. A diákok jelentős része kifejezetten idegenellenesnek bizonyult, akik nem szívesen fogadják el más nemzet tagjait, valamint igen elutasítóak a roma kisebbséggel szemben. A kutatás során megállapítható, hogy Magyarország – tradíciói ellenére – az utóbbi két évben egyre zárkózottabb országgá vált.

Bódi⁷ kutatásában a komplex válság témakörével foglalkozik, amely a társadalom működésének olyan zavara, amelyben a korábbi egyensúlyok felbomlanak. A társadalom működését biztosító kiegyensúlyozó erőket a válság 4 ponton erodálhatja: gazdasági szerkezet, pénzügyi rendszer, politikai legitimitás, valamint kultúra és/vagy morál. Ezen tényezők közül egy elem kiemelése és kezelése nem elégséges feltétele a válság komplex kezelésének. A szerző az elmúlt ötven év eseményeit elemezve megpróbálja feltárni a válság okait. 2006-os kutatás eredménye szerint Magyarország az egykori szocialista országok között különösen előnyugdíjazott országgá vált, a haza háztartások többsége a nyugdíjtól és a nyugdíj jellegű ellátásoktól függnek. Az öregezés mára nem kizárólagos jellemzője a falusi Magyarországnak, hiszen Budapest is előregedett.

Bódi – Horváth⁸ a vidéki helyi szociális ellátórendszer hiányosságaira keresi a választ. Az ország csendes kettészakadása elindult az egészségügy terén is, amelyet a bölcsődék, gyermekorvosi praxisok, és gyógyszerházi szolgálat aránytalan eltolódásával magyaráznak. Települési szinten megállapították, hogy az önkormányzati rendszerbe épített szociális gondoskodás nem volt hatékony. Nem ösztönözte a társadalom peremén élőket a foglalkoztatásra, az öngondoskodásra, a kiút keresésére. Sajnos, a szociálpolitikai rendszer konzerválta a hátrányokat, s jelentős költségeket rótt a háztartásokra. Az Észak-Alföldi és az Észak-Magyarországi Régió vidéki településein a jövedelemképzés igen alacsony, sokan nem tudnak vagy nem hajlandók munkát vállalni. Azokon a településeken, ahol nincs helyben foglalkoztató, nem megfelelő a közlekedés, alacsonyak a bérek, magas az alacsony képzettségűek és iskolázatlanok aránya.

Obádovics et al.⁹ felmérésében a kistérségi szintű elemzések alkalmazásával gazdasági, szociális és jövedelmi különbségek alapján mutatja be a területi differenciálódást Magyarországon. A rendszerváltozás hatására ezek a folyamatok felerősödtek, és egyre égetőbb problémákká váltak. A Humán Szegénységi Indexének (HSZI) kiszámítását a Humán Poverty Index (HPI) módszertanára építve végezték el, amit kistérségi szintre adaptáltak. Megállapítást nyert, hogy Magyar-

ország északkeleti és délnyugati térségei között található a legtöbb szegény kistérség.

Fábián – Takács¹⁰ kutatása nemzetközi és hazai mintákon alapul, mely az ún. háztartáspanel módszertanát követi. A gazdasági válság jövedelemre gyakorolt hatását elemezték Nyíregyházán. A városban mért minden mutató a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésére utal, azzal, hogy a városban egyszerre jellemző tendencia az elszegényedés, illetve ezzel párhuzamosan a tehetősebb rétegek anyagi helyzetének javulása.

Fábián et al.¹¹ feltárta a települési körülmények között élő cigány családokat, illetve közösségeket érintő uzorahitelek jellegzetességeit, és megismerteti az ezt működtető mechanizmusokat. Kutatásukat 100 interjú és kérdőív szerű adatlap segítségével valósították meg. Eredményeik alátámasztották az alábbi következtetéseket: az áldozati csoport jelentősen determinál; a célcsoport etnikai elkülönültsége nem szükségszerű; az interjúk válasza alapján az uzorahitelezés jelensége mögött kvázi piaci mechanizmusok működése mutatható ki; az uzorahitelezés intézményét nem lehet megszüntetni a kínálat csökkentésével, ha egyéb módon a fogyasztók létszükségletei nem elégülnek ki.

Bódi – Fekete¹² tanulmányában egy keresleti-kínálat modell segítségével mutatja be az óvodás- és iskoláskorú népesség számának alakulását, az alapfokú oktatási intézmények mennyiségének változását, valamint azt, hogy a kereslet és kínálat változása hogyan alakította az intézmények kihasználtságát a 2000-es évek első évtizedében. Megállapították, hogy az óvodák kihasználtsága szinte függetlenül mozgott az óvodáskorúak és az intézmények számának alakulásától. Az általános iskolák tér- és időbeli elhelyezkedésének változásai nem követték a demográfiai folyamatokat. Az alapoktatás rendszerünk korábban és ma is kimutatható súlyos hiányosságai húsz év leforgása alatt nem szűntek meg.

Balázs – Bódi¹³ feltárta, hogy milyen minőségű oktatás folyt a 2006 és 2009 között megszűnt iskolákban, volt-e köze az iskolák jellemzőinek és a tanulói teljesítményeknek az iskolai átszervezésekhez. Ez idő alatt Magyarországon összesen 141 iskolát zártak be, és további 160 iskolát alakítottak 1-4 vagy 1-6 évfolyamossá. Az iskolai átszervezések és az iskolák fizikai jel-

lemzői között nem volt kimutatható összefüggés. Az iskola településen belüli helyzete, ellentétben a település közigazgatási besorolásával és nagyságával, nem volt összefüggésben a bezárásról hozott döntéssel.

Fekete¹⁴ arra keresi a választ interjúsorozatában, hogy mit jelentett az utolsó nagy, 2007-es iskolabezárási hullám. A kutatása igen gondolatébresztőnek és újító jellegűnek tekinthető, hiszen az iskolabezárásokról, összevonásokról nem készülnek, készültek hatástanulmányok. Megállapította, hogy a forráshiány, a jogszabályi háttér a nem az együttműködésre készíti a falvakat, hanem kényszerű versengésre, ami alááshatja az egész kistérség helyi társadalmának működését.

Laki – Szabó¹⁵ kutatásának – amely az „Ifjúság 2008” nevet viseli – keretében nyolcezer, 15-29 év közötti magyar fiatalot kérdeztek meg, a 25 kijelentésből álló probléma-lista segítségével a gazdasági, szociális és társadalmi helyzetükről. A fiatalok az alábbi problémákat jelölték meg: munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek, pénztelenség, elszegényedés. Az összekötötést, a jó kapcsolatokat gondolják az érvényesülés legfőbb eszközének Magyarországon. Megállapították, hogy a magyar fiatalok problémaérzékelése, jövőképe reálisnak mondható.

Bódi et al.¹⁶ elemző munkájában arra keresi a választ, hogy van-e összefüggés az elmúlt húsz év meghatározó terület- és településfejlesztési forrásainak eloszlását befolyásolni képes politikai tényezők között. A Magyarország településtípusai és státuszcsoportjai közötti véleménykülönbségeket keresték. Nem rajzolható meg valóságos trend, mivel a helyi sikereket nem átgondolt településpolitikára befolyásolta, hanem egyedi erőfeszítések formálták. A hátrányos vagy periférikus helyzetből adódó forrásallokációs előnyt inkább a kisvárosok – , s kevésbé a falvak – tudták érvényesíteni.

Bódi – Fekete¹⁷ azt vizsgálják, hogy az elmaradt településeken élők valamint a különböző társadalmi rétegek, státuszcsoportok (helyi elit, vidéki középréteg, veszélyeztetett és nyugdíjas) hogyan viszonyulnak a helyi politikához. A fejlődő és a hátrányos helyzetű települések lakosai értékelték legjobbra a helyi intézmények intézményes működését, ezzel ellentétben a fejlődő települések lakosai ezeket a tényezőket nagyon

gyengének minősítették. A stabilan hátrányos települések lakosai a szűkebb környezetükre számítnak. A leghátrányosabb helyzetű települések ezzel szemben inkább a kormánytól várják a segítséget.

A tanulmányok elolvasása után megállapítottam, hogy a különböző területi szinten működő szociális intézmények összehangolt működése és tervezési gyakorlata lehet a záloga egy sikeres, regionalizált szociálpolitika megvalósításának hazánkban. A közelmúlt jobb megismerése minden bizonnyal segíthetné a jelen és a jövő fejlesztéseinek tervezését, a jobb utak megtalálását a szociálpolitika területein.

A szociális kérdések iránt érdeklődőknek (egyetemi oktatóknak, kutatóknak, szakdolgozót író egyetemi hallgatóknak) ajánlom e könyvet. Kifejezetten élvezetes, nyelvezete kreatív, mondanivalója átgondolt. Mind tartalmi, mind formai szempontok alapján kiválóan használható, kifejezetten segíti az olvasót az elmúlt évek szociálpolitikai folyamatainak megismerésében.

(Szerkesztők: Bódi Ferenc – Fábián Gergely, Kiadó: Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2011.)

OLÁH JUDIT

Jegyzetek

Eric R. Soelter – Thomas R. Lawson: A jóléti államok fejlődésének szocio-kulturális modellje

²Bódi Ferenc: A szociális ellátórendszer kifejlődése Magyarországon, történeti háttér, nemzeti sajátosságok

³Bódi Ferenc – Bódi Mátyás: Népeségfogyás, előregedés, kisiklott fejlődési pályák

⁴Bódi Ferenc – Bódi Mátyás: Hol vannak a választók?

⁵Fónai Mihály: A települési problémák és a lakossági szükségletek lehetséges hatása a helyi politikára

⁶Bódi Ferenc – Giczey Péter: Migrációs folyamatok az újkori Magyarországon és napjainkban

⁷Bódi Ferenc: A komplex válság elemei és hatása a vidéki társadalmakra – a hátrányos helyzet történelmi háttérre

⁸Bódi Ferenc – Horváth Zsuzsanna: Árnyékok és kísérletek a vidéki helyi szociális ellátásban

⁹Obádovics Csilla – Bruder Emese – Kulcsár László: A gazdasági és szociális helyzet területi egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon - hasonlóságok és eltérések

¹⁰Fábián Gergely – Takács Péter: A válság és az egyenlőtlenségek alakulása - egy lokális példa

¹¹Fábián Gergely - Szoboszlai Katalin - Hüse Lajos: A „kamatos pénz”

¹²Bódi Ferenc – Fekete Attila: A kereslet és kínálat változása az alapszintű oktatásban

¹³Balázsi Ildikó – Bódi Ferenc: Iskolai teljesítmény - iskolai átszervezés 2006-2009

¹⁴Fekete Attila: Iskola a határon

¹⁵Laki László – Szabó Andrea: A fiatalok szerint a magyar világ...

¹⁶Bódi Ferenc – Fekete Attila – Bódi Mátyás: A fejlesztési források abszorpciója az apró-, kis- és középvárosok erőterében

¹⁷Bódi Ferenc – Fekete Attila: Magad uram, ha nincs szolgád

Jegyzetek

1. Eric R. Soelter – Thomas R. Lawson: A jóléti államok fejlődésének szocio-kulturális modellje

2. Bódi Ferenc: A szociális ellátórendszer ki-fejlődése Magyarországon, történeti háttér, nemzeti sajátosságok

3. Bódi Ferenc – Bódi Mátyás: Népeségfogyás, előregedés, kisiklott fejlődési pályák

4. Bódi Ferenc – Bódi Mátyás: Hol vannak a választók?

5. Fónai Mihály: A települési problémák és a lakossági szükségletek lehetséges hatása a helyi politikára

6. Bódi Ferenc – Giczey Péter: Migrációs folyamatok az újkori Magyarországon és napjainkban

7. Bódi Ferenc: A komplex válság elemei és hatása a vidéki társadalmakra – a hátrányos helyzet történelmi háttére

8. Bódi Ferenc – Horváth Zsuzsanna: Árnyékok és kísérletek a vidéki helyi szociális ellátásban

9. Obádovics Csilla – Bruder Emese – Kulcsár László: A gazdasági és szociális helyzet területi egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon - hasonlóságok és eltérések

10. Fábián Gergely – Takács Péter: A válság és az egyenlőtlenségek alakulása - egy lokális példa

11. Fábián Gergely - Szoboszlai Katalin - Hüse Lajos: A „kamatos pénz”

12. Bódi Ferenc – Fekete Attila: A kereslet és kínálat változása az alapszintű oktatásban

13. Balázsi Ildikó – Bódi Ferenc: Iskolai teljesítmény - iskolai átszervezés 2006-2009

14. Fekete Attila: Iskola a határon

15. Laki László – Szabó Andrea: A fiatalok szerint a magyar világ...

16. Bódi Ferenc – Fekete Attila – Bódi Mátyás: A fejlesztési források abszorpciója az apró-, kis- és középvárosok erőterében

17. Bódi Ferenc – Fekete Attila: Magad uram, ha nincs szolgád

Új földrajzi folyóirat!

Ma amikor szakmai folyóiratok szűnnek meg vagy válnak elérhetetlené, öröm látni, hogy kollégáink a végeken nem adták fel!

A Településföldrajzi Tanulmányok, 2012/1. számából a Bemutakozásból idézünk: „A folyóirat a szerkesztőbizottság szándéka szerint tágitani kívánja a társadalomföldrajzzal, a települések földrajzi jellegű kutatásával foglalkozó szakemberek megszólalási -, valamint kutatási eredményeik nyilvánosságra hozatalának a lehetőségét. A kétségtelen eredmények ellenére úgy érezzük, még mindig kevés Magyarországon a társadalomföldrajzi jellegű tudományos fórum, folyóirat. Különösen igaz ez a társadalomföldrajz egyik legelső ágának tartott településföldrajzra. A településföldrajz hazai kialakulásától kezdve, mindig a társadalomföldrajz egyik legjobban prosperáló szakterülete volt, melyen az sem változtatott alapvetően, hogy többször, de különösen a II. világháborút követően, politikai nyomásra kívánták befolyásolni a kutatási témákat és irányokat. A hazai településföldrajzra kezdetben a francia és német iskola gyakorolta a legnagyobb hatást, mely azonban a két világháború között Mendöl Tibor munkássága nyomán megtalálta saját arculatát. A rendszerváltozást követően, a korábbi kötöttségek megszűntek, a kutatási témák kiszélesedtek, kiteljesedtek. Ismertté váltak a külföldi új kutatási eredmények, irányok, amelyek gyorsan elterjedtek a hazai szakemberek között. Megerősödött a felsőoktatásban

és kutatásban a településföldrajz helyzete, új/régi műhelyek alakultak, illetve újultak meg, egyre több hallgató, fiatal kutató választotta szakterületéül a településföldrajzot.

E kétségtelen fejlődéssel nem tartottak lépést a publikációs lehetőségek, ezzel együtt nem volt igazi fóruma a település-földrajzos szakembereknek. Ezen utóbbi hiányon próbált változtatni a Nyugat-Magyarországi Egyetem Társadalomföldrajz Tanszékén kialakult település-földrajzi műhely, amely 9 évvel ezelőtt a Település-földrajzi Konferencia megszervezésével fórumot teremtett a szakembereknek. A hosszú előkészítést követően most láttuk megvalósíthatónak egy igényes szakmai folyóirat megalapítását, amely kezdetben évente kétszeri megjelenéssel publikációs lehetőséget nyújt a településföldrajzzal foglalkozó szakemberek számára.

Az új tudományos folyóirattal első-sorban fórumot, publikálási lehetőséget kívánunk teremteni a településföldrajz ismert hazai és külföldi művelőinek, fiatal pályakezdő kutatóknak, kollégáknak, tehetséges doktorandusz hallgatóknak, sőt az OTDK-n sikeresen szereplő egyetemi-, főiskolai hallgatóknak egyaránt. Szeretnénk híreket adni sikeres, a szakterülethez tartozó PhD védésekről, megjelent szakkönyvekről, lezajlott konferenciákról és sok másról. Fórumot kívánunk teremteni a településföldrajz kutatási területeinek érdekes, de szakmailag nem egyértelműen megítélt témáinak, szakmai vitáinak

A „Település-földrajzi tanulmányok” szakmai színvonalát reményeink szerint garantálja a neves szakemberekből álló szerkesztőbizottság, melynek összeállításánál igyekeztünk a lehető legjobban területi és szakmai lefedettségre törekedni, az ismert település-földrajzos lektori gárda, és mindenekelőtt a tanulmányok, cikkek szerzői, akik között reméljük hamarosan önt is köszönhetjük Kedves Olvasó. A „Településföldrajzi Tanulmányok” egyenlőre magyarul jelenik meg, de minden tanulmányhoz egy oldalnyi angol nyelvű összefoglaló tartozik.”

A folyóirat főszerkesztője **Csapó Tamás** tanszékvezető főiskolai tanár (Nyugat-Magyarországi Egyetem), a szerkesztőbizottság alapító elnöke **Tóth József** professor emeritus. A szerkesztőbizottságban a szombathelyi főszerkesztőt budapesti, szegedi, miskolci, soproni, nyíregyházi, debreceni, egri és békéscsabai neves kutatók segítik, míg a felelős szerkesztő munkáját **Kocsis Zsolt** egyetemi docens vállalta magára, ugyancsak Szombathelyről.

Az első számban a bevezető tanulmányt a szerkesztőbizottság elnöke írta. Az időközben sajnálatosan elhunyt Tóth József Aggódó sorok a magyar geográfáról címmel fogalmazza meg gondolatait. Rajta kívül olyan nagy név is szerepel a folyóirat szerzői között mint például **Beluszky Pál**, de nem csak a

COMITATUS olvasói által ismert szerzők (Bajmóczy Péter, Kozma Gábor, Rédei Mária), hanem a szakmai közvéleményben bizonyára jól ismert, de számunkra még új szerzőkkel is bemutatkoznak. Az első két kötetből kitűnik, hogy nagyon változatos a tematika, mind a területi, mind az idődimenziót illetően. Figyelemre méltónak tartom **Baji Péter** tanulmányát, ami „A gazdasági city értelmezése és határai Budapesten” címmel jelent meg. (A COMITATUS a cityvel, mint a közigazgatás átszervezésének egyik kiindulópontjával foglalkozott annak idején. Keressék meg Szegvári Péter tanulmányát!))

A második kötet vezető tanulmányát **Bajmóczy Péter és Györki Andrea** írta, „A szuburbanizáció virágkora és a hanyatlása Magyarországon” címmel. Erre az írásra is jellemző, hogy a folyóirat irigylésre méltó gyakorlata szerint igen gazdag ábra- és táblázat anyaggal támasztja alá gondolatmenetét. A második kötetben immár színes térképet is közölnek (Csapó Tamás: A beépítettség és a beépítés vizsgálata Budapesten című tanulmányában), ami kapcsán valószínűleg elfog a sárga irigység, pedig ezt a szintet nem is alkalmazzák.

Várjuk a harmadik, sőt a negyedik szám megjelenését is.

A. Z.

Humor

Ilyenek a magyarok?

Divatos téma a magyar néplélek fürkészése. Már több könyv, illetve könyvrészlet jelent meg ebben a témakörben, közülük talán a legfigyelemreméltóbb **Lackfi János** műve: **Milyenek a magyarok? Útikalauz kül- és belföldieknek** címmel. Az immáron második kiadásban megjelent kötet nem tudományos leírás, hanem lényegében rövid kis szösszenetek, karcolatok, esetleg minieszék sorozata.

Foglalkozik a szerző a magyar történelem pesszimista és optimista olvasatával, és a legfontosabb magyarságközpontú kérdésekkel. Így elég hamar rákerül a sor az étel-ital kérdésére, az alkoholizmus és a nagy zabálás problémáira. Olyan kérdéseket is megvilágít, mint a betyárvirtus, a lovas nemzet, az öngyilkosság problematikája, több részben foglalkozik a nyelvtudás kérdésével, és a magyarok a nagyvilágban ismert toposzával.

A magyarokat macsó nemzetként ábrázolja, bekukkant a hálósobába, és a sportöltözőbe is. A nagyon jó humorú szerző a szokásos közhelyek helyett történeteket mesél el, s így tudunk meg sok olyan tényről, ami nincs benne a mindennapi közbeszédben.

A fülszöveg szerint: „Milyen is a Magyarok? Kevés beszédű, magányos cowboyok és kocsmái hencegők. Lepedőakrobaták és sámlin reszkető Gedeon bácsik. Hátrafelé nyilazók és cekkerben bontott csirkét cipelők. Alkoholisták. Dehogy alkoholisták, csak megisszák a magukét. Foly-

ton panaszkodók és forrófejűek. Pacalevők és pizzafalók. Asztalsarkon búsongók, akik párszor az asztalra csaptak, és beleremegett a történelem. Valamikor nagyon tudtak focizni, most nagyon tudnak rá emlékezni. Ha meg akartak halni, mindig lerántottak magukkal egy törököt is. Ez az útikönyv elkalauz a földönkívüliek ismerős birodalmába, kiderül belőle, hol húzódik a belga-magyar határ, kitalálták-e a magyarok az ideális társadalmat, igaz-e, hogy minden magyar tud atombombát gyártani és lóháton állva hatos fogatot hajtani.”

A 136 oldalas, keménykötésű könyvecske színvonalát emelik a grafikák: **P. Szathmáry István** rajzai jól illeszkednek az adott fejezethez. A könyvnek volt olvasószerkesztője is, lektora viszont valószínűleg nem. Emiatt maradhatott a kötetben olyan szarvashiba, amit a második kiadásban sem tudtak kijavítani, miszerint a pacal sertésgyomorból készül. Nem disznó, marha! Kisebbik leányom, aki vendéglátóipari középiskolát végzett, megengedő volt, hátha sertésgyomorból is készítenek pacalt, csak mi nem tudunk róla. Kislányom, kérd vissza a tanulópénzt!

Ennek ellenére, a kötet megéri az árát, s bár mint tudjuk a szerző a bolti ár 10 %-át sem kapja meg sokszor, a 2.690,- forint méltányosnak tűnik. A kötetet a Helikon Kiadó adta ki, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

a.z.

Források

Az állam térbeli szerkezetéről

A szintek száma, jellege szerinti modellek

Rendkívül nehéz az országokat, állami berendezkedéseket annak alapján csoportosítani, hogy milyen mértékben decentralizáltak, a hatalom térbeli megosztásában milyen modellt követnek.

A fejlett polgári demokráciákban általában három nagy országcsoportot különítenek el a helyi-területi irányítás alkotmányos helyzete, szerepe, a központi- és helyi viszonyrendszer alapján (Hesse, 1991), megjegyezve, hogy ez a felosztás nem csak a területi szerkezet jellemzésére alkalmas:

A francia, napóleoni mintát követő csoportba sorolják Franciaország mellett Belgiumot, Spanyolországot, Portugáliát és Olaszországot. Ebben a csoportban az önkormányzatok erős alkotmányjogi státuszt élveznek, az önkormányzás közösségi gyökerei erősek. Mellettük a dekoncentrált közigazgatás szerepe hangsúlyos nem csak az igazgatásban, hanem a szolgáltatások szervezésében is, beleértve az önkormányzatok feletti szoros állami ellenőrzést.

Az angolszász modell szerint épül fel az Egyesült Királyság, Írország, Kanada, Ausztrália, részben az Egyesült Államok és Új-Zéland. Az angolszász, funkcionalista modellben az önkormányzatok nem élveznek alkotmányos státuszt, ugyanakkor az állami gyámkodás nem olyan erős, mint az első csoportban, a szintek közötti kapcsolatok kevésbé hierarchi-

kusak. Ebben a modellben a központi hatalom helyi ügynökségei egyre jelentősebb szerepet játszanak, indirekt módon szorítva össze a helyi önkormányzatokat.

A harmadik, *vegyes, kontinentális* modell Észak- és Közép-Európa országaiban jellemző. A legdecentralizáltabbként számon tartott modell egyesíti magában az angol és a 19. századi porosz tradíciókat. Ebbe a csoportba sorolják a skandináv államokat, Svájcot, Ausztriát, Hollandiát és a jogi bázis alapján Japánt. Ebben a modellben az önkormányzatok alkotmányos státusszal rendelkeznek, a szintek közötti kapcsolatok szigorúan szabályozottak, a helyi kormányzatok erős politikai, közösségi meghatározottságúak, és viszonylag jelentős pénzügyi mozgástérrel rendelkeznek.

A fenti osztályozáshoz képest létezik olyan megközelítés is, amelyik alapvetően az állami tradíciók alapján, ez utóbbi csoportot szétválasztja, és megkülönbözteti a germán tradíciókra épülő rendszereket (ide sorolva Németország mellett Ausztriát, Hollandiát és Luxemburgot) a skandinávoktól (Loughlin, 2001) (1. táblázat).

Fontos újra hangsúlyozni, hogy a területi irányítás, az önkormányzatok alkotmányos helyzete, normatív szabályozása csak kiindulópont a tényleges közjogi, politikai és gazdasági helyzet értékeléséhez. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a látszólag erősen eltérő köz-

1. táblázat Állami tradíciók az Európai Unióban

Jellemző	Tradíció			
	Angolszász	Német	Francia	Skandináv
Alkotmányos státusz	nincs	van	van	van
Állam-társadalom viszonya	pluralista	organikus	antagonisztikus	Organikus
Politikai forma	unitárius, korlátozott föderatív	integrált, organikus föderatív	jakobinus „egy és oszthatatlan”	decentralizált unitárius
A politikai stílus	inkrementalista	legalizált korporatív	legalizált technokrata	Konszenzuális
A decentralizáció formája	az állam hatalma, devolutív	kooperatív federalizmus	Regionalizált unitárius	erős önkormányzati autonómia
A közigazgatás domináns megközelítése	politikatudományi, szociológiai	közjogi	közjogi	közjogi (Svédország) szervezetelméleti (Norvégia)
Országok	UK, USA, Kanada, Írország	Németország, Ausztria, Hollandia, Spanyolország, Belgium	Franciaország, Olaszország, Portugália, Görögország,	Svédország, Norvégia, Dánia, Finnország

Forrás: Loughlin (2001) 5. o.

jogi berendezkedés mellett a működő rendszerek gyakorlati problémái hasonlítanak egymásra (*Batley–Stoker*, 1991). A központi és helyi viszonyrendszer ellentmondásos, a centralizációban és a decentralizációban érdekelt erők esélyei folyamatosan változnak. A központosító törekvések gyakran nem jelennek meg a szervezeti és hatásköri szabályokban, sokkal inkább a pénzügyi források elosztásában. Azzal a sztereotípiával is érdemes leszámolni, hogy az önkormányzati típusú decentralizáció feltétlenül demokratikusabb kormányzást eredményez. Az önkormányzás demokratikus tartalma nem érvényesül maradéktalanul, általános jelenség a helyi társadalom közömbössége, alacsony választási részvétele, az elitizmus, illetve a formalizmusok eluralkodása az önkormányzati testületekben. A dekoncentrált szervezeti szféra ugyanakkor egyre gyakrabban alkalmaz „demokratikus” működési elemeket (konzultatív fórumok, nyilvánosság stb.). Esetenként az

önkormányzati és dekoncentrált szektor működési módszereik tekintetében közeledik egymáshoz. Az önkormányzati rendszerek demokratikus előnyei nem mindig jelentkeznék, különösen ott nem, ahol eleve kisebb a társadalompolitikai jelentőségük, s ezzel kiváltják a helyi választópolgárok közömbösségét.

A központi és helyi szint közötti mezőben elhelyezkedő közjogi struktúrák színessége, átalakulása miatt vannak olyan próbálkozások, amelyek a „köztes” szintet megpróbálják több dimenzió mentén leírni: mi is a köztes szint, miért jött létre, hol helyezkedik el a rendszerben, mi a viszonya a körülötte lévő szintekhez, szereplőkhöz. Egy, a „mezo” szinttel kapcsolatos definíció jól érzékelteti ennek a „mezőnek” az összetettségét: „...inkább döntési tér, mint a kormányzás szintje.” (*Larsson et al*, 1999, 10. o.) (2. táblázat).

A fenti táblázat segítségével értelmezhető, miért és milyen típusú köztes irányítási szintek jelennek meg az egyes

2. táblázat A középszintű kormányzatok típusai, céljai

	Top-down	Közvetlenül választott	Bottom-up
Hierarchia	X		
Identitás		X	
Méret			X

Forrás: Larsson et al, 1999. 8. o.

országokban, illetve korszakokban. Amikor az a cél, hogy valamilyen központi akaratot követő rendszer épüljön ki, akkor a hierarchikus alárendeltségű, dekoncentrált típus jön létre. Ha a helyi egységek ismerik fel a nagyobb egységek működési előnyeit, akkor bottom-up megoldást, társulást intézményesítenek közösen. Ha egy térség erős kulturális identitással rendelkezik, akkor ennek kifejezésére a leginkább alkalmas forma a közvetlenül választott testület. Természetesen, a konkrét megoldások a valóságban mindig lényegesen árnyaltabbak, differenciáltabbak.

A hatalom területi megosztása szempontjából az egyik legkarakterisztikusabb felosztási lehetőség az államok *unitárius és föderatív szerkezet* szerinti megkülönböztetése. Az *unitárius állam* területe egységes központi állami irányítás alatt áll, a központi kormányzat szuverenitása, törvényhozó hatalma nem oszlik meg tagállami kormányzatokkal.

Az unitárius államon belül további csoportosítás lehetséges, aszerint, hogy a kormányzat alatti szintek milyen önállóságot élveznek, mi a viszonyuk egymáshoz:

Az államot más közösségektől annak alapján szokás megkülönböztetni, hogy az állam területi alapon szerveződő kö-

zösség. Az állam területe jellemzően nagyobb egy településnél, városnál, ezért válik szükségessé a területi tagolása is. Vannak azonban, a modern korban is ún. *városállamok*, vagy belülről térben tagolatlan miniállamok, amelyek lényegileg az egységes államok egyik változatát jelentik, ahol nincs szükség az állami hatalom semmilyen típusú vertikális megosztására.

A *klasszikus unitárius vagy centralizált* államokban a területi egységek önállósága korlátozott, nincs intézményes részvételi lehetőségük az országos politikában. A területi önkormányzatok, ha egyáltalán vannak, akkor a municipiumokhoz, a településekhez kötődnek elsősorban és nem a kormányzat „partnerei”. Általánosságban is kijelenthető, hogy az unitárius államokban a három szint közül a középső a leggyengébb láncszem (Larsson et al, 1999).

A *devolúciós vagy decentralizált típusú unitárius* államokban határozottabb decentralizáció figyelhető meg, s a reformok során közvetlenül a kormányzat alatti régiók jelennek meg, közvetlenül választott testületekkel, ezek szerepe azonban korlátozottabb.

Az ún. *regionalizált* unitárius államokban a régiók alkotmányosan megerősített jogállással rendelkeznek, ese-

tenként szabályozási hatalommal, jelentős önállósággal és mozgásterrel (*Stoker et al*, 1996).

Az egységes, unitárius állammal szemben megkülönböztetik a *szövetségi, föderatív államot*, mint a „legdecentralizáltabb” államtípust, melyben a „tagállamok”, tartományok állami minőséget hordoznak. A föderalizmus fogalmi megközelítése rendkívül sokrétű a szakirodalomban, különösen azt követően, ahogy a föderalizmus általános panaceaává válik mindenféle kormányzási problémák, különösen etnikai, nemzeti ellentétek oldására. A tagállamok és a szövetségi állam osztozik a szuverenitáson, egyértelmű hatalommegosztás van köztük, amely alapján a szövetségi szint autoritása, illetve a tagállam felhatalmazása csak pontosan meghatározott területekre terjedhet ki. Ez utóbbi vonást tartják alapvetően elválasztó szempontnak a regionalizált unitárius államhoz képest, illetve azt, hogy a központi hatalomnak nincs autoritása arra, hogy megváltoztathassa a tagállam határait.

A szövetségi és tagállami szint közötti viszonyok is rendkívül differenciáltak. Előfordul, hogy a tagállam önállósága nem haladja meg, vagy gyakorlatilag el sem éri egy következetesen decentralizált, vagy regionalizált unitárius állam területi szereplőit. A legfontosabb sajátosság azonban, hogy az alkotmány megváltoztatásához a tagállamok hozzájárulása kell. Ez a tény erősen megnehezíti a tagállami földrajzi szerkezet racionalizálását. Ezt mutatja a Német Szövetségi Köztársaság egyes tartomá-

nyainak összevonására irányuló törekvések kudarca (*Bullmann*, 2001).

Lijphart szerint a föderalizmus egyet jelent a kétkamarás szerkezettel (*Lijphart*, 1984), ennek ellenére a központi döntéshozásban való részvétel szabályozása különböző. Az amerikai szenátusban például mind az ötven államnak két-két helye van, függetlenül a népességszámtól, míg az NSZK-ban a Bundesratban a nagyobb tartományok több – bár nem népességarányos – képvisellel rendelkeznek. Abban is jelentősek a különbségek, hogy a szövetségi szint és a tagállamok közötti funkció- és hatalommegosztás milyen modellt követ, egyrészt a törvényhozó, másrészt a végrehajtó hatalmi ág vonatkozásában. Németországban az ún. kooperatív föderalizmus a jellemző, azaz szoros az összefonódás van a szövetségi és a tartományi döntéshozásban, ezért is nehéz megítélni, melyik szint az erősebb. Másutt a szövetségi szint erősen korlátozott hatalommal rendelkezik (a konföderáció Svájcban), míg Ausztria tartományai gyengék az erős szövetségi kormányzattal szemben.

A föderatív államszerkezet azokban az államokban jellemző, ahol az ország területe nagy, illetve ahol az ország területén belül jelentős kulturális, etnikai különbségek vannak területileg koncentráltan, mégpedig jellemzően történeti tradíciók alapján. A méret tekintetében vannak kivételek is, erősítve, igazolva a föderalizmus logikáját, ami nem pusztán a méret kezelésére szolgál. Burgess fogalmazott így: „a föderalizmusnak két arca van, egyszerre az erők egyesí-

tésének és a diverzitás fenntartásának eszköze” (idézi **Anekar**, 2003, 107. o.). Nem véletlen, hogy különösen a földrajzi vagy etnikai megosztottság kezelésének jellemző modellje. Így föderatív államba tömörülhetnek szigetvilágok is, „lilliputi” föderációkat eredményezve, mint például Mikronézia.

Az EU 15 tagállamok középszintű kormányzati típusai

Klasszikus unitárius	Decentralizált unitárius	Regionalizált	Föderalizált
Dánia	Franciaország	(Belgium)	Ausztria
Finnország	Hollandia	Olaszország	Belgium
Görögország	Portugália	Spanyolország	Németország
Írország	(Finnország)		
Luxemburg			
Svédország			
Egyesült Királyság			

Forrás: Stoker, Hogwood and Bullmann 1996. 57. o.

újabbak vannak más megoldások is. Az EU Régiók Bizottsága például formai megközelítést követ, amikor a szövetségi államok mellett többszintű és kétszintű területi közigazgatással rendelkező államokat különböztet meg, lényegében elkerülve az egyes szintek státuszának értelmezésével együtt járó nehézségeket. A többszintű államokat regionalizált és decentralizált kategóriákba sorolja, a kétszintű államok közé azok kerültek, ahol nincs regionális, vagy közép szint (COR, 2002).

Az EU tagországok osztályozása a COR szerint

Szövetségi állam	Ausztria, Belgium, Németország
Regionalizált állam	Franciaország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Egyesült Királyság
Decentralizált állam	Dánia, Finnország, Hollandia, Svédország
Kétszintű állam	Görögország, Írország, Luxemburg

Forrás: COR, 2002

A fenti osztályozás tíz évvel ezelőtti állapotot és felfogást tükröz. Jól jelzi az ábra, hogy az EU tagállamainak többsége centralizált volt, illetve azt is, hogy egy másik részükben jelentős decentralizációs folyamatok indultak, amelyek lehetővé tették az egyik csoportból a másikba kerülést. Az osztályozást tekintve

E megoldás következetlensége, hogy például Görögországot és Írországot is a kétszintű országok közé sorolja Luxemburg mellett, holott mind a két országban van a helyi feletti középszint (Görögországban kettő is), választott testülettel, önkormányzati státusszal. Erősen vitatható ugyanakkor Portugáliát regionalizált államnak tekinteni csupán azért, mert vannak speciális jogállású szigetei, de Franciaországot is, ahol a régió elnevezésű irányítási szint továbbra is a leggyengébb pozíciót birtokolja.

A különböző osztályozások, besorolások végül is azt jelzik, hogy egyrészt olyan dinamikus folyamatról van szó, amelyben a szintek státusza, jelentősége változik, másrészt azt is bizonyítják, hogy a használt fogalmak még korántsem szakmai konszenzus eredményei. Minden egyes ország területi hatalmi

szerkezetének megértéséhez valamennyi szint együttes értékelésére van szükség.

Az irányítás alapszintjei:

helyi közösség – község, város – vonzáskörzet

Az államszervezet térbeli szerkezetének leírásánál természetesen nem lehet elhanyagolni az irányítás alap- vagy helyi szintjét. A megfogalmazás azért óvatos, mert a modern államban az irányítás alapszintje nem feltétlenül az elemi település, amelynek önálló helységneve van. A történelmi fejlődés során a helyi közösségek, a szociológiai értelemben vett falu községgé válása, gyakran eltérő földrajzi konfigurációt, mesterséges közigazgatási határokat, „illetékességet” eredményezett. Meg kell jegyezni, hogy már a 18. században is előfordultak „felvilágosult institucionalista” elképzelések a települések integrált közigazgatásának kialakítására. Hume a brit helyi közigazgatást például úgy kívánta megreformálni, hogy minden községhez egy 15 km sugarú körben elhelyezkedő falvak tartozzanak (Norton, 1994, 7. o.).

A második világháború után felgyorsult társadalmi, gazdasági változások és területi folyamatok nyomán, a helyi szolgáltatások szervezésével szembeni megváltozott igényeknek már csak strukturális reformokkal lehetett megfelelni, megindult a folyamat, amelynek során a helyi közigazgatás keretei eltávolodtak a településektől. A kihívás különösen az ötvenes-hatvanas években vált sürgetővé, amikor a jóléti állam fokozatosan egyre több szolgáltatást vállalt magára, s ezek végrehajtását az önkormányzatokra kívánta bízni. A tudományos-technikai,

technológiai fejlődés következtében a szolgáltatások színvonalának növekedése nagyobb földrajzi kereteket követelt. Már egy 1959-es nemzetközi összehasonlító munka megfogalmazta a jövőbeni fejlődés szükségszerű irányait.

„A helyi kormányzati aktivitást támogató elegendő forrás, elég alkalmas adminisztratív és politikai vezető nélkül a helyi képviseletek vagy dologtalan kormányzatokká vagy a központi kormányzat helyi homlokzataivá válnak” (Humes, 1959, 20. o.).

A tét tehát az volt, hogy képes-e a helyi kormányzati rendszer alkalmazkodni az új kihívásokhoz, vagy szerkezetét megőrizve „közjogi skanzen” marad, amely elveszíti funkcióit más típusú, illetve méretű közjogi és magánjogi szerveződések javára.

Az alapszintek méretének kialakításában, illetve az önkormányzati szektor hatékonysága növelésében eltérő modellek alakultak ki (Marcou–Verebélyi, 1993):

Európa legtöbb országában **integrált** helyi önkormányzati szint működik. Különösen a hetvenes években végrehajtott területszervezési reformok nyomán az alapszintű közigazgatási egységek számának csökkentése (a községek egyesítése) illetve népességszámuk „optimalizálása” következett be, de jelentős reformok zajlottak le Európán kívül is (Norton, 1994, Gunlicks, 1981, Chandler, 1993, Hesse, 1991). A cél az volt, hogy alkalmassá váljon a helyi önkormányzati rendszer a további decentralizációra. A reformokat a skandináv államokban és az NSZK-ban in-

dították először. Az integrált alapszintű rendszerek csoportjába tartozik továbbá Belgium, Hollandia, az Egyesült Királyság is. Voltak, vannak olyan országok, ahol a községi státusz birtoklása nem kapcsolódott össze történetileg sem a településsel, a helyi társadalommal, így mód volt arra, hogy már eredetileg is a településnél nagyobb, több községet átfogó körzet legyen a közigazgatási státusz birtokosa (pl. Szlovénia).

A **fragmentált rendszerű** latin államok csoportjában, tekintettel az önkormányzati hagyományokra, a települések megőrizték önálló önkormányzati, közjogi státuszukat. Itt más megoldást kellett találni a modernizációra, egyrészt a kis önkormányzati egységek közötti társulások szorgalmazása, illetve az önkormányzati feladatok szintenkénti differenciáltabb elosztása, speciális önkormányzatok szervezése formájában (különösen ez jellemző Franciaországra, Olaszországra). A spanyol alkotmánybíróság döntése nyomán az 1985-ben demokratikus újrászabályozás alapján létrejött spanyol önkormányzatok túlnyomó többsége (86%-a), 5000-nél kevesebb lakost fog át (**Alfonso**, 1991). Portugáliában a több települést átfogó területi egységek jelentik a helyi közigazgatás súlypontját, de az ún. freguesia-k (mintegy 4200), mégis a rendszer autonóm részei (**Almeida**, 1991). Ausztriában a községek összevonására törekedtek, de a szerkezet alapvetően inkább elaprózottnak tekinthető (**Klose**, 1984, **Bauer**, 1991). Svájcban van olyan municipium, amelynek csupán néhány tucatnyi lakosa van, az összes helyi önkormányzat

közel felében 500-nál kevesebben laknak (**Linder**, 1991). Görögországban a községek 84%-ában a lakosság száma 50–1000 között alakul. Fontos emlékeztetni arra, hogy a fragmentált rendszerű államokban ugyan az önkormányzatok megőrizték önállóságukat strukturális értelemben, viszont a dekoncentrált hatóságok jelentős pozíciókat nyertek illetve őriztek meg az önkormányzati szektorral szemben (**Martins**, 1995).

Az alapegységek száma, nagyságrendje végül is történeti tradíciók, sajátos földrajzi viszonyok, de leginkább politikai értékválasztás függvénye, amely alapvetően meghatározza az egyes területi szintek közötti munkamegosztást, az alapegységek által ellátott feladatokat (**Marcou–Verebélyi**, 1993). Általános jelenségnek tekinthető, hogy

az elaprózott, kistelepülésekre épülő önkormányzati rendszerekben az alapszint viszonylag kevés feladatot kap;

megnövekedik a települési szinthez közeli második közigazgatási területi szint (járás, provincia, megye, district, distritos stb.) szerepe;

gyakori a speciális egycélú önkormányzatok, egyéb hatóságok típusa;

az elaprózott, a településhálózatra ráépülő önkormányzati rendszerekben váltak igazán jellemzővé az önkormányzati társulások, bár sok integrált rendszerben is fontos szerepet töltenek be;

a városok körül egyre kiterjedtebb, komplexebb társulások képződnek, amelyek már nem is a helyi, hanem a középszintű feladatokat látják el.

Az alapszintű közigazgatási egységek integrációja egyesítés vagy társulás formájában jellemzően a vidéki térségekben zajlott le a kistelepülések önállósága rovására. A hatvanas-hetvenes években lezajlott drámai változásokat jól jelzi a következő táblázat.

Fontos azonban arra is felhívni a figyelmet, hogy drasztikus strukturális reformok a nyolcvanas évek óta már nem zajlottak le. Ennek oka nem csak a jól érzékelhető demokratikus deficit miatti nagyobb óvatosság, hanem az is, hogy meglehetősen nehéz kimutatni a struktu-

A helyi hatóságok száma 1950-ben és 1992-ben

Országok	1950	1992	Változások (%)
Ausztria	3 999	2 301	-1 698 (-42)
Belgium	2 669	589	-2 080 (-78)
Bulgária	2 178	255	-1 932 (-88)
Csehszlovákia	11 051	6 196	-4 855 (-44)
Dánia	1 387	275	-1 112 (-80)
Finnország	547	460	-87 (-16)
Franciaország	38 814	36 763	-2 051 (-5)
Németország	24 272	8 077	-16 195 (-67)
Görögország	5 959	5 922	-3 783 (-0.6)
Magyarország	n.a.	3 109	n.a.
Izland	229	197	-32 (-14)
Olaszország	7 781	8 100	319 (4)
Luxemburg	127	118	-9 (-7)
Málta	n.a.	67	n.a.
Hollandia	1 025	647	-368 (-36)
Norvégia	744	439	-305 (-41)
Lengyelország	n.a.	2 476	n.a.
Portugália	303	305	2 (0.7)
Szlovákia	n.a.	2 476	n.a.
Spanyolország	9 214	8 082	-1 132 (-12)
Svédország	2 281	286	-1995 (-87)
Svájc	3 097	3 021	-76 (-2.5)
Törökország	n.a.	2 378	n.a.
Anglia	2 028	484	-1 544 (-76)

Forrás: Martins, 1995. 446. o.

rális reformok hatását az önkormányzati működés hatékonyságára. Általánosnak tekinthető az a szakmai vélemény, hogy önmagukban a közgazdasági mutatók nem képesek megválaszolni az „optimális méret” kérdését. Arra vannak kísérletek, hogy mi a legkisebb méret, amely mellett még költséghatékonyan szervez-

hetők meg a helyi szolgáltatások, bár ez is erősen függ a szolgáltatások körétől (Council of Europe, 1995).

Az utóbbi évtizedekben sokkal inkább jellemző a technikai, működési megoldások alkalmazása, s azok sem feltétlenül uniformizáltak, hanem egyedi megoldásokat keresve jelennek meg

(Martins, 1995). A méretek, az átfogó strukturális reformok bővítése helyett a rugalmasabb, egyedibb, alulról kezdeményezett együttműködések és technikák terjednek a vidéki, elnéptelenedő térségek igazgatásának modernizálása érdekében. Ha a jelenlegi helyzetet vesszük alapul (lásd a következő táblázatot), akkor az is érzékelhető, hogy a helyi önkormányzati rendszerek integráltsága tekintetében **Nyugat-Európában általában erősen rögződnek a nemzeti sajátosságok**, ugyanakkor **az új demokráciákban**, illetve ahol az állami felépítés rendszerváltáshoz kötődve átfogó reformokon ment keresztül, ott

még mindig *drasztikus* strukturális változások jellemzőek (Görögország, a kelet-közép-európai országok csoportja). Úgy tűnik, ha az egy helyi hatóságra jutó átlagos népességet vesszük szemügyre, nem következik be konvergencia, legalább is kontinentális méretekben, jelentős különbségek vannak az integrált és nem integrált helyi igazgatási rendszerű államok csoportja között. A mezőnyt továbbra is az angolszász országok és a skandináv államok vezetik a legnagyobb helyi kormányzati egységekkel, míg a kelet-európai országok többsége inkább fragmentáltnak tekinthető. (2008)

PÁLNÉ KOVÁCS ILONA

A települések és a helyi önkormányzatok száma az EU tagállamaiban, 2006

	Települések			Helyi önkormányzatok		
	száma	átlagos területe (km ²)	átlagos népessége (fő)	száma	átlagos területe (km ²)	átlagos népessége (fő)
Ausztria	2 359	36	3 455	2 359	36	3 455
Belgium	589	52	17 504	589	52	17 504
Cyprus	614	10	1 256	388	15	1 987
Csehország	6 249	13	1 640	6 249	13	1 640
Dánia	272	158	19 846	272	158	19 846
Egyesült Királyság	10 668	23	5 650	387	624	155 739
Esztország	241	188	5 846	241	188	5 846
Finnország	4 000	84	1 303	445	757	11 710
Franciaország	36 684	15	1 633	36 684	15	1 633
Görögország	6 130	22	1 740	900	147	11 851
Hollandia	458	91	35 629	458	91	35 629
Irorság	3440	24	1 183	80	1051	50 850
Lengyelország	53 905	6	717	2 489	126	15 519
Lettország	530	122	4 398	530	122	4 398
Litvánia	505	129	6 806	60	1087	57 283
Luxemburg	118	22	3 754	118	22	3 754
Magyarország	3 145	30	3 243	3 145	30	3 243
Málta	68	5	5 882	68	5	5 882
Németország	70 000 ¹	5	1 178	12 504	28	6 592
Olaszország	37 745 ²	8	1 537	8 103	37	7 158
Portugália	4 260	22	2 470	308	300	34 169
Spanyolország	8 109	62	5 327	8 109	62	5 327
Svédország	2 212	203	4 071	290	1552	31 055
Szlovákia	2 879	17	1 868	2 879	17	1 868
Szlovénia	5 998	3	323	193	105	10 031
EU-25 együtt	261 178	15	1 756	87 848	45	5 221

Forrás: www.cor.europa.eu/document/press/cor_at_a_glance_en.pdf
ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/lau_en.html

¹ becslült szám Somlyódy (2003), 111. old.

² Ferlino, Fiorenzo – Mulinari, Paolo 2006: Indagine sull'organizzazione amministrativo-territoriale. Torino, IRES

Interjú

Trendi-e zöldnek lenni?

Az alábbi felvételek egy nagyobb kutatás kapcsán készültek, ami még ma is zajlik (Részletesen erről a cikk végén a jegyzetben.) Első lépésben a kutatók szakértői interjúkat készítettek, majd egy nagyobb team kidolgozott egy hosszabb kérdőívet. Ez utóbbi felvételére ősszel került sor, most az adatfeldolgozás szakaszában vagyunk. A figyelem így egyre jobban elterelődik az előkészítő beszélgetésekről, pedig úgy érezzük, érdemes ezeket is publikálni. Ezért e számunkban elkezdjük közölni a beszélgetések leírátát, hogy ne tűnjenek el egy szakmai beszámoló mellékleteként, s hátha a további kutatások számára is tanulságot szolgálhatnak. (A szerk.)

1. Beszélgetés Mátyás Mónikával, a Kör Alapítvány kuratóriumi elnökével

Mátyás Mónika régóta foglalkozik környezetvédelmi kérdésekkel. Mint zöld aktivista, legutóbb szeptemberben a Környezeti Tanácsadó Irodák Hálózata rendezvénysorozatát szervezte Veszprémbe, amikor a slágertéma az energiatakarékosság volt.

- Az interjú elején a kérdések az általad képviselt szervezethez kapcsolódnak. Az első kérdés, hogy „Miképpen kapcsolódik az Önök szervezete a környezeti kérdésekhez”, itt a válasz eléggé értelemszerű, ezért inkább arra térnek rá, hogy „Mennyiben hozható összefüggésbe a szervezet tevékenysége az éghajlatváltozással?”. De előbb tisztázzuk azt, hogy „Milyen környezetvédelmi problémákkal foglalkozik az Alapítvány?”.

- Elsősorban a lakossági életmód kérdéseivel, hogy miképp tudnak hozzájárulni olyan globális kérdésekhez, mint a szén-dioxid kibocsátás.

- Ezek szerint csak áttételesen foglalkoztok olyan kérdésekkel, mint például az éghajlatváltozás?

- Azt vettük észre, hogy az emberek többsége nem érti azt, hogy mi is ez az éghajlatváltozás, és még nagyon sok ennél sokkal egyszerűbb dolgot sem értenek. Például azt sem értik, hogy amit tesznek, ahogyan élnek, amilyen életmódot folytatnak, az hogyan kapcsolódik a környezetvédelemhez. Amíg nem változik ebben az emberek gondolkodása, addig nem lehet továbblépni az éghajlatváltozás kérdéseiben. Sokan úgy gondolják, hogy ez közvetlenül nem őket érinti, és ez

nem az ő problémájuk. Magyarországon, amíg valaki nem a bőrén, a pénztárcáján keresztül érzékeli a problémát, addig nem foglalkozik vele. Nem fogják fel ennek a súlyosságát, hiszen nálunk nem jelentkezik olyan konkrét problémák, mint egy tengerparti országnál, ahol a tengerszint megemelkedése katasztrófát okozhat. Tehát nálunk, a tudatos felkészítés során más kérdésekkel kell foglalkozni, mint például Hollandiában.

- Ezek szerint az éghajlatváltozás kérdésköre az Alapítvány alapító okiratában nem is szerepel?

- Általánosságban a környezetvédelem szerepel, az éghajlatváltozás nem olyan kifejezés, amin vitatkozni lehetne, mint például hogy a környezet- vagy természetvédelem hogyan viszonyul egymáshoz, melyik része a másiknak, stb. Szakmai berkekben köztudott, hogy ez a téma a környezetvédelem része, és ezért ezt külön nem minősítjük.

- Az elmúlt 10 évben milyen projektekben vettetek részt, ami az éghajlatváltozáshoz kapcsolódott?

- Ilyen volt a „VAHAVA” projekt, ami-ben részt vettünk (az alábbiakban idemásoltuk a projekt internetes ismertetőjét).

„Az MTA és a KvVM közötti együttműködés keretében útjára indított, a globális klímaváltozással, a hazai hatásokkal és válaszokkal foglalkozó VAHAVA projekt eredményesen befejeződött. A projektnek köszönhetően az Országgyűlés 2008. február 13-i ülésén elfogadta a 2008-2025-re szóló Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát (NÉS). Ennek alapján a mindenkori kormány kétév-

ként Éghajlat-változási Programot dolgoz ki és valósít meg. Az elmúlt néhány évben az éghajlat-változással kapcsolatos aggodalom, tenni akarás, továbbá a hazai és nemzetközi együttműködés is megerősödött. Minderre figyelemmel kezdeményeztük az éghajlatváltozással, annak hazai hatásaival, az üvegházhatású gázok kibocsátásával, illetve azok csökkentésével foglalkozó tudományos kutatások, innovációk, illetve szakigazgatási tevékenységek, továbbá a klímapolitikai döntések szakmai megalapozásával, az oktatással, neveléssel, tudatformálással foglalkozó személyek, szakmai intézmények és társadalmi szervezetek részére országos információs-koordinációs hálózat kialakítását. A hálózatot röviden 'VAHAVA Hálózat' néven működtetjük. A hálózati részvétel önkéntes, semmilyen anyagi kötelezettséggel nem jár és bármikor megszüntethető. A hálózat minden tagja megőrzi függetlenségét és munkájával megszerzett jogait, továbbá a részvétel nem érinti más szakmai szervezetekhez való kapcsolódását. A VAHAVA Hálózat főbb célkitűzései és feladatai:

- Információk gyűjtése és terjesztése a témakörbe vágó hazai kutatási és innovációs témákról, rendezvényekről.
- A témakörrel összefüggő fontosabb külföldi információk összegyűjtése és közreadása.
- A hazai kutatások és innovációs tevékenységek elősegítése
- Információk közlése a hazai klímakutatókól és klímapolitikai intézkedésekről.
- Érdekképviselőt ellátása a kutatás-finanszírozó szervezeteknél.
- Az adott témakörben hazai fórumok szervezésében való közreműködés."

Ennek volt egy társadalmisítási vitaszakasza, és azt koordináltuk a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Tanáccsal együttműködésben.

- A szervezet tagjai részt vettek-e környezetvédelemmel, éghajlatváltozással kapcsolatos oktatásokon, képzéseken?

- Természetesen, évente járunk ilyenekre, az Ökológiai Intézetnek van egy olyan oktató terme és mintagazdasága, ahol a fenntartható gazdálkodással kapcsolatban műhelymunkák folynak a Magyar Természetvédők Szövetségével együttműködve.

Mátyás Mónika a szervezet egyik alelnöke, mely a honlapján az alábbiak szerint határozta meg magát:

„Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ) több, mint 100 hazai környezet- és természetvédő szervezet közössége, fő célja a természet egészének a védelme és a fenntartható fejlődés elősegítése.

Az 1989-ban alapított Szövetség tagjai Magyarország minden megyéjében jelen vannak és küzdenek természeti értékeink megóvásáért, a környezeti terhelések megelőzéséért. Nemzetközi szervezetekkel, kiemelten a Föld Barátai hálózattal együttműködve hangsúlyos szerepet játszunk Európa és a világ környezetvédelmi civil összefogásaiban.

Az MTVSZ elveiben radikális szervezet: a környezeti problémák okaira akarjuk ráirányítani a döntéshozók és az állampolgárok figyelmét közösségi akciókkal, hiteles szakmai rendezvényekkel, megalapozott tanulmányokkal és kiadványokkal, célzott lobbizási tevékenységgel. Nem technikai vagy felszínes politikai megoldásokban hiszünk, hanem szükségét érezzük gondolkodásunk, erkölcsünk és velük együtt termelési és fogyasztási rendszerünk gyökeres átalakításának.

Kampányainkban kiemelkedő figyelmet fordítunk az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére, a fenntarthatósági szempontok integrálására a szakpolitikákba, a génmódosítás-mentes és természetbarát mezőgazdaság támogatására, a káros infrastruktúra és ipari beruházások elleni fellépésekre, a magukat zöldre festő környezetpusztító óriás cégek és bankok leleplezésére, a polgárok és kiemelten az ifjúság környezeti oktatására és nevelésére."

- Hogyan ítéled meg a jogszabályi környezetet környezetvédelmi szempontból? Mennyiben segítik a mai jogszabályok az embereket abban, hogy környezettudatosan cselekedjenek?

- Úgy látom, hogy a jogszabályok hiába változnak, csak utólagosan követik az eseményeket. Azt például nem lehet elmondani, hogy egy környezettudatos magatartás pozitív elbírálása megelőzne valamiféle környezeti károkat. Nem mondható el, hogy a környezetvédelmi jogszabályok jelentős hatással lennének a környezet-

tudatos magatartás kialakítására. Ami külföldön jó, azt kellene Magyarországra is adaptálnunk, hiszen pl. Anglia rendelkezik éghajlat-változási stratégiával.

- Voltak-e javaslatok jogszabályi változásra?

- Igen, egy nagyon komoly munkát végzett az MTVSZ, amikor kidolgozta az éghajlatvédelmi stratégiát. Két éves előkészítő munka után, ebből egy éghajlat-változási törvénytervezet is készült, amit sajnos lobby érdekek miatt nem engedtek a Parlament plénuma elé. Nincsenek konkrét információim, hogy kik akadályozták meg a törvény elfogadását, de nyilvánvaló, hogy egy ilyen, a nagy energiarendszerek átalakítását célzó javaslat komoly ágazati érdekeket sérthet. Pedig, ha lenne ilyen törvény akkor nyilván komolyabban vennék ezt a kérdést akár a döntéshozók, akár a különféle hivatalokban dolgozó szakemberek. Nagyon hiányzik a szabályozás, hiszen például a hulladék kérdés az egészen katasztrofális. A szabályozással nem tudják elérni, hogy az emberek a viselkedésükön, és ezen belül pl. a vásárlási szokásaikon változtassanak. Hanem egyszerűen azt írják elő, hogy fizesse ki a fogyasztó a hulladékelszállítás és -feldolgozás költségét. Közben a hulladékelszállítás költségei is jelentősen emelkednek az újonnan belépő ISPA pénzből épült lerakók miatt is. Nincsen semmi olyan szabályozás, ami díjazná a környezetbarát hozzáállást. Ha például azt mondanák, hogy ha egy társasház vállalja a szelektív gyűjtést, akkor ez kedvezményes díjat eredményez és akkor az emberek egymást is rábeszelnék a környezettudatosabb szemétkelésre. Tehát, ha pl. 20 %-kal mérsékelnék a szemétdíjat – ami egy társasháznál évi 500 ezer forintos díj mellett már jelentős összeg –, akkor minden bizonnyal mindenki vállalná a szelektív gyűjtést. Ezzel szemben ma az a helyzet, hogy kifizetik a szemétkelés költségeit, de a rendszer ettől nem lesz környezetbarátabb.

- Térjünk át arra, hogy magánemberként mi a véleményed az egyes kérdésekről? Mit gondolsz, ez az éghajlatváltozás mennyire tartós folyamat, létezik-e egyáltalán? Mi a véleményed a szkeptikus álláspontokról, melyek szerint éghajlatváltozás mindig is volt, de a természet ezt jól tudja kezelni?

- Én azt gondolom, és ezt a tudomány eredményei is alátámasztják, hogy van éghajlatváltozás, és ezt komolyan kell venni. Véleményem szerint jobban kellene félnünk a következményeitől, mint amennyire megnyugtadjuk magunkat, hogy nem lesz semmi baj. Ez egy valós probléma, senki nem látta előre, hogy bekövetkezhet, nyilván most sem látjuk teljesen, hogy milyen hatása lehet, de mégis fel kell készülnünk rá. Olyan problémák várhatók, mint például az ivóvíz kérdése, ami valóban összefügg a tengerszint várható emelkedésével, ezért nem dughatjuk a fejünket a homokba.

- Mit gondolsz, visszafordítható ez a folyamat?

- Én úgy tudom, hogy nem visszafordítható, de az ütemét mérsékelni, lassítani lehet és ezáltal késleltetni a hatásait.

- A személyes véleményed, illetve a környezeti véleménye mennyiben tér el ebben a kérdésben?

- Az emberek nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A személyes kapcsolatokban ez úgy jelentkezik, hogy a barátaim – akik tudják, hogy nekem mik a nézeteim – figyelembe veszik az én szempontomat: ha megyünk valahová, akkor az utat feltétlenül autóval kell-e megtenni. Érzem a barátaimon, hogy ez nekik olyan fura, hiszen mennyivel kényelmesebb lenne beülni a személyautóba, mint pl. vonatozni. Tehát az, hogy ily módon a fogyasztásukat is visszafoghatnák, az csak rám való tekintettel merül fel.

- Felvetődik-e ez a kérdés a beszédtemák között?

- Igen, ma már előfordul, van aki lelkesen meséli, hogy elkezdett pl. komposztálni, és így hasznosítja a biológiai hulladékot. Arra is kíváncsiak, hogy én mit csinálok napi 8-10 órában, mint környezetvédelmi aktivista? A kíváncsiság, ami beindít egy kicsi életmódváltozást. Ilyen például, hogy betesz egy szelektív gyűjtőt a konyhába. Ám ez még nagyon messze esik az éghajlatváltozás kérdésétől, így az ma még nem téma.

- Szoktál vitába keveredni?

- Velem nem mernek vitatkozni. Amit igazából sajnállok, mert szívesen megvitatnám ezeket a kérdéseket. Félnék attól, hogy ha elmondják a véleményüket, akkor rossz fényben ítélik meg őket. Ma már eljutottunk odáig, hogy a környe-

zetbarát viselkedés trendi. Ha valaki vállalja azt, hogy ő nem „zöld”, mert ő mindenhova autóval megy, akkor az egy kicsit „ciki”. Így ez már nem vitatéma, hanem inkább megfelelni akarnak az emberek a trendi elvárásoknak.

- A következő kérdésre, mi szerint tud-e tenni valamit az ügy érdekében, nyilvánvalóan „igen” a válasz. Jól látom, hogy az utóbbi időben mint-hogyha változott volna az emberek felfogása?

- Igen, mint említettem trendibb lett, de ez nem azt jelenti, hogy elmélyült, tehát hogy van valami hatása, de már nem feszülnek be annyira az emberek a témától, és nem néznek hülyének azért, amit képviselek.

- Voltak-e a magánéletben olyan döntések, amelyeket kifejezetten környezeti szempontok motiváltak?

- Sok ilyen volt, pl. a lakásvásárlás, építkezés során. Volt olyan is, amit pl. az önálló szennyvízkezelő rendszert a hatályos rendelkezések nem engedtek meg, hiszen kötelező rákötni a szennyvízcatornára. Nekem a napi életemben ezek a döntések megjelennek a közlekedéstől kezdve a bevásárlásokig.

- Mi a helyzet a komposztálással? Van kertek, ahol ezt alkalmazhatjátok?

- Mi társasházban lakunk, de a szüleim egy olyan korosztály, akik már nem komposztáltak, de most újból felfedezték. Apukám most már ennek az újból felfedezett technikának a prófétája lett. A 18 lakásos társasházban – ahol lakom – meggyőztem a közös képviselőt, hogy kirakassak egy komposztálót. Nincsen ebben semmi kényszer, van egy kicsi tájékoztatás, és a jó példa, amikor látják, hogy viszem hetente a komposztálót és beszélünk erről a lépcsőházban, akkor határozottan el többben, hogy akkor ők is csatlakoznak hozzám. Tehát nem azért csinálják, hogy ez által kisebb legyen a szemétdíj, mert azt sajnos ez nem befolyásolja, hanem a közösség kedvéért.

- Hogyan befolyásolja ez a vásárlási szokásokat? Helyi termelői piacra jársz?

- Igyekszem a termékeket közvetlenül a termelőtől beszerezni. Veszprémben a termelői piac nem jellemző, viszont van néhány ilyen a Balaton parton.

- Térjünk át a helyi társadalomra, itt Veszprémben mi a véleményed, mennyire fontosak a természeti értékek, hogyan jelenik ez meg az önkormányzati gyakorlatban?

- Körülbelül az ezredfordulóig ez nem volt szempont az önkormányzati döntéseknél, később, ahogy a társadalmon belül is egyre trendibb lett zöldnek lenni, ez lassan megjelent az önkormányzati szempontok között. Akkoriban még kellett kezdeményezni, hogy legyen egy autómentes nap. Először azt mondták, hogy minek, de a Csálán Egyesület nagyon kötötte az ebet a karóhoz. Néhány lelkes ember elkezdte és ez ma már hagyománnyá vált. Ma már nem kérdés, hogy ezt meg kell-e szervezni, hiszen minden város önkormányzata bekapcsolódott, s ma már az a ciki, ha valaki nem tartozik ebbe a körbe. Ma már ez kezd beépülni a mindennapi gyakorlatba, nem kell külön kezdeményezni pl. azt hogy egy útfelújítás kapcsán a kerékpárút is kiépüljön, hanem ezt már maguktól betervezik. Ezeket a szempontokat természetesen felerősítik, ha egy pályázati kiírásban konkrétan szerepelnek, illetve ott jó pontot jelentenek.

- Mennyire van a lakóhelyünk felkészülve egy esetleges környezeti katasztrófára? Mi történne, ha összeomlanának a nagy ellátórendszerek?

- Az urbanizáció azt hozza magával, hogy az emberek részben lemondanak a saját önállóságukról. Ha egy lakótelepen nincs víz, akkor azt úgy élik meg, mintha eljött volna a világ vége. Úgy érzik, mintha visszaestek volna a sötét középkorba. Egy környezeti katasztrófára, amikor minden megszűnne, nem csak a víz, hanem a gáz és villany, arra a városi ember nincsen felkészülve.

- Egy ilyen katasztrófa esetén mennyire tudnának egymásra számítani az emberek?

- Úgy vélem, hogy egy családi házas környezetben az emberek még jobban odafigyelnek egymásra. A falusias környezetben az emberek könnyebben túlélnek az ilyen megpróbáltatásokat. A városban a legrosszabb a pánik, az, hogy az emberek nem tudják mit kellene tenni.

- Ha történne valami a lakásoddal, pl. leégne, akkor meg tudnád-e kérni valamelyik szomszédodat ott alhass-e náluk?

- Igen, de ezen dolgozni kell, olyan kapcsolatot kell kiépíteni a szomszédokkal. Hiszen tudnék mondani néhány olyan lakót a társasházból, akik annyira elzárkóznak és annyi emberrel összevesztek már, akiknek a számára ez probléma lenne.

2. Beszélgetés Kiss István nyugalmazott egyetemi docenssel, a Veszprémi majd Pannon Egyetem Biológiai Intézetének korábbi vezetőjével

Az első kérdésblokkban a szervezettel, intézménnyel kapcsolatos kérdéseket foglalmaztuk meg, ezek értelemszerűen a Biológiai Intézethez, a környezettan tanárképzéshez kapcsolódhatnak. Az első kérdés, hogy „Miképpen kapcsolódik az Önök szervezete a környezeti kérdésekhez”, itt a válasz eléggé értelemszerű, ezért inkább arra térnék rá, hogy „Mennyiben hozható összefüggésbe a szervezet tevékenysége az éghajlatváltozással?”.

- Az elmúlt 10 évre visszatekintve, hogyan ítéli meg, milyen szemléletváltozás történt ezen a területen?

- Az éghajlatváltozás kérdése már régen felvetődött, de inkább elméleti síkon. Akkor foglalkozunk mélyebben egy kérdéssel, amikor már a bőrünkre megy a játék. Ezzel a kérdéssel akkor találkoztam először, amikor a környezettan szak vezetőjeként a hallgatóknak kellett foglalkozni olyan környezeti problémákkal, amik ezt a kérdéskört is érintik. Már a '70-es évek közepétől kezdődően kaptak olyan képzést ezek a hallgatók, ami a környezetmérnöki képzés kicsit leegyszerűsített változata volt. Az eredeti elképzelések szerint a környezettan egy önálló tantárgyként került volna be a közoktatásba, így a környezettan tanárok képzésénél fontos volt, hogy tudjanak válaszolni olyan kérdésekre, amit a szakirodalomban már egyértelműen fontosnak tartottak.

- A környezetvédelem a '70-es években már egy slágertéma volt, de hogy ennek az éghajlatváltozással is van összefüggése, az csak az utóbbi évtizedekben vált világossá.

- Ezen a szakon a környezetvédelem és az éghajlatváltozás kérdéseivel Papp Sándor professzor és a légkörtant kutató oktatók foglalkoztak egészen odáig, hogy erről a kérdéstről tankönyv és egyetemi jegyzet is született. Az alapismerete-

ket természetesen a környezettan hallgatóknak is tudniuk kellett, így a szén-dioxid kibocsátás, az üvegházhatás, az ózonlyuk keletkezési mechanizmusa, az ózonréteg vékonyodását, a környezet-szennyezés hatásait. Ennek kapcsán, ha valaki a téma iránt jobban érdeklődött, akkor az éghajlatváltozás kérdései is eljuthattak.

- Volt-e az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó projekt a környezettan szakon?

- Itt ilyen nem volt, ez inkább a környezetmérnök szakosok esetében volt jellemző, ahol a diplomamunkák bírálata kapcsán találkoztam ilyen dolgozatokkal, melyekben elsősorban a levegőszennyezés kérdésével összefüggésben tárgyalták e témát. Külön munkacsoport létezett, amelyik a levegőszennyezést vizsgálta, így többek között Veszprém város levegőtisztaságával is foglalkoztak, és ebbe a mérések során a hallgatókat is bevonták.

- Térjünk át most a magánember véleményére. Mi a véleménye az éghajlatváltozás kérdéséről, mit gondol, változnak-e tartósan az éghajlati viszonyok a világban, és ez miként érinti Európát, Magyarországot és az Ön közvetlen környezetét?

- Az éghajlatváltozásnak nyilvánvalóan vannak kozmikus okai is, de a változásoknak az ilyen fokú gyorsulására, s azokra a jelenségekre, amiket tapasztalunk, arra semmiképpen sem elegendő magyarázat a Nap-tevékenység vagy bármiféle kozmikus behatás. Van az úgynevezett Gaia-elmélet, amit én nem igazán szeretek, hiszen a Föld mégsem egy élőlény, de eszerint biológónk mindekképpen mutat olyan folyamatokat, amik nagy mértékben képesek visszakompenzálni azokat a hatásokat, amelyek kibillentik az egyensúlyából. Ha erre mégsem képes a Föld, akkor hasonló a helyzet mint a betegségeknel, amikor a szervezet addig kompenzál, ameddig csak tud, de ha már olyan hatások érik, amik már nem visszafordíthatóak, akkor felborulnak ezek a kompenzációs mechanizmusok. Véleményem szerint az ember alapvetően hozzájárul a tevékenységével az éghajlatváltozáshoz, s ma már e változás felgyorsításához is. Az egy külön kérdés, hogy ez a folyamat vajon visszafordítható-e? Úgy gondolom, hogy ez a folyamat ma már nem fordítható vissza. Ezért nagyon sok szakember fejében felvetődik a kérdés, hogy azok az intézkedések, amiket hozunk megérik-e, egyáltalán szükségesek-e, s va-

jon el lehet-e érni azt, hogy egy viszonylag stabil szinten meg lehet állítani ezt a folyamatot.

Mi az a Gaia-elmélet?

Utánanéztünk az Interneten és ezt találtuk:

„A Gaia-elmélet megalkotója dr. James Lovelock, aki a NASA megbízásából a Mars-on lehetséges életet tanulmányozta. Elméletét az 1970-es években folyóiratokban megjelenő cikkekben adta közre, majd 1979-ben írt népszerűsítő könyvében fejtette ki közérthető módon: „Gaia: A new look at life on Earth”. James Lovelock definíciója szerint a Gaia: A föld bioszféráját, atmoszféráját, vizeit és földjeit magába foglaló komplex egység; kibernetikai rendszer, mely maga képes a földi élethez szükséges optimális fizikai és kémiai környezetet kialakítani/fenntartani. Kritikusainak „Daisy World” elnevezéssel - az 1970-es években - egy képzelt világot modellezett, melyben lényegében két „lény” él és alkot egyensúlyt. Az egyik egy sötét színű növény (százszorszép), a másik egy világosabb. Előbbi jól tűri a hideget és elnyeli a napfényt, míg a másik meleg tűrő és visszaveri a sugarakat az űrbe. Az elmélet lényege, hogy a hideg környezetben a sötét virág begyűjti a meleget és kialakítja az ideális hőfokot, míg a melegebbel a világos veszi át a szerepet és hűti a környezetet szintén az ideálisra. Addig, amíg ez a két organizmus egymással egyensúlyban él, a környezetük ideális mindkettő számára, de amennyiben bármelyik eltűnik lényegében a teljes szervezet a Föld vagy Gaia elpusztul. Az elmélet az élő és nem élő organizmusok kényes és egymásra ható, ideális életfeltételekre törekvő egységét mutatja be.” (forrás: Wikipédia)

- Ez a kérdés (az éghajlatváltozás, illetve a környezeti problémák – a szerk.) baráti-társasági beszélgetések során elő szokott-e kerülni?

- Ez nagyon érdekes, hiszen az átlagember már nagyon régóta beszél arról, hogy a sok vegyi anyag meg az atom, előbb-utóbb bajt okoz. Ha nem is szakszerűen fogalmaznak, de azt érzékelik, hogy a környezetszennyezés károsítja az ember életét. Sokszor találkozom olyan emberekkel, akik elméletben rettenetesen félnek attól, hogy mi lesz ezekből a folyamatokból; és ugyanaz az ember például fával fűt, és eltűzeli a pácolt

bútoroktól kezdve a régi festett ablakkereteket, s úgy gondolja, hogy ez nem jelenthet problémát, hiszen más is ezt csinálja. Nem is gondolja, hogy ezzel ő is szennyezi a környezetét.

- Előfordult már, hogy ezzel kapcsolatban vitába keveredett valakivel?

- Ritkán, mert már a csernobili atomkatasztrófa óta tudom, hogy ilyen típusú emberekkel nem érdemes vitatkozni. Amikor mi már mértük a laboratóriumban a megnövekedett sugárzást, akkor ő azt mondogatta, hogy a tévében látta és a rádióban hallotta, hogy ez nem jelent igazi problémát. Azt hallotta, hogy ezek a műszerek nem mutatnak semmit, hiszen ez volt a hivatalos propaganda. Tehát neki ne mondjam azt, hogy ne egyen friss zöldséget, ne igyon tejet, ez olyan volt, mint a „falra hányt borsó”. Később még néhány kérdésben előjött a környezetszennyezés problémája, például amikor kiderült, hogy egy csomó területet kohósalakkal töltöttek fel, és az ott épített házakban lakók körében nagyobb volt a rákos megbetegedések aránya. Ebben a kérdésben például komoly vitám volt, amikor amellet érveltem, hogy a kohósalak miatt nagyobb a daganatos megbetegedések aránya, ám a válasz az volt, hogy ez csak egy egyszerű kohósalak, ami nem mérgező. Arra nincsen mód, hogy az ember a szakkönyvekben meglévő érveket is kifejtve elmondja a véleményét, esetleg arra lehet számítani, ha a későbbiek során majd visszagondol, akkor eszébe jut, hogy mit mondtam erről a kérdésről.

- Mennyire környezettudatos a magánéletében?

- Az a tudás, amire a szakirodalomból szert tettem módot nyújtott arra, hogy olyan megoldásokat is alkalmazzak – pl. a ház energetikai rendszerénél –, amelyek környezetbarátok. De vonatkozott ez például a vízszigetelés modernebb módszereire, és eszembe sem jutott sosem, hogy valamiféle azbeszt alapú anyagot használjak. Pedig ez akkoriban nem csak divatos, hanem olcsóbb megoldásnak is számított. Magánemberként természetesen sokszor elvonatoztatunk a szakmáinktól, attól, amit e téren tudunk és tanítunk, viszont ha tudom, hogy az új technológiával energiát és így pénzt spórolok meg, akkor azt választom. A lányoméknál – akik Ausztriában élnek – magától értetődő volt, hogy biomassza alapú fűtést alkalmazzanak, az erre kialakított

kazánt építsék be, és ezt napelemekkel kombinálják. Ezt az ottani állam nagyon komolyan dotálja. Nálunk is adódnak lehetőségek, de ezek messze vannak az ottani szinthez képest. Lehetne nálunk is speciális kazánt beépíteni, de az annyi drágább egy hagyományos technológiánál, hogy az emberek rangsorolnia kell. Ha lenne elegendő pénzem, hogy ezeket alkalmazsam, akkor sem a megtérülés lenne a fő szempont. Készítettem ezzel kapcsolatban számításokat, és rájöttem arra, hogy az én életemben az ilyen fajta korszerűsítés már nem térülne meg.

- Van-e otthon légkondicionáló készüléke?

- Léghondit azt soha nem állítanék be, ráadásul a családban többen allergiások is erre.

- Foglalkoznak-e kerti komposztálással?

- Igen. A kertben nem csak komposztálunk, hanem ma már a zöldhulladékot is kettéválasztjuk, így a nem komposztálható fenyőhulladékot külön gyűjtjük. Ezt a fajta zöldhulladékot a városi kommunális szolgáltató elviszi a külön zöldhulladékos tárolóból. Továbbá ha csak egy mód van rá, a kertben nem használok vegyszereket, ha feltétlenül szükséges inkább természetes anyagokat használok, pl. kiáztatott csalán lé.

- Hogyan hat a környezettudatosság a vásárlási szokásaira? Van-e Balatonfüreden termelői piac?

- Termelői piac nincs, vásárcsarnok van. Ott keresi az ember az igazi őstermőket, akiknél nagyobb a valószínűség, hogy saját terményt ad el.

- Mennyire környezettudatosak a helyi önkormányzati döntéshozók?

- Az önkormányzat komolyan veszi ezeket a kérdéseket, jó példa erre a zöldterület kezelése, a Virágos Balatonfüred program, ezzel is ösztönzik az embereket a környezetük ápolására, hiszen ha valaki nyerhet azzal, hogy a legszebb kertje van, akkor ezért nyilvánvalóan mindent megtesz. Korábban próbálkoztak azzal, hogy a zöldhulladék céljára egy-egy konténert raktak ki, de ez a megoldás nem vált be, hiszen válogatás nélkül minden szemetet oda halmoztak, ezért inkább időszakonként viszik el az ilyen fajta hulladékot. (Rendszert az erre a célra rendszeresített zsákba gyűjtve.)

- Milyen környezetszennyezési problémákat észlel Balatonfüreden?

- Ami jártamban-keltemben feltűnik, az a fatüzelésű fűtést alkalmazók esetében a mindenféle hulladék, válogatás nélküli elégetése. Így a már említett festékekkel kezelt bútorok mellett műanya-

got, néha még gumit is, sokszor olyan szagok terjengnek, ami még egy nagyváros is ritka.

- Katasztrófa esetén lehetne-e számítani a közvetlen szomszédság összefogására? Lenne-e hol aludnia, ha valami történne a házával? Milyenek a szomszédsági kapcsolatok, mennyire tudnak az emberek egymásra számítani?

Balatonfüreden ebből a szempontból nagyon fontos a szezonáltság, hiszen nagyon sokan csak nyáron élnek a településen. A szezonon kívül nagyon foghíjasak az utcák, hiszen a nyaralók elhagyatottak, sok olyan hely van, ahol nem is lehet szó szerinti szomszédságról beszélni. Megítélésem szerint Balatonfüreden történhetne akármilyen, mindenki csak a saját bőrét mentené. A szomszédságra maximum a pletykálgatás jellemző, ha az ember segítséget vár, akkor megpróbál inkább a rokonokra támaszkodni. Nekem szerencsére laknak a közelben gyermekeim, tehát lenne hol megaludnom. Balatonfüreden nagyon sok a beköltöző nemcsak Budapestről hanem külföldről is, ezért szorosabb kapcsolatok nem alakulnak ki.

Az interjúkat készítette: Agg Zoltán

Jegyzet

A TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 azonosító számú „Az éghajlatváltozásból eredő időjárási szélsőségek regionális hatásai és a kármentés lehetőségei a következő évtizedekben” című projektben az „Attitűd, mentalitás, történeti és kortárs alakzatok” elnevezésű alprojektben, a „Klimaváltozással kapcsolatos értékrend és attitűdvizsgálat” című altéma kutatásának keretében készültek az interjúk. Kutatásvezető: Kaszásné Leveleki Magdolna egyetemi docens (Pannon Egyetem, Veszprém).

Irodalom

Agg Zoltán: Hipotézisek a klímaváltozáshoz való társadalmi-gazdasági alkalmazkodás kérdéseiről, különös tekintettel a balatoni régióra in. Beszteri Béla (2013) ld. alább.

Albert József: Érték, környezet, környezeti tudatosság in.: Beszteri Béla (2013) ld. alább.

Beszteri Béla (szerk.): A felfedező tudomány, SZIE Győr, 2013, e-book, ISBN: 978-963-508-632-0

Leveleki Magdolna: Éghajlatváltozás és értékátrendeződés Magyarországon. Tények és hipotézisek, in. Beszteri Béla (2013).